SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Oravec, Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky ■ J. Horecký, Náčrt fonematickej štruktúry morfém ■ Š. Peciar, Imperatív slovesa *ísť* — *idem* v spisovnej slovenčine

DISKUSIE

J. Stanislav, O slovenčine vo vydavateľskej praxi ■ V. Uhlár, Z problematiky miestnych názvov

SPRÁVY A POSUDKY

K päťdesiatke Pavla Ondrusa. J. Mistrík ■ Súpis prác Pavla Ondrusa za roky 1947—1968. L. Dvonč ■ Za Želmírou Gašparíkovou. E. Jóna ■ Konferencia o spisovnej slovenčine v r. 1918—1968. J. Kačala ■ Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. F. Kočiš ■ Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1966—1968. F. Kočiš ■ J. Oravec, Slovenské predložky v praxi. E. Jóna

ROZLIČNOSTI

3 | 34 | 1969

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR

prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., doc. PhDr. Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., P[illegible]. Mária Ivanová-Šalingová, CSc., p[illegible] PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudo[illegible] čovič, CSc., doc. PhDr. Jozef M[illegible]rik, CSc., PhDr. Jozef Mlacek, doc. Ph[illegible] Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peci[illegible] prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., rešpondent SAV

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

J. Oravec, Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky 129
J. Horecký, Náčrt fonematickej štruktúry morfém 137
Š. Peciar, Imperatív slovesa *ísť* — *idem* v spisovnej slovenčine 147

DISKUSIE

J. Stanislav, O slovenčine vo vydavateľskej praxi 156
V. Uhlár, Z problematiky miestnych názvov . 164

SPRÁVY A POSUDKY

K päťdesiatke Pavla Ondrusa. J. Mistrík . . 171
Súpis prác Pavla Ondrusa za roky 1947—1968. L. Dvonč . . . . . .
Za Želmírou Gašparíkovou. E. Jóna . . .
Konferencia o spisovnej slovenčine v r. 1918—1968. J. Kačala . . . . . .
Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. F. Kočiš . . . .
Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1966—1968. F. Kočiš . . . . . [illegible]
J. Oravec, Slovenské predložky v praxi. E. Jóna 187

ROZLIČNOSTI

Kniežatstvo Lichtenštajnské — Lichtenštajnské kniežatstvo. L. Dvonč . . . . . [illegible]
Dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný, nie „dosažiteľný, nedosažiteľný". Š. Peciar 191

Pavel Ondrus

Vážený súdruh, vážená súdružka,

dovoľujeme si Vás upozorniť na maximálne rozsahy príspevkov v Slovenskej reči, stanovené redakčnou radou Slovenskej reči:

články — 12 strán (spolu s poznámkovým aparátom; 1 strana = 30 strojom písaných riadkov, v jednom riadku 60 úderov včítane medzier a interpunkčných znamienok, normálny typ písma, nie perličkový);

príspevky v rubrike Diskusie do 10 strán;

recenzie a správy v rubrike Správy a posudky do 8 strán;

príspevky v rubrike Rozličnosti do 3 strán.

Príspevky, ktoré prekračujú stanovený rozsah, redakcia nemôže prijať. Redakcia si vyhradzuje právo meniť rozsah rukopisu (po dohode s autorom) a urobiť v ňom potrebné redakčné úpravy.

Redakcia SR

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 34 — 1969
ČÍSLO 3

Ján Oravec

POL STOROČIA VO VÝSKUME SLOVENSKEJ GRAMATIKY

V jednom článku zhodnotiť všetko, čo sa o gramatike spisovnej slovenčiny napísalo za ostatných päťdesiat rokov, je ťažká vec, lebo produkcia gramatickej literatúry, najmä po druhej svetovej vojne, je bohatá. Preto sa bude treba sústrediť na obdobia, ktoré sa ešte nehodnotili, aj z nich iba na význačnejšie práce a na dôležitejšie výsledky v nich. Jednotlivé gramatické práce by sa dali posudzovať z dvoch stránok: zo stránky všeobecnojazykovednej (aký osoh prinášajú pre pokrok všeobecnej jazykovedy) a z čisto slovakistickej. Ráz Slovenskej reči vyžaduje obmedziť sa na slovakistickú problematiku.

Po roku 1918 slovenčina vstupovala do nového štátu a do nových úloh s pomerne skromným, pritom však dobrým opisom gramatickej stavby v Czamblovej *Rukoväti spisovnej reči slovenskej.* Rukoväť v treťom vydaní vyšla r. 1919 pod redakciou J. Škultétyho, správcu obnovenej Matice slovenskej a redaktora najdôležitejších kultúrnych časopisov, takže mala i spoločenskú oporu. No významnejší pre jej pôsobenie bol jej vlastný obsah, jej kvalita. Rukoväť chcela podať synchrónny pohľad na slovenčinu bez ohľadu na minulosť. To bola v tých časoch odvaha, keď v európskej lingvistike vládla historicko-porovnávacia metóda. Prvé vydanie Rukoväti vyšlo r. 1902. Czambel ju napísal asi na návod J. Škultétyho.[1] Pravdepodobne už v prvom vydaní podbal autor na rady J. Škultétyho, takže Rukoväť je do istej miery výsledkom intenzívnej spolupráce obidvoch. Škultéty v doslove k 2. vydaniu daktoré svoje zásahy spomína.[2] Czamblovu Rukoväť sme doteraz podľa zásluhy neocenili a nevyužili. Obsahuje všetky dôležitejšie body našej gramatiky a zaujíma k nim takmer vždy správny postoj.

Dakedy sa môže vidieť, že autor svoje stanovisko formuluje opatrne. Tu si musíme uvedomiť, že v období historizujúcich tendencií v jazykovede i tak bolo smelé, že autor ďaleko predbehol ostatných súčasníkov a že i stav samého spisovného jazyka vtedy nebol natoľko vykryštalizovaný ako dnes. Keď po-

---

[1] J. Škultéty takúto požiadavku vyslovil už v recenzii Czamblovho *Slovenského pravopisu* r. 1891.

[2] Na str. 373 J. Škultéty píše: „Už s pôvodcom Rukoväti, v poslednom čase jeho života, boli sme sa dohodli pre nové vydanie knižky na niektorých zmenách, vyžadovaných i vývojom slovenského spisovného jazyka." Medzi vymenúvanými zmenami napr. žiada neurčitky na *-ieť: plieť, zavrieť, rozumieť, vidieť* namiesto „pleť, zavreť, rozumeť, videť".

rovnáme Rukoväť s prácami, čo nasledovali po nej, vidíme, že sa jej ani jedna nevyrovná, že všetky sú vo vleku módnych teórií a podriaďujú im jazykový materiál.

Pravda, i do Rukoväti sa dostali daktoré poučky, ktoré neboli opreté o jazykovú skutočnosť, a preto ich ďalší vývin poprel. Napr. v morfológii: „Pre hladšiu výslovnosť príponou *-í* tvor mn. genitívy aj od slov vychodiacich na *-stvo,* tedy: *nebezpečenství, zbojství, panství* atp. (m. *nebezpečenstv — nebezpečenstiev, zbojstv — zbojstiev, pánstv — panstiev* atp.).“ Teoreticky nie dosť podrobne rozčlenil doplnok: pod tento termín zhŕňa i menný prísudok a predmet. No nedopatrenia ani počtom, ani závažnosťou podstatne neznižujú kvalitu celku.

Czamblovi najbližšie stojí Š. Hlavatý so svojou monografiou *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských* (1922, 268 strán). Dielo nezaslúžene vo svojom čase zapadlo. Na každom kroku prezrádza vysokoškolskú slavistickú prípravu a rozhľadenosť autora. Hlavatý vychádza zo staroslovienskeho skloňovania a vysvetľuje, akými cestami sa prišlo k stavu v spisovnej slovenčine (zväčša hláskoslovnými cestami a analógiou), ale súčasný stav nijako neprispôsobuje minulosti. Jednoznačne zastáva a obhajuje stanovisko, že slovenčina je samostatný slovanský jazyk. Vývin skloňovania mu na to poskytuje dostatok dôkazov. Z tohto aspektu by mali dielo i po takom dlhom čase rozobrať a ohodnotiť naši slavisti. Pri opise stavu v slovenčine sa takmer celkom zhoduje s Czamblom. Jednotlivosti mu historická perspektíva umožnila osvetliť i jasnejšie. Napr. ešte viac ako Czambel obmedzil inštr. pl. mask. na *-y,*[3] odsudzuje triedenie adjektív na určité a neurčité (menné), ktoré v slovenčine dávno zaniklo, prihovára sa za ponechanie adjektívnych tvarov typu *dobrô* a podáva výklad ich vzniku odlišný od F. Pastrnka.

Školské gramatiky za bývalej republiky výskumu slovenčiny pridali len málo alebo nič. Ich autori chápali svoju úlohu ako prispôsobovanie Czamblových a Gebauerových výsledkov pedagogickým potrebám. Videli vedeckosť najmä v histórii javov, v predpokladanej ich pračeskoslovenskej jednote. Historizujúcim konštrukciám v nejednom prípade obetovali súčasné jazykové fakty a vzťahy medzi nimi.

Ešte najviac sa z nich Czamblovi blížil, resp. najmenej sa od neho vzdialil J. Damborský. Jeho *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis* vyšla v piatich vydaniach (ostatné dvojzväzkové). Najviacej sa používala. Až v tridsiatych rokoch jej začali konkurovať učebnice iných autorov. Jej zacielenie môže ukázať porovnanie s Rukoväťou v uvedených už bodoch. Tak v morfológii: prípona gen. sg. vzoru *dub -a/-u* podľa Damborského závisí hlavne od dĺžky slova a od koncovej spoluhlásky mena, tvar vokatívu Damborský uvádza bez poznámky pri všetkých substantívach, pri nom. a akuz. plurálu všetkých zvieracích mien uvádza prípony osobných podstatných mien; príslovky (= číslovky) násobné podľa neho tvoríme zo základných čísloviek príponou *-krát* alebo slovom *raz,* napr. *jedenkrát* alebo *(jeden) raz, dvakrát* alebo *dva razy;* číslovky podielové spôsobom: *po jednom, po jednej, po dvoch, po troch,* ale aj: *po päť, po šesť;* podľa vzoru *brať* časujú sa slovesá, zakončené v neurčitku na *-ať,* v 1. jedn. os. prítomníkovej na *-em (-iem).*

---

[3] Na str. 67 píše: „Teraz už samostatne sotva prichodí, iba ak nie v niektorom zvrate, ako *hlady* (= hladom) *mre, smády* (= smädom) *mre.*“

V syntaxi: predmet vyjadrujeme genitívom pri nasledujúcich slovesách: *použiť všetkých možných zbraní, zaslúžiť si trestu..., všímať si, vážiť si, šetriť si, dbať* (s čistým genitívom i s predložkovým akuzatívom s predložkou *o*), *nechať, úfať sa* (s čistým gen. i s dat.), *ľutovať;* predmet vyjadrujeme datívom pri nasledujúcich slovesách: ...*zvykať — privykať — navykať niečomu* (nie: *na niečo!*), *odvykať niečomu* (nie: *od niečoho!*) ...*učiť sa — naučiť sa niečomu, učiť — vyučovať niekoho niečomu* (nie: *na niečo!*), *rozumeť — porozumeť niečomu*... Aj pri iných slovesách autor často uznáva iba pôvodné historické väzby s holým pádom, hoci zastarané (porov. *vyučovať niečomu*) a odmieta živé predložkové väzby, napr. *patriť sa niekomu* (nie: *na niekoho niečo!*); príslovkové určenie príčinnosti..., napr. *Sostárly starosťami odpočíva v pokoji; Lakomec závisťou chradne;* pri zdvorilom oslovení „vykáme" alebo „dvojíme", pričom sloveso je v množnom čísle (tvary určité práve tak ako neurčité), doplnok ale zostáva v jednotnom čísle, napr. *Pane, boli ste chorý? Slečno, boli ste chorá?*

Damborského gramatika a jej význam prísne, pritom však nie nespravodlivo posúdil B. Letz, takže stačí odcitovať časť z jeho posudku. V Slovenskej reči píše: „No zaujímavé je pre slovenské pomery, že hoci Damborského práca má veľa nedostatkov, značí naoko dôležitý medzník vo vývine našej gramatickej vedy azda pre okolnosť, že po prevrate nebolo súcejšej učebnice, ktorá by mala „punc" podpory oficiálnych kruhov, ba ďalej možno i preto, že z obavy z neodobrenia nik sa neopovážil pokúsiť o napísanie gramatiky dokonalejšej. Preto mnohé a mnohé poučky, neurčené ním často z pozorovania slovenčiny, ale z uvedených predlôh, no tradované v rozličných vydaniach jeho gramatiky, mohli sa zdať už tak ustálené, že by sa z príčin kontinuity ťažko nahrádzali novými, aj keď oveľa správnejšími."[4]

V ostatných vydaniach sa Damborský odchýlil od Czambla najviac, a to poď tlakom úradných recenzentov — profesorov „jazyka československého" na bratislavskej univerzite, ktorí sami za dvadsať rokov gramatiku slovenčiny nenapísali. Až v roku 1938 túto medzeru čiastočne nahradil mladý Slovák J. Stanislav svojou *Československou mluvnicou.*

Ostatné učebnice zaostávali aj za Damborského gramatikou svojou kvalitou, i rozšírením. Ide najmä o *Mluvnicu slovenského jazyka* od V. Faméru pre stredné školy a *Mluvnicu a cvičebnicu jazyka slovenského pre školy meštianske* od J. Jahelku — P. P. Zgútha (vyšli v niekoľkých vydaniach).

Čo všetko si bolo proti gramatike spisovnej slovenčiny možné dovoliť, to dokazuje A. Macht svojou *Sústavnou mluvnicou slovenskou pre učiteľov a súkromné štúdium.*[5] V odslovenčovaní gramatiky bezohľadne prekračuje i hranicu, po ktorú zašli *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931. Napr. pri zvieracích podstatných menách v pluráli pozná iba životné osobné prípony na *-i (zajaci, medvedi),* v inštrumentáli preferuje zastarané tvary „s mesty, cly" (miesto *s mestami, clami*), stavia sa proti „nárečovému" vykaniu *Kde ste boli?,* pozná len holý porovnávací genitív typu „múdrejší chlapca, najbohatší všetkých", v opakovacích slovesách pozná iba dlhé prípony typu „písávávať", pri spojkách vynechal väčšinu základných spojok *(ba, lež, lenže, no; alebo, či;*

---

[4] B. Letz, *K problémom slovenskej gramatiky,* SR 7, 1938/39, 106.
[5] A. Macht, *Sústavná mluvnica slovenská pre učiteľov a súkromné štúdium,* Třebechovice pod Orebom 1938.

lebo; ak; kým), ale propaguje neživé, neznáme spájacie výrazy: *li, čili, jestli, jestliže, jestliby, jaknáhle, ačkoľvek, poneváč, síce* (v súvetí *Daj pozor, síce ťa niekto ovalí).*

Na základe takejto školskej gramatickej teórie jazyková prax u nás nemohla byť inakšia, akú sme zdedili. Niet sa čo čudovať, že i kompromisné *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1940 v takej situácii vyzneli ako radikálna zmena a že s takým stavom kontrastovali aj Mihálove učebnice slovenčiny pre stredné školy,[6] hoci J. Mihál požadoval vlastne iba to, čo pred dvoma desaťročiami Rukoväť. Iba Czamblove zásady hojne doložil príkladmi z krásnej literatúry a prispôsobil ich pedagogickým požiadavkám, takže zväčša nezaslúžene odniesol kritiku, ktorá sa zniesla na jeho hlavu. Kto z Mihálových príručiek učil, dosvedčí, že predchádzajúce učebnice sa im nevyrovnajú. Z čisto teoretickej stránky sú dosť tradičné, ale zo slovakistickej stránky predstavujú dnešné hľadisko. K ich teoretickej stránke možno ešte pripomenúť, že daktoré výklady pripomínajú ruskú gramatickú tradíciu, ktorú J. Mihál dobre poznal.

Vyspelejšiu stránku nášho gramatického myslenia za bývalej Československej republiky reprezentujú časopisecké štúdie a články. Vychádzali v časopise Slovenská reč a v Sborníku Matice slovenskej. Hlavnú robotu pri ustaľovaní gramatickej stavby slovenčiny vykonala Slovenská reč. Prvé obdobie tvorí sedem ročníkov od r. 1932 do 1940 (t. j. do vyjdenia nových Pravidiel slovenského pravopisu). Vyčleňuje sa z nich prvý ročník, čo vychádzal v Košiciach, slabšou úrovňou, väčším počtom kultúrno-politických a prevzatých článkov. Od druhého ročníka, ako vychádzala v Matici slovenskej, obsahovala Slovenská reč dosť pôvodných lingvistických príspevkov. Rozoberali sa v nich morfologické javy: zjednodušovanie vo vývine skloňovania, používanie vokatívu, tvary nom. pl. zvieracích substantív, dvojtvary, používanie zámen, spojok (odporovacích, zlučovacích, časových, príčinných), predložiek (časových, účelových), vokalizácia predložiek. Primeraná pozornosť sa venovala syntaxi: väzbám slovies a valencii vôbec, záporovému genitívu, jednočlenným vetám, slovosledu, vykaniu a i. Dostatočne boli v nej zastúpené otázky fonológie a pravopisu. Ostatný (siedmy) ročník vlastne pripravoval a zdôvodňoval pravopisnú úpravu. Medzi článkami sa síce našli aj slabšie príspevky, ale väčšinu tvorili práce odborne pripravených lingvistov. Metodologicky sa dosť využívali aj výsledky Pražského lingvistického krúžku (Mathesiove, Trubeckého, Jakobsonove, Karcevského a i.). Napr. pri posudzovaní spisovnosti jazykových prvkov sa neprikladala dôležitosť dávno minulým štádiám jazyka, ale na prvé miesto sa kládlo ich začlenenie do súčasného systému jazyka. Pravda, štrukturalistické postuláty si všetci prispievatelia neosvojili v rovnakej miere. Z tohto aspektu objektívne recenzoval Slovenskú reč Ľ. Novák v časopise Slovo a slovesnost.[7]

Podobný ráz mal aj časopis Slovenský jazyk, ktorý vznikol na znak protestu proti kompromisným Pravidlám slovenského pravopisu r. 1940. Stretol sa v ňom kvalifikovaný kolektív prispievateľov, takže sa časopis mohol hlbšie zaoberať i štylistickými otázkami, estetikou jazyka, terminológiou, dejinami slovenčiny. Po roku však zanikol.

---

[6] J. Mihál, *Slovenská gramatika pre I. a II. triedu stredných škôl,* Bratislava 1943. — *Slovenská gramatika pre III. a IV. triedu stredných škôl,* Bratislava 1947.

[7] Ľ. Novák, Slovo a slovesnost 1938.

V tomto období vznikla metodologicky priebojná monografia E. Paulinyho *Štruktúra slovenského slovesa.*[8] Autor ňou dokázal, že štrukturalistická metóda, ktorá sa dovtedy používala prevažne vo fonológii, dá sa plodne využiť i v gramatike.

Po druhej svetovej vojne sa jazykovedná robota rozvinula do nebývalej šírky. Vychádzali až štyri jazykovedné orgány: Slovenská reč, Slovo a tvar, Jazykovedný zborník a Linguistica Slovaca. Slovenská reč si držala približne tú líniu, ktorú začala r. 1941, nezmenila ju do r. 1950. Preberala sa v nej najmä morfológia, spočiatku morfológia slovies: slovesný vid (Mihál, Peciar), slovesný čas (Orlovský, Horecký), po vojne prevažne formálna morfológia substantív v súvise s fonológiou (Orlovský, Dvonč, Peciar, Ružička). Táto problematika sa preniesla i do Slova a tvaru (Dvonč, Blanár, Pauliny), tu sa však osvetľovala i z iných ako fonologických hľadísk (Pauliny o kolísaní *-a/-u* v genitíve vzoru *dub*). Roku 1946 vyšla *Gramatika slovenského jazyka* od J. Orlovského — L. Aranya, ktorá v teoretických partiách (úvod po str. 94 a dejiny slovenčiny na str. 216—252) jednoznačne zavádzala štrukturalistické postupy pri vysvetľovaní gramatických javov. V konkrétnych partiách však stavala na podrobnom poznaní jazykového materiálu a na vzťahu morfológie s fonológiou. R. 1950 vyšla rozsiahla *Gramatika slovenského jazyka* od B. Letza (560 strán), ale teoreticky už nevyhovovala. Konštatovali to niektorí recenzenti (J. Ružička, J. Horecký, V. Blanár).

Organizačne sa v jazykovednej práci začal významne uplatňovať Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied a umení, založený r. 1943.

Celý tento lingvistický ruch bol násilne prerušený začiatkom päťdesiatych rokov, keď administratívne zásahy kádrovo zdecimovali Jazykovedný ústav SAVU (r. 1951 do výroby alebo do neprimeranej práce nútene odišli štyria vedúci pracovníci), zastavili vedeckovýskumnú činnosť Matici slovenskej a v nej i Jazykovednému odboru. Z jazykovedných časopisov ostala iba Slovenská reč a Jazykovedný zborník (od r. 1953 pod menom Jazykovedný časopis, v r. 1954 splynul so Slovenskou rečou v jediný časopis). Slovenská reč preto zmenila svoju náplň: v podstate sa venovala výskumu a metodickým otázkam vyučovania slovenčiny, aj tie často saturovala prekladmi pedagogických článkov z ruštiny. V jazykovej kultúre začala protipuristický kurz. V tomto období sa uplatnili výskumy našich rusistov, A. Isačenka (o prechodníkoch, o vzťahoch medzi morfológiou a deriváciou, o doplnku a mennom prísudku), Ľ. Ďuroviča (o neohybných slovných druhoch), ďalej Š. Peciara (o triedení slovies) a V. Blanára (o otázkach vetnej skladby).

Z tohto stavu sa slovenská jazykoveda dostávala len postupne. R. 1952 sa založilo gramatické oddelenie Jazykovedného ústavu SAVU (skladalo sa z dvoch členov: vedúci J. Ružička, tajomník J. Oravec) a začalo sústavnú excerpciu pre akademickú gramatiku spisovnej slovenčiny. R. 1953 vyšla vo vydavateľstve Osveta kolektívna *Slovenská gramatika* E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca, ktorá mala ráz všeobecnej príručky o spisovnom jazyku. V ďalších vydaniach sa prehlbovala a spresňovala. Rozšírila sa najmä vo štvrtom vydaní, keď sa stala vysokoškolskou príručkou, a tak s malými zmenami vyšla i v piatom vydaní a doteraz je jedinou úplnou gramatikou spisovnej slovenčiny na súčasnej teoretickej úrovni.

V prvej polovičke päťdesiatych rokov sa slovakisti vyčerpávali aj písaním

---

[8] E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa,* Bratislava 1943.

nových učebníc gramatiky. Roku 1952 napísali osem učebníc, ale o necelé dva roky po školskej reforme museli písať nové pre všetky ročníky všeobecných a odborných škôl až po matúru. Tento stav síce veľmi neosožil metodickej stránke učebníc (pedagógovia ich pokladali za rozsiahle a priveľmi „teoretické"), ale aj tak mali významnú úlohu, lebo po prvý raz podávali žiakom a študentom solídne vecné poznatky o slovenčine vo všetkých ročníkoch.

Jazykovedný ústav pod zmeneným názvom Ústav slovenského jazyka SAV sa ako hlavné organizačné centrum výskumu slovenskej gramatiky prvý raz predstavil r. 1955 celoštátnou konferenciou o sporných otázkach slovenskej morfológie.[9] J. Ružička na nej v hlavnom referáte riešil základné teoretické otázky: hranice morfológie, sporné slovné druhy, sporné otázky vnútri tradičných slovných druhov. Diskusia referát rozšírila a doplnila v oblasti významového triedenia adjektív, kongruentného skloňovania číslovíek, sporných druhov zámen, častíc, sémantiky pomocných slovies, prísloviek. Bol to dobrý nástup do sústavného výskumu slovenskej morfológie v nasledujúcich rokoch. Mal prevažne monografický ráz. Menšie čiastkové výsledky z výskumov pravidelne prinášala Slovenská reč a väčšie zasa séria Jazykovedných štúdií, ktorú založil (a prvé zväzky aj redigoval) J. Ružička. Prvý zväzok r. 1956 priniesol päť morfologických a päť syntaktických štúdií. Doteraz vyšlo deväť zväzkov. Pre výskum gramatickej stavby sú dôležité najmä III. zväzok (prevažne morfologický, 1958) a IV. zväzok (1959), ktorý obsahuje referáty a diskusné príspevky z medzinárodnej syntaktickej konferencie v Bratislave (1958). Konferenciou sa začal plánovitý výskum ako príprava na akademickú *Syntax slovenského jazyka*. Na týchto konferenciách sa popri starších pracovníkoch rovnakou mierou zúčastnila už i mladá, prvá povojnová generácia. Jednotlivé otázky gramatiky sa v tomto čase spracúvali aj monograficky. Knižne vyšla r. 1956 monografia J. Ružičku *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* a Ďurovičova *Modálnosť*, s gramatikou súvisia i problémy, ktoré riešil J. Horecký v *Základoch slovenskej terminológie* (1956), v *Slovotvornej sústave slovenčiny* (1959) a najmä v *Morfematickej stavbe slovenčiny* (1967), spracovanej najnovšími metódami. Z morfologických otázok máme monograficky spracovanú vlastne väčšinu slovných druhov, najmä substantíva (Dvonč — Miko), slovesá (Ružička — Horák), zámená (Oravec), príslovky (Miko), predložky (Oravec), častice (Mistrík), knižne z nich vyšli monografie F. Mika *Rod, číslo a pád podstatných mien* (1962) a J. Oravca *Slovenské predložky v praxi* (1968). Knižná monografia J. Oravca *Väzba slovies v slovenčine* detailne spracúva morfologicko-syntaktickú problematiku a monografia J. Mistríka *Slovosled a vetosled v slovenčine* zachytáva syntaktickú a syntakticko-štylistickú problematiku.

Knižnú *Slovenskú syntax* vydal r. 1959 vo vydavateľstve Osveta J. Orlovský. Zozbieral v nej mnoho cenného dokladového materiálu. Škoda, že ho utriedil podľa tradičných teórií a nevyvodil z neho všetky závery, ktoré pre syntax poskytuje.[10]

Výsledky a teoretickú úroveň gramatických prác v období 1945—1960 tu netreba opisovať, lebo ich objektívne zhodnotil J. Ružička.[11]

---

[9] Materiál z nej uverejnila Slovenská reč 21, 1956, 3—81.
[10] Vyšla i v 2. vydaní r. 1965.
[11] J. Ružička, *Výskum gramatickej stavby po roku 1945*, SR 25, 1960, 214—236.

Po roku 1960 sa hlavné úsilie sústredilo na dokončenie akademickej *Morfológie slovenského jazyka*. Oddelenie spisovného jazyka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV ju odovzdalo verejnosti na rozšírenom zasadaní Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov v Smoleniciach 24. 10. 1966. Morfológia je založená na bohatej excerpcii (vyše 200 000 excerptov z krásnej i z najnovšej odbornej literatúry).[12] Pri tej príležitosti sa konala konferencia o gramatických kategóriách slovanského slovesa a o vývine vzťažných viet v slovanských jazykoch. Prvú tému jedným z hlavných referátov uviedol G. Horák. V diskusii odznelo niekoľko slovenských príspevkov. Doriešila sa tu sporná otázka slovenského predminulého času a jeho postavenia v systéme slovesných časov, ktorá sa začala ešte v SR 13 r. 1947 (Horecký, Orlovský) a do ktorej po čase prispeli ďalší diskutéri (G. Horák, E. Horák, V. Blanár). Na ďalších pracovných zasadaniach Medzinárodnej slavistickej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov sa naši pracovníci tiež zúčastnili aktívne referátmi (v Moskve r. 1967 J. Oravec, v NDR 1968 F. Kočiš a J. Kačala). Aj na VI. zjazde slavistov referovali traja pracovníci z JÚ SAV na gramatické témy (Ľ. Novák, J. Oravec, Š. Peciar).

Všetky naše dnešné časopisy pravidelne uverejňujú články s gramatickou problematikou: Jazykovedný časopis články s teoretickým zameraním, Československý terminologický časopis (do r. 1966) so zameraním na odborný štýl (napr. zložené predložky, zložené spájacie výrazy, stavba súvetia, vetosled...), Kultúra slova (od r. 1966) s ohľadom na jazykovú kultúru a prax, Slovenská reč tiež prevažne s teoretickým zacielením (klasifikácia zložených súvetí, problém viacnásobného prísudku, prechody medzi podraďovacím a priraďovacím súvetím...); umožňuje publikovať i mladým autorom. Do tlače je pripravený XI. zväzok Jazykovedných štúdií s problematikou spisovného jazyka, z veľkej časti gramatickou.

Gramatické témy sa spracúvajú i vo fakultných zborníkoch,[13] skriptách,[14] pedagogických časopisoch,[15] v zborníku z konferencie o vyučovaní slovenského jazyka[16] a v zborníku z konferencie o jazyku novín.[17] Mnoho gramatických jednotlivostí obsahuje i päť zväzkov *Jazykovej poradne* (1957, 1960, 1964, 1966, 1968). Napokon aj v komparatistických prácach našich rusistov (A. Isačenko, Ľ. Ďurovič, E. Sekaninová, I. Kothaj), moderných filológov (V. Schwanzer, J. Škultéty) a orientalistov (G. Altmann, V. Krupa) sa osvetľujú rozličné stránky slovenskej gramatiky z nových aspektov. Aj druhý zväzok reprezentatív-

---

[12] Podrobné recenzie o nej priniesli časopisy Slovo a slovesnost 29, 1968, 318—332 od kolektívu pracovníkov oddelenia pre súčasný spisovný jazyk ÚJČ ČSAV a Slovenská reč 33, 1968, 146—154 od M. Dokulila.

[13] Napr. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica, 1959—1960; prešovský jazykovedný zborník, venovaný VI. slavistickému kongresu, 1968.

[14] Napr. E. Paulinyho skriptá *Systém slovenského jazyka I—III* (fonológia, morfológia, syntax) z r. 1946/47, v ktorých aj gramatickú rovinu jazyka spracúva štruktúrnou metódou, ďalej skriptá R. Schneka *Syntax pre pedagogické inštitúty* (1962) a skriptá P. Ondrusa *Morfológia spisovnej slovenčiny* (1962; 2. vydanie vyšlo knižne 1964).

[15] Časopis Slovenský jazyk a literatúra v škole popri metodických článkoch o gramatike slovenčiny uverejňuje i výskumné články od svojho vzniku r. 1955 dosiaľ.

[16] *K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry*, Bratislava 1966, 105—170.

[17] *O jazyku a štýle slovenskej publicistiky*, stenografický záznam zo seminára v Bratislave 3.—4. 10. 1966.

neho Recueil linguistique de Bratislava má slovakistické štúdie z gramatiky.[18] Hlavnou úlohou dneška je dokončiť akademickú Syntax slovenského jazyka. Koncept jednoduchej vety je takmer úplný, väčšie medzery ostali v oblasti súvetných (podraďovacích) a najmä polovetných konštrukcií. Isté analytické práce sa tu spravili: máme hotové kandidátske dizertácie o zloženom súvetí (Kočiš) a o doplnku (Svetlík, Kačala).

K záverom J. Ružičku, ktoré vyslovil po prehľade gramatických výskumov za pätnásť povojnových rokov, možno máločo dodať. Hádam iba toľko:

Aby výskum išiel zdarne dopredu, treba upozorniť na daktoré nebezpečenstvá.

Slovenská gramatika je už natoľko prebádaná, že ťažko nájsť v nej miesta, ktorých by sa nik nebol dotkol. Napriek tomu sa stávajú prípady, že sa neberie ohľad na tento lingvistický kontext a objavujú sa veci už objavené. Keby sa v novej práci k istému javu zaujímal aj iný postoj, treba skoršie práce citovať už preto, aby sa v novej vyvrátili ich náhľady. Treba brať ohľad i na dnešný náš lingvistický kontext, i na práce starších bádateľov, lebo nám majú mnoho čo povedať. Pri prezeraní päťdesiatročnej lingvistickej produkcie sa našlo v tomto ohľade dosť prehreškov.

V najnovšom období (najmä po šesťdesiatom roku) prenikajú k nám čoraz viac najmodernejšie metódy lingvistického bádania. So všetkým, čo prehlbuje a spresňuje naše poznatky o jazyku, možno iba súhlasiť. No dakedy u mladších pracovníkov záľuba v metóde a v jej uplatňovaní akoby stála pred skutočným poznávaním jazykových zákonitostí. Pristupujú k jazyku zhora, od metódy, nemajú trpezlivosti boriť sa s rozsiahlym materiálom, preto ich experiment neprináša pre slovakistiku to, čo by mohol pri poznaní úplného materiálu. Obidve veci treba intímne poznať: aj materiál, aj metódu. Je to cesta menej efektná, ale spoľahlivá. Len tak sa dostaneme ďalej.

Z hľadiska dlhšej časovej perspektívy päťdesiatich rokov najnovšie úspechy vo výskume gramatickej stavby vynikajú ešte viac. Sami si to neuvedomujeme, ale pripomínajú nám to iní. O tvarosloví to napísali napr. recenzenti akademickej Morfológie slovenského jazyka, o syntaktických, zatiaľ nezhrnutých výskumoch zasa napr. V. Šmilauer v predhovore k 2. vydaniu svojej *Novočeskej skladby,* kde uvádza: „Zvláště ovšem přibyla vysoce hodnotná a bohatá syntaktická literatúra slovenská, složka to do r. 1945 téměř zanedbatelná."

---

[18] *Recueil linguistique de Bratislava II,* Bratislava 1968.

Ján Horecký

NÁČRT FONEMATICKEJ ŠTRUKTÚRY MORFÉM

Pre úplný opis fonologického systému daného jazyka je potrebné popri zistení prvkov tohto systému a vzťahov medzi uvedenými prvkami ešte zistiť aj tzv. syntagmatické vlastnosti foném, t. j. možnosti ich radenia a spájania v súvislých radoch. Syntagmatické vlastnosti foném možno opísať jednak konštatovaním výskytu istých foném vedľa iných foném (opis tzv. hláskových, najčastejšie spoluhláskových skupín), jednak konštatovaním istých zákonitostí a ich zovšeobecnením pomocou zistenia zákonitostí v spájaní nie jednotlivých foném, ale tried foném (napr. šumová + sonóra, záverová + úžinová a pod.).[1] Takto zistené zákonitosti sú nevyhnutným predpokladom pre opis fonologického systému daného jazyka. Majú však nevýhodu v tom, že nie sú navzájom viazané, netvoria systém zákonitostí, v ktorom by každé pravidlo malo svoje miesto.

Prirodzene, nemalo by robiť ťažkosti usporiadať takéto kombinačné pravidlá do systému tak, aby jedno pravidlo vyplývalo z druhého, aby pravidlo vyjadrujúce širšiu zákonitosť bolo pred pravidlom vyjadrujúcim parciálnu zákonitosť. Zdá sa však, že na takýto spôsob zápisu sa lepšie hodí taký fonologický systém, v ktorom sa fonéma chápe ako zväzok dištinktívnych príznakov a definuje sa (jej povaha i miesto v systéme) potrebným počtom dvojkových výberov z každého dištinktívneho príznaku. Výhoda tohto zápisu je aj v tom, že na identifikáciu foném sa používajú iba nevyhnutné dištinktívne príznaky, čo môže byť v niektorých prípadoch ekonomickejšie ako rozpisovanie foném.[2]

Vlastná metóda formulovania a zápisu pravidiel je už v podstate vypracovaná v teórii generatívnej gramatiky, resp. generatívnej fonológie.[3] Treba, pravda, povedať, že v generatívnej gramatike sa nepracuje s pojmom fonémy ako osobitnej jazykovej jednotky, ale že generatívne pravidlá vlastne predstavujú prechod od abstraktnej roviny morfém k ich konkrétnej zvukovej realizácii. Preto sa v mnohých prácach o generatívnej fonológii narába s pojmom abstraktnej fonémy, akéhosi fantómu, z ktorej sa pomocou súboru pravidiel dajú utvoriť konkrétne hlásky. Niet však pochýb, že metódu generatívnej fonológie možno úspešne využiť aj

---

[1] Porov. pravidlá o zložení koreňných morfém u E. Paulinyho, *Fonológia spisovnej slovenčiny*, 2. vyd., Bratislava 1968, 84—89.

[2] Vychádzame tu z nášho vymedzenia dištinktívnych príznakov, ako bolo podané v štúdii *Fonologický systém spisovnej slovenčiny*, SR 33, 1968, 265—271.

[3] Porov. M. Halle, *Phonology in Generative Grammar*, Linguistic Essays, New York 1962, 54—72; A. Belchiţa, *Morpheme Structure Rules in the Generative Grammar of the Romanian Language*, Revue roumaine de linguistique 12, 1967, 507—522; 13, 1968, 29—47.

na opis takého systému, ktorého jednotkami sú skutočné fonémy, reprezentované zväzkami dištinktívnych príznakov.

Ak sa majú zákonitosti radenia foném vyjadriť súborom pravidiel, treba najprv vyriešiť otázku rámca, v ktorom sa tieto pravidlá uplatňujú. Prirodzeným rámcom by malo byť slovo ako najmenšia voľná, prestaviteľná jednotka jazyka i reči. Ale ak sa majú zisťovať štruktúrne vzťahy medzi fonémami, treba vychádzať z takej jednotky, ktorá je najmenším štruktúrnym, resp. organizačným rámcom foném, a to je slabika alebo morféma. Niektorí bádatelia vychádzajú z tézy, že ak je fonéma prvkom, ktorý nemá vlastný význam, treba jej vzťahy skúmať tiež len v takej jednotke, ktorá nie je nositeľom významu, teda v slabike.[4]

Pri slabike však vznikajú takmer neprekonateľné ťažkosti v určovaní hraníc a teda i vlastného rozsahu slabiky. Tieto ťažkosti nie sú pri morféme, ak sa chápe ako najmenšia významová jednotka jazyka. Pretože táto jednotka je nepochybne zložená z menších prvkov nasledujúcich v rade za sebou, možno skúmať jej štruktúru v tom zmysle, z akých foném a v akom poradí je zložená. Nevýhoda proti slabike je v tom, že kým slabika má prirodzené štruktúrne centrum v podobe samohlásky (prípadne likvidy), možno nájsť morfémy zložené len zo samohlások (podobne aj slabiky) alebo len zo spoluhlások, pravda, spravidla iba v iných morfémach než korenných. V korenných morfémach sú to prípady ľahko vypočítateľné: v slovenčine sú čisto vokalické korenné morfémy iba *a, i,* čisto konsonantické iba *s, k, v,* (aj to nie vždy, lebo sa vokalizujú); skupiny konsonantov bez vokálov sú iba v takých korenných morfémach ako *br(ať), tr(ieť), hr(ať), hn(ať), pr(ať), kl(ať), tn(úť), ps(a), kl(a), sn(a).*

Ak sa za základnú štruktúrovanú jednotku berie morféma, môže vzniknúť otázka, či je výhodnejšie určiť štruktúru základnej podoby morfémy a jej varianty opísať transformačnými pravidlami (napr. že morféma *vod-* sa mení na *voď-* v lokáli: *voda — voďe)* alebo opísať štruktúru všetkých variantov morfém. Zdá sa, že tento druhý spôsob je výhodnejší, lebo v rámci variantov sa nájdu podoby i pre všetky základné podoby morfém. Napr. čo by sa opisovalo ako variant v podobe *voď-* k *vod-,* vyskytne sa aj ako základná podoba *voď-* v slovese *voďiť.* Podobne napr. zakončenie morfémy *-sť* by sa vyskytlo ako transformovaná podoba zakončenia *-st (most — mosťe),* ale aj ako základná podoba napr. v morféme *hosť.*

Napokon treba riešiť otázku, či treba skúmať fonematickú štruktúru všetkých morfém daného jazyka bez ohľadu na ich pôvod alebo iba morfém domácich. Je známe, že do jazyka vždy patrí aj množstvo morfém (slov) cudzieho pôvodu, ktoré sa postupne udomácňujú. Práve toto udo-

---

[4] Napr. M. J. Lekomceva, *Tipologija struktur sloga v slavianskich jazykach,* Moskva 1963.

mácňovanie bez väčších fonematických adaptácií však ukazuje, že ich treba zahrnúť do skúmania, lebo i keď nie sú v zhode s fonematickou štruktúrou domácich morfém, aspoň jej neprotirečia do takej miery, že by sa museli dôkladne adaptovať (ako napr. skupiny *kr*, *kl*, v čínštine a japončine, ale aj v iných jazykoch, v ktorých tieto skupiny vôbec nie sú prípustné).

Z praktického hľadiska je však výhodné osobitne skúmať fonematickú štruktúru domácich morfém a potom pravidlá rozšíriť tak, aby zahrnovali aj štruktúru prevzatých morfém.

Fonematická štruktúra domácich korenných morfém sa v tejto práci opisuje pomocou usporiadaného sledu formačných pravidiel, ktorými sa vyjadruje, aké dištinktívne príznaky, resp. fonémy charakterizované týmito príznakmi sa môžu, resp. nemôžu vyskytovať v istých podmienkach. Postupuje sa pritom od vokalického stredu morfémy k jej predným a zadným konsonantickým členom.

V strede korennej morfémy, ako je známe, môžu (okrem uvedených výnimiek) stáť všetky samohlásky a polosamohlásky, teda fonémy s dištinktívnym príznakom vokálnosti. To sa dá vyjadriť pravidlom:

1. $$[\,] \rightarrow [+\,\text{vok}] \;/\; X - Y$$

Pravidlo (podobne aj všetky ďalšie) treba čítať takto: Akákoľvek fonéma musí obsahovať dištinktívny príznak vokálnosti, ak je obkľúčená ľubovoľnými reťazcami X a Y; pritom tieto reťazce môžu byť zložené z 1–3 konsonantických foném, ale nemôžu byť nulové.

Ak by totiž predný (X) alebo zadný (Y) reťazec bol nulový, teda pozícia vyznačená vodorovnou čiarou (–) by bola na absolútnom začiatku alebo konci morfémy, pravidlo treba doplniť ďalším pravidlom, ktoré zakazuje výskyt likvid v tejto pozícii. Podľa pravidla

2. $$[\,] \rightarrow [-\,\text{kons}] \;/\; \left\{ \begin{array}{l} = \begin{bmatrix} +\,\text{vok} \\ - \end{bmatrix} Y \\ X \begin{bmatrix} +\,\text{vok} \\ - \end{bmatrix} = \end{array} \right\}$$

môže byť v takejto pozícii iba fonéma obsahujúca dištinktívny príznak vokálnosti i nekonsonantnosti čiže vokál; pritom svorkovými zátvorkami sa naznačuje, že platí iba jedna z dvoch podmienok: alebo = – Y, alebo X – =.[5]

Osobitnú pozornosť treba venovať výskytu dlhých vokálov a diftongov. Vo väčšine fonematických systémov sa nezavádza osobitný dištinktívny príznak dĺžky a diftongickosti, ale dĺžka sa pokladá za prozodickú vlastnosť a diftongy za bifonematické vokalické skupiny. V našom opise však vychádzame z predpokladu, že diftongy sú monofonematické útvary, funkčne i štruktúrne blízke dlhým vokálom. Pre ciele tohto opisu predpokladáme (bez ďalšieho rozboru, či je takýto spôsob oprávnený alebo nie), že dlhé vokály sú charakterizo-

---

[5] Symbolom = sa označuje hranica morfémy, symbolom ∗ absolútna hranica morfémy, t. j. hranica slova.

vané zdvojením dištinktívneho príznaku vokálnosti, resp. aj všetkých ostatných príznakov, a preto ich zapisujeme v podobe [+ vok + vok]. Pravidlo 1 potom treba doplniť pravidlom 3, podľa ktorého môžu v strede morfémy stáť aj dlhé vokály i dlhé likvidy:

3. $[\,] \rightarrow [+\text{vok} \ +\text{vok}] \ / \ X - Y$

Pravda, toto pravidlo vlastne neplatí pre domáce korenné morfémy, lebo v nich nemôžu byť dlhé vokály *é, ó*. Pretože vokály e, o sú charakterizované prítomnosťou dištinktívneho príznaku kompaktnosti i nekompaktnosti (± komp), treba pravidlo 3 upraviť tak, aby do pozície – pripúšťalo iba kompaktné alebo nekompaktné vokály:

3a $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{vok} \ +\text{vok} \\ \left\{ \begin{matrix} [\pm\text{komp} \ +\text{komp}] \\ [-\text{komp} \ -\text{komp}] \end{matrix} \right\} \end{bmatrix} \quad X - Y$

Napokon ešte treba zaviesť pravidlo, ktoré nepripúšťa dlhé *á*, totiž netupý kompaktný vokál, ale iba tupý kompaktný vokál:

4. $[\,] \rightarrow [+\text{tup}] \quad X \begin{bmatrix} +\text{vok} & +\text{vok} \\ +\text{komp} & +\text{komp} \\ - & - \end{bmatrix} Y$

Obmedzenia vo výskyte dlhých vokálov na absolútnom začiatku a konci sú také isté ako v pravidle 2:

2a $[\,] \rightarrow [-\text{kons} \ -\text{kons}] \ / \ \left\{ \begin{matrix} \# \begin{bmatrix} +\text{vok} & +\text{vok} \\ - & - \end{bmatrix} Y \\ X \begin{bmatrix} +\text{vok} & +\text{vok} \\ - & - \end{bmatrix} \# \end{matrix} \right\}$

Podobne ako pre dlhé vokály aj pre diftongy predpokladáme, že ide o spojenie dvoch dištinktívnych príznakov v jednom komplexe, pričom na rozloženie diftongov treba popri dištinktívnom príznaku vokálnosti využiť ešte príznak kompaktnosti a tuposti. Diftong *ia* potom možno charakterizovať ako spojenie nekompaktnej a netupej fonémy s kompaktnou a tupou, diftong *ie* ako spojenie nekompaktnej a netupej fonémy s kompaktno-nekompaktnou a netupou a napokon diftong *uo* ako spojenie nekompaktnej a tupej fonémy s kompaktno-nekompaktnou a tupou (diftong *iu* neprichádza v korennej morféme do úvahy). Pre tieto kombinácie príznakov treba zaviesť aspoň dve pravidlá: jedno pre *ia, ie* (5a), druhé pre *uo* (5b):

5a $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ -\text{tup} \end{bmatrix} \left\{ \begin{bmatrix} +\text{komp} \\ +\text{tup} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \pm\text{komp} \\ -\text{tup} \end{bmatrix} \right\} \ / \ X \begin{bmatrix} +\text{vok} & +\text{vok} \\ - & - \end{bmatrix} Y$

5b $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{komp} & \pm\text{komp} \\ +\text{tup} & +\text{tup} \end{bmatrix} \ / \ X \begin{bmatrix} +\text{vok} & +\text{vok} \\ - & - \end{bmatrix} Y$

Po pravidlách, ktoré pripúšťajú, resp. nepripúšťajú isté fonémy v strede korennej morfémy, treba postupne zaviesť pravidlá pre výskyt foném v reťazcoch *X* a *Y*. Tieto pravidlá sú predovšetkým pozičné, t. j. také, ktoré pripúšťajú, resp. nepripúšťajú isté fonémy v danej pozícii (vzhľadom na stred). Okrem toho budú fungovať aj pravidlá kombinačné, ktoré obmedzujú výskyt foném vzhľadom na susedné fonémy v daných pozíciách

Ak je reťazec *X* zložený iba z jednej konsonantickej fonémy, platí pre slovenské korenné morfémy, že na tomto mieste nemôžu byť fonémy *z, ž*, t. j. nedrsné znelé. Treba tu poznamenať, že v tomto prípade (a neskôr uvidíme, že aj v ďalších) je výhodnejšie použiť pravidlo, podľa ktorého v istej pozícii nemôže byť istá fonéma, resp. istý dištinktívny príznak alebo kombinácia príznakov. Je to teda akési záporné, obmedzovacie pravidlo a označujeme ho prečiarknutou šípkou.

6. $$[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{drs} \\ +\text{znel} \end{bmatrix} \Big/ = - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

Pre reťazec *Y* neplatia nijaké obmedzovacie pravidlá. Sú v ňom prípustné všetky konsonantické fonémy. Ako je známe, na absolútnom konci slova nemôže stáť v slovenčine fonéma *f*. Preto treba zaviesť osobitné pravidlo (symbolom # sa označuje absolútny koniec slova):

7. $$[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \\ -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ -\text{záv} \\ -\text{znel} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \#$$

Z kombinácie [+ vok — kons] vidieť, že tu berieme do úvahy v strede morfémy iba vokály, nie aj likvidy. Ak sa ďalším výskumom ukáže, že pre výskyt foném pred slabičným *r, l*, alebo po slabičnom *r, l* platia nejaké zákonitosti, nie náhodné obmedzenia, bude treba zaviesť ďalšie pravidlá.

Ak je reťazec *X* (teda na prednej strane od stredu morfémy) zložený z dvoch foném, platí základné pravidlo, že na prvom mieste môže byť iba taká fonéma, ktorá má dištinktívny príznak konsonantnosti a záverovosti či nezáverovosti (výskyt kladného i záporného pólu príznaku sa označuje gréckym α):

8. $$[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{kons} \\ \alpha\,\text{záv} \end{bmatrix} \Big/ = - [+\text{kons}] \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

Pravda, z takto vymedzených foném sa v tejto pozícii nevyskytujú ešte *n ň* a *ť ď ʒ ǯ*. Preto treba po pravidle 8 zaviesť ďalšie dve záporné pravidlá (9 pre *n ň*, 10 pre *ť ď ʒ ǯ*):

9. $$[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} +\text{naz} \\ -\text{tup} \end{bmatrix} \Big/ = \begin{bmatrix} +\text{kons} \\ \alpha\,\text{záv} \\ - \end{bmatrix} [+\text{kons}] \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

10. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{naz} \\ +\text{drs} \\ +\text{komp} \\ -\text{drs} \\ -\text{komp} \end{bmatrix} \Big/ = \begin{bmatrix} +\text{kons} \\ \alpha\ \text{záv} \\ - \end{bmatrix} [+\text{kons}] \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$

Na druhom mieste v dvojčlennom reťazci *X* môžu byť všetky fonémy okrem *j ʒ ǯ*. Možno to vyjadriť týmto základným pravidlom:

11. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} +\text{kons} \\ \alpha\ \text{záv} \\ +\text{drs} \end{bmatrix} \Big/ = [+\text{kons}] - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$

Ďalej na tomto druhom mieste nemôže byť fonéma *f*:

12. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} \Big/ = [+\text{kons}] \begin{bmatrix} +\text{kons} \\ - \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$

Pre spájanie foném v tomto reťazci *X* platí všeobecné pravidlo, že nemôžu byť vedľa seba také fonémy, ktoré sú pri ľubovoľnom súbore dištinktívnych príznakov (tento súbor sa označuje X) rozlíšené iba dištinktívnym príznakom znelosti. Táto vlastnosť sa formálne vyjadruje symbolmi α a $-\alpha$: znamená to, že znelosť sa mení na neznelosť a naopak, neznelosť na znelosť.

13. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ \alpha\ \text{znel} \end{bmatrix} \Big/ - \begin{bmatrix} \text{X} \\ -\alpha\ \text{znel} \end{bmatrix}$

Ďalej platí tu pravidlo, že vedľa seba nemôžu byť fonémy rozlíšené iba dištinktívnym príznakom kompaktnosti (*s š p k* a pod.):

14. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ \alpha\ \text{komp} \end{bmatrix} \Big/ - \begin{bmatrix} \text{X} \\ -\alpha\ \text{komp} \end{bmatrix}$

Menej všeobecné pravidlo ustanovuje, že pred *r l ľ* môžu stáť všetky konsonantické fonémy, pravda, okrem tých, ktoré sú neprípustné pozične už podľa pravidla 6:

15. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \Big/ - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix}$

Podobne aj pred fonémou *v*:

16. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \Big/ - \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ -\text{záv} \\ +\text{znel} \end{bmatrix}$

Pred nazálami môžu byť všetky konsonantické fonémy:

17. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \;/\; - \; [+\text{naz}]$

Nie je možné iba spojenie *pm*, preto treba zaviesť ďalšie pravidlo:

18. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ +\text{záv} \\ -\text{naz} \end{bmatrix} \;/\; - \begin{bmatrix} +\text{naz} \\ +\text{tup} \end{bmatrix}$

Skutočnosť, že pred fonémami *p t ť k* môžu byť len fonémy *s š*, možno zachytiť týmto pravidlom:

19. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} \;/\; - \begin{bmatrix} +\text{záv} \\ (+\text{drs}) \\ (+\text{tup}) \end{bmatrix}$

Napokon treba ešte uviesť pravidlo, podľa ktorého po foneme *f* môžu byť iba fonémy *č š*:

20. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{komp} \\ -\text{tup} \\ \begin{pmatrix} +\text{záv} \\ -\text{naz} \\ -\text{drs} \end{pmatrix} \\ \begin{pmatrix} -\text{záv} \\ -\text{znel} \end{pmatrix} \end{bmatrix} \;/\; \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ -\text{záv} \\ -\text{znel} \end{bmatrix} \; \underline{\qquad}$

Pre spojenia foném v takých slovách ako *psa, chcieť, čpieť, ctiť, tchor, pchať, tkať, bdieť* netreba uvádzať v tejto súvislosti osobitné pravidlá, lebo ide o konsonantické korenné morfémy, bez vokalického stredu. Tu sa potvrdzuje, že opis v rámci morfémy je jednoduchší než v rámci slabiky.

V dvojčlennom reťazci Y (v zadnej časti morfémy) sú iba tieto pozičné pravidlá:

Na poslednom mieste, pred hranicou morfémy môžu byť všetky konsonantické fonémy okrem *j*, teda všetky fonémy s dištinktívnym príznakom konsonantnosti:

21. $[\,] \rightarrow +\text{kons} \;/\; \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \quad \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} - =$

Na predposlednom mieste nemôžu byť fonémy *ʒ ʒ́* (teda s príznakom nedrsnosti a znelosti — porov. 22), ďalej fonéma *l* (nekompaktná nezáverová — 23) a fonémy *ť ď ň* (charakterizované kompaktnosťou a nosovosťou, resp. nenosovosťou s drsnosťou — 24).

22. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{drs} \\ +\text{znel} \end{bmatrix} \;/\; \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} =$

23. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \\ -\text{komp} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} =$

24. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} +\text{komp} \\ (+\text{naz}) \\ \begin{pmatrix} +\text{drs} \\ -\text{naz} \end{pmatrix} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} =$

Pokiaľ ide o kombinačné pravidlá v dvojčlennom reťazci Y, možno uviesť najprv niekoľko všeobecnejších pravidiel.

Nemôžu byť vedľa seba konsonanty odlíšené iba dištinktívnym príznakom záverovosti:

25. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ \alpha\,\text{záv} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{X} \\ -\alpha\,\text{záv} \end{bmatrix} - =$

Ďalej nemôžu byť za konsonantmi s dištinktívnym príznakom drsnosti konsonanty s príznakom nedrsnosti *(tc, ťč)*:

26. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ -\text{drs} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{X} \\ +\text{drs} \end{bmatrix} - =$

A naopak, za konsonantmi s dištinktívnym príznakom nedrsnosti môžu byť iba konsonanty s príznakom drsnosti (napr. *ct, čť*):

27. $[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ +\text{drs} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{X} \\ -\text{drs} \end{bmatrix} - =$

Ďalej nemôžu byť vedľa seba konsonanty charakterizované príznakom nazálnosti a konsonanty, v ktorých niet príznaku nazálnosti:

28a $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ \alpha\,\text{naz} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{X} \\ 0\,\text{naz} \end{bmatrix} - =$

28b $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} \text{X} \\ \alpha\,\text{naz} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \text{X} \\ 0\,\text{naz} \end{bmatrix} =$

Spomedzi foném s dištinktívnym príznakom netuposti nemôžu byť za sebou záverové a nezáverové *(ts, cs)*:

29. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} -\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \pm\text{tup} \\ +\text{záv} \end{bmatrix} - =$

Pred fonémou *r* nemôžu byť *c ʒ č ǯ* (s dištinktívnym príznakom nedrsnosti) a *s z š ž* (s dištinktívnym príznakom nezáverovosti):

30. $[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} (-\text{záv}) \\ (-\text{drs}) \end{bmatrix} / \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \\ +\text{záv} \end{bmatrix} =$

Podobne pred fonémou l nemôžu byť fonémy *c ʒ č ǯ* (s dištinktívnym príznakom nedrsnosti), *š ž* (s dištinktívnym príznakom kompaktnosti a nezáverovosti) a *f* (s dištinktívnym príznakom tuposti, nezáverovosti a neznelosti):

31. $$[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} (-\text{drs}) \\ \begin{pmatrix} +\text{komp} \\ -\text{záv} \end{pmatrix} \\ \begin{pmatrix} +\text{tup} \\ -\text{záv} \\ -\text{znel} \end{pmatrix} \end{bmatrix} \Big/ \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} =$$

Toľkoto o reťazcoch zložených z dvoch foném.

V trojčlennom reťazci *X* (pred vokalickým stredom morfémy) platia pomerne jednoduché pozičné pravidlá.

Na začiatku morfémy môžu byť iba fonémy s dištinktívnym príznakom nezáverovosti:

32. $$[\,] \rightarrow [-\text{záv}] \Big/ = - \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \\ [+\text{kons}] \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

Výnimku, pravda, tvoria fonémy *ch h* (kompaktné tupé):

33. $$[\,] \not\rightarrow \begin{bmatrix} +\text{komp} \\ +\text{tup} \end{bmatrix} \Big/ = \begin{bmatrix} -\text{záv} \\ - \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

Na druhom mieste môžu byť iba fonémy s dištinktívnym príznakom tuposti, resp. netuposti a drsnosti (t d):

34. $$[\,] \rightarrow \left\{ \begin{matrix} [+\text{tup}] \\ \begin{bmatrix} -\text{tup} \\ +\text{drs} \end{bmatrix} \end{matrix} \right\} \Big/ = \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ \\ +\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \quad [+\text{vok}]$$

Na treťom mieste môžu byť iba fonémy *r l* (s dištinktívnym príznakom vokálnosti a konsonantnosti) a fonéma *v*:

35. $$[\,] \rightarrow \left\{ \begin{matrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \\ \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ +\text{tup} \\ -\text{záv} \\ +\text{znel} \end{bmatrix} \end{matrix} \right\} \Big/ = \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix}$$

Kombinačné zákonitosti (okrem zákonitostí formulovaných pre dvojčlenné skupiny v pravidlách 13–14, 23–25) sa v doterajšom výskume nepodarilo objaviť.

V reťazci *Y* niet trojčlenných skupín (v domácich korenných morfémach). To sa dá vyjadriť pravidlom, podľa ktorého pred dvoma fonémami konsonantickými musí byť fonéma vokalická:

36. $$[\,] \rightarrow \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} / - \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \quad \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} =$$

Treba ešte urobiť výskum zákonitostí v intervokalickom postavení v dvojslabičných korenných morfémach. Tých je, podľa doterajších zistení, veľmi málo, takže pravidlá pre takéto postavenie veľmi pravdepodobne nezmenia štruktúru vyjadrenú doteraz uvedenými pravidlami.

I keď vychádzame zo zásady, že formačnými pravidlami treba postihnúť všetky varianty morfém, predsa len sa ukazuje výhodným zaviesť aj isté pravidlá na vystihnutie zmien, ktoré nastávajú pri spájaní morfém. Sú to teda vlastne transformačné pravidlá.

Dôležité je pravidlo, podľa ktorého splývajú fonémy dvoch susedných morfém v type *karpat-ský* > *karpacki*. Ide tu o splývanie *t* + *s* > *c*, *d* + *z* > *ʒ*, *t* + *š* > *č*, *ʒ* + *s* > *c*. Pravidlo má takúto podobu:

37. $$\ldots \begin{bmatrix} +\text{záv} \\ +\text{drs} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\text{záv} \\ 0\,\text{drs} \end{bmatrix} \ldots > \ldots \begin{bmatrix} +\text{záv} \\ -\text{drs} \end{bmatrix} \ldots$$

Špeciálnejšie je pravidlo o zmene typu *našský* > *naski*:

38. $$\ldots \begin{bmatrix} +\text{komp} \\ -\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ -\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix} \ldots > \ldots \begin{bmatrix} -\text{komp} \\ -\text{tup} \\ -\text{záv} \end{bmatrix}$$

Napokon treba ešte osobitnými transformačnými pravidlami vyjadriť vkladanie hlások.

Pre nominatív maskulín platí toto pravidlo:

39. $$\begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \left\{ \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \\ [+\text{naz}] \end{bmatrix} \right\} = > \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \\ \pm\text{komp} \end{bmatrix} \left\{ \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ +\text{kons} \\ [+\text{naz}] \end{bmatrix} \right\}$$

$$= \left\{ \begin{bmatrix} \# \\ +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \right\}$$

Z tohto pravidla sa vymkýňa morféma *orl-* *(orol)*, kde na prvom mieste je fonéma s diištinktívnym príznakom vokálnosti a konsonantnosti.

Pravidlo pre gen. pl. feminín a neutier má základnú podobu:

40. $$\begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} = > \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -\text{vok} \\ +\text{kons} \end{bmatrix}$$

$$\left\{ \begin{matrix} \# \\ = \end{matrix} \begin{bmatrix} +\text{vok} \\ -\text{kons} \end{bmatrix} \right\}$$

Pritom konkrétna podoba vokalického (vkladného) člena má rozmanitú podobu podľa rozličných okolností, ktoré sa doteraz nepodarilo formalizovať.

Štefan Peciar

IMPERATÍV SLOVESA *ísť — idem* V SPISOVNEJ SLOVENČINE

V uvádzaní tvarov rozkazovacieho spôsobu slovesa *ísť — idem* sú slovenské gramatiky a iné normatívne príručky dosť nejednotné.

Staršie gramatiky uvádzajú iba tvary *iď, iďme, iďte.*[1] Novšie gramatiky a príručky, ktoré vznikli po r. 1945, zaznamenávajú pri slovese *ísť — idem* popri tvaroch *iď, iďme, iďte* aj tvary *choď, choďme, choďte* a *poď, poďme, poďte,* pravda, v rozličnom poradí a rozličným spôsobom. Na prvom mieste sa obyčajne uvádzajú tvary so základom *iď-*, potom tvary so základom *choď-* a napokon tvary so základom *poď-*. Takýto postup nachodíme vo viacerých gramatikách súčasnej spisovnej slovenčiny,[2] v *Pravidlách slovenského pravopisu*[3] i v slovníkoch.[4] Niektoré gramatiky však uvádzajú tvary imperatívu slovesa *ísť — idem* v inom poradí.[5]

Akademická *Morfológia slovenského jazyka* podáva dosiaľ najpodrobnejší výklad o imperatívnych tvaroch slovesa *ísť — idem* a ich využití. V MSJ sa pokladajú tvary *iď-ø, iď-me, iď-te* za základné. Konštatuje sa, že sa popri nich používajú „aj tvary zo supletívneho základu *choď-ø, choď-me, choď-te* (=

---

[1] Tvary *iď, iďme, iďte* uvádza už Ľ. Štúr v *Nauke reči slovenskej* (1846, str. 176). Na Štúra nadväzuje M. Hattala (*Grammatica linguae slovenicae*, 1850, 131; *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*, 1857, § 349, ods. 2, 310; *Mluvnica jazyka slovenského*, 1864, § 269, str. 144), po ňom Fr. Mráz (*Slovenská mluvnica*, 1864, str. 105). S. Czambel (*Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., 1919, § 168, str. 118) uvádza popri tvaroch *iď, iďme, iďte* aj neživé tvary *idi, idime, idite.* Staršej tradície sa pridŕža i J. Damborský (*Slovenská mluvnica*, 5. vyd., 1930, § 361, str. 286) a v novších časoch ešte B. Letz (*Gramatika slovenského jazyka*, 1950, 340).

[2] J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, 2. vyd., 1947, 211: *iď! iďme! iďte!* alebo *choď! poď! poďme! choďte! poďte!* — V starších vydaniach *Slovenskej gramatiky* E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca sa uvádzajú tvary *iď!, iďme!, iďte! (choď!, choďme!, choďte!)* — porov. napr. 2. vyd. z r. 1955, § 360, str. 264; v novších vydaniach sa už zaznamenávajú v zátvorke aj tvary *poď!, poďme!, poďte!* — porov. 5. vyd. z r. 1968, § 381, str. 287. (Porov. v pozn. 3 podobný postup v *Pravidlách slovenského pravopisu.*)

[3] Vydania PSP z r. 1953, 1957, 1962 v §-e 133 zaznamenávajú len tvary *iď (choď)*, ale v *Pravopisnom a gramatickom slovníku* pri hesle *ísť* tvary *iď, choď, poď, nechoď.* V novších vydaniach (od štvrtého z r. 1963) sa doplnil tvar *poď* aj v §-e 133.

[4] Matičný slovník (A. Jánošík — E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského)* pri hesle *ísť* (str. 396) uvádza o. i. tieto tvary: imperat. *iď, iďme, iďte* i *choď, choďme, choďte* (preč), *poď, poďme, poďte* (sem), zápor... *nechoď*...; v dokladoch SSJS nachodíme však aj tvar *nejdite* (v citáte z Timravy). — *Slovník slovenského jazyka I* zaznamenáva o. i. tvary *iď, choď* (obyč. smerom preč), *poď* (smerom sem), zápor... *nejdi, neiď, nechoď.*

[5] E. Pauliny v *Krátkej gramatike slovenskej*, Bratislava 1960, § 197, ods. 5, str. 123, uvádza tvary rozkazovacieho spôsobu slovesa *ísť — idem* v tomto poradí: *poď!, choď!, iď!, poďme!, choďme!, iďme!, poďte!, choďte!, iďte!* — V rovnakom poradí, ale odlišným spôsobom zaznamenáva tvary imperatívu slovesa *ísť — idem* P. Ondrus v *Morfológii spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1964, § 323, str. 142: *poď (choď, iď), poďme (choďme, iďme), poďte (choďte, iďte).* — Pre úplnosť možno ešte uviesť, že E. Pauliny v staršej práci *Slovenské časovanie*, Bratislava 1949, str. 47 v imperatíve slovesa *ísť — idem* zaznamenáva len tvary *iď!* alebo *choď!*, kým tvar *poď!* uvádza osobitne pri tvare *pôjdem.*

smer preč) a *poď-ø, poď-me, poď-te* (= smer sem)" (c. d., 485). Ďalej sa uvádzajú tvary so zdôrazňovacou časticou *-že: poďže, poďteže*. Na inom mieste sa hovorí o pôvodných imperatívoch *poď* a *hybaj* vo funkcii citoslovca v predikáte (c. d., 551). V kapitole o citoslovciach sa zas spomínajú „zmeravené imperatívy *poď, poďho* a *hybaj* (v emfáze *hybáj*), ktoré zastávajú funkciu prísudku..." a hodnotia sa ako „hraničné prípady medzi citoslovcami a slovesami, pri ktorých ide o zvláštne využitie imperatívu" (c. d., 822). Ale ani údaje MSJ o využití imperatívnych tvarov slovesa *ísť — idem* v súčasnej spisovnej slovenčine nie sú vyčerpávajúce a v niektorých jednotlivostiach dobre nevystihujú skutočný stav v súčasnej spisovnej slovenčine.

Najsamprv si bližšie povšimneme otázku základných tvarov imperatívu slovesa *ísť — idem*. Ako sme ukázali v prehľade gramatickej tradície, tradične sa pokladajú za základné tvary *iď, iďme, iďte*, a to asi pre ich pravidelnosť; majú totiž rovnaký základ ako prézentné tvary *idem, ideš, ide, ideme, idete*. Aj z historického hľadiska sú tvary *iď, iďme, iďte* zaiste prvotné. Ale v súčasnej spisovnej slovenčine tieto prvotné tvary imperatívu slovesa *ísť — idem* ustupujú tvarom so supletívnym základom *choď-*. Presvedčí nás o tom frekvencia obojich tvarov v literárnych textoch.

Na zistenie frekvencie jednotlivých imperatívnych tvarov slovesa *ísť — idem* sme vyexcerpovali dva zväzky (II. a V.) z diela M. Kukučína,[6] jeden zväzok z diela J. Gregora-Tajovského,[7] knižku A. Plávku *Pán Miklóš*[8] a knižku A. Hykischa *Sen vchádza do stanice*.[9] I keď u iných autorov môže byť pomer vo výskyte jednotlivých tvarov viac alebo menej odlišný od stavu, ktorý sme zistili v uvedených textoch, nazdávame sa, že vyexcerpované texty sú dostatočne preukazné, pokiaľ ide o kvantitatívny pomer imperatívnych tvarov so základmi *iď-, choď-, poď-* v súčasnej spisovnej slovenčine. Získali sme tieto číselné údaje.

Kukučín v II. zväzku Diela použil formu *choď* 21 ráz,[10] z toho 20× vo funkcii imperatívu a 1× vo funkcii citoslovca. Záporná forma *nechoď* sa tu vyskytuje 4×. Formu *choďte* sme našli 13×, z toho 12× vo funkcii imperatívu, 1× vo funkcii citoslovca; 1× sme zaznamenali zosilnenú formu *choďteže* vo funkcii citoslovca. Vo všetkých 14 prípadoch je adresátom jedna osoba (ide o vykanie). Na formu *poď* sme v II. zväzku Diela našli 8 dokladov, na formu *poďme* 13 dokladov a na formu *poďte* 5 dokladov (všetko imperatívy).

Nepomerne zriedkavejšie sú u Kukučína formy so základom *iď-*. V II. zväzku je doložená 4× forma *iď*, 3× zosilnená forma *iďže* a 2× forma *iďte*. Pritom je pozoruhodné, že ani jediný raz tu nejde o imperatív slovesa *ísť — idem*. Vo všetkých prípadoch majú formy *iď, iďže, iďte* funkciu citoslovca.

---

[6] Martin Kukučín, *Dielo II*, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1957; *Dielo V*, 1959.

[7] Jozef Gregor-Tajovský, *I. zväzok diela*, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1953.

[8] Andrej Plávka, *Pán Miklóš a iné poviedky*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1957.

[9] Anton Hykisch, *Sen vchádza do stanice*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1961.

[10] Intenzifikačné opakovania typu *Preboha — Jano! Choď — choď!* počítame za jeden výskyt.

Forma *hybaj* je v II. zväzku Diela doložená 5×, z toho 3× vo funkcii rozkazu „poď", 2× vo funkcii predikatívneho citoslovca.

Obdobné je využitie imperatívnych tvarov slovesa *ísť — idem* v V. zväzku Kukučínovho Diela. Forma *choď* je tu doložená 38×, prevažne vo funkcii rozkazovacieho spôsobu, iba 2× vo funkcii citoslovca. Zosilnenú formu *choďže* použil Kukučín 3×, z toho 2× vo funkcii citoslovca. Na formu *choďte* je 11 dokladov, z toho 4 vo funkcii citoslovca, pričom v 7 prípadoch je adresátom jedna osoba, v 4 prípadoch viac osôb. Záporná forma *nechoď* sa vyskytuje 7×, forma *nechoďte* (vykanie) 2×.

Forma *poď* je doložená 12×, z toho 1× vo funkcii predikatívneho citoslovca. Na formu *poďme* je 10 dokladov, 2× je doložená zosilnená forma *poďmeže*. Forma *poďte* je použitá 8×, z toho 6× pri vykaní.

Formu *iď* vo funkcii citoslovca sme zaznamenali 2×, formu *iďte* 1×, opäť vo funkcii citoslovca.

Na formu *hybaj* je v V. zväzku Diela 14 dokladov, z toho 2 vo funkcii imperatívu „poď", 12 vo funkcii predikatívneho citoslovca. Raz je doložená forma *hybajte* (= poďte — jedna osoba).

V I. zväzku Tajovského sú jednotlivé formy zastúpené takto: *choď* 5×, *choďže* 7× (z toho 4× vykanie) — vždy vo funkcii imperatívu; zápor *nechoďte* 1×; *poď* 6× vo funkcii imperatívu, 16× vo funkcii predikatívneho citoslovca; *poďme* 9×, *poďte* 5× (z toho 3× vykanie); po jednom doklade sme zaznamenali na formy *iď, iďte* (vykanie), *neiď;* forma *hybaj* je použitá 9× vo funkcii predikatívneho citoslovca; 1 × sme zaznamenali emfatickú formu *hybáj* vo význame „poď sem" (Ondro-ó, *hybáj!*).

V knižke A. Plávku je forma *choď* použitá 3×, forma *choďte* (viacerí) 1×. Formu *poď* sme zistili 1×, formu *poďme* 5×, *poďte* (viacerí) 4×. Na formu *hybaj* sme zaznamenali 4 doklady, z toho 2 vo funkcii imperatívu, 2 vo funkcii predikatívneho citoslovca; 1× je doložený výraz *hybajte het* (viacerí). Vo funkcii rozkazu „poďme" je 1× použité citoslovce *hajdy*. (A teraz *hajdy* sa schovať.) Formy imperatívu so základom *iď-* sme u Plávku nenašli.

V Hykischovej knižke sú jednotlivé formy zastúpené takto: *choď* 1×, *choďte* (vykanie) 3×; *poď* 7×, *poďže* 2×, *poďme* 5×, *poďte* 6× (z toho 4× pri vykaní). Formy so základmi *iď-* a *hybaj-* nie sú u Hykischa doložené.

Frekvenciu jednotlivých imperatívnych tvarov vo vybraných dielach spomenutých štyroch autorov zachycuje tabuľka na str. 150. Z tejto tabuľky vidieť, že imperatívne tvary so základmi *choď-*[11] a *poď-* sa použí-

---

[11] Pre našu štatistiku berieme, pravda, do úvahy len tie prípady, v ktorých tvary so základom *choď-* majú niektorý z významov jednosmerného pohybového slovesa *ísť — idem*, a nie významy viacsmerného pohybového slovesa *chodiť — chodím*. Pritom sme zistili, že v skúmaných textoch sa imperatívne tvary slovesa *chodiť* v kladnej podobe nevyskytujú. Iba záporné tvary *nechoď, nechoďte* možno v ojedinelých prípadoch hodnotiť ako iteratíva. Napr.: *Nechoď viac do nás.* (Kuk.) Za sporné, nie celkom jednoznačné možno pokladať tieto dva príklady z Kukučína: *Nechoď mi už na oči! — Už mi nechoď, nikdy!* (= neprichádzaj). Pravda, v prevažnej väčšine vyjadrujú aj záporné formy *nechoď, nechoďte* jednoznačne jednosmerný pohyb, ide teda o záporné imperatívne tvary slovesa *ísť — idem*. Napr.: *„Nechoď, starý," odhovára ho žena.* (Kuk.) — *„Ach, veru nejdem. To už nie! Na žiaden pád!" „Dobre, nechoď; ale keď ti kravy stratia mlieko, nebude mojou vinou."* (Kuk.) — *„...urobte mi to kvôli, nechoďte nikde, zostaňte doma."* (Taj.)

Tabuľka frekvencie imperatívnych tvarov slovesa *ísť* → *idem*

		Kuk. II.	Kuk. V.	Taj.	Pláv.	Hyk.	Spolu	Spolu
choď(že)	rozk.	20	36+2	5	3	1	65+2	111 rozk. 10 cit. 121
	cit.	1	2+1	—	—	—	3+1	
choďte(že)	rozk.	12	7	7	1	3	30	
	cit.	1+1	4	—	—	—	5+1	
nechoď	rozk.	4	7	—	—	—	11	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
nechoďte	rozk.	—	2	1	—	—	3	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
poď(že)	rozk.	8	11	6	—	7+2	33+2	107 rozk. 17 cit. 124
	cit. p.	—	1	16	1	—	17	
poďme(že)	rozk.	13	10+2	9	5	5	42+2	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
poďte(že)	rozk.	5	8	5	4	6	28	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
iď(že)	rozk.	—	—	1	—	—	1	3 rozk. 12 cit. p. 15
	cit.	4+3	2	—	—	—	6+3	
iďte(že)	rozk.	—	—	1	—	—	1	
	cit.	2	1	—	—	—	3	
neiď	rozk.	—	—	1	—	—	1	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
nejďte	rozk.	—	—	—	—	—	—	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
hybaj	rozk.	3	2	1	2	—	8	10 rozk. 25 cit. p. 35
	cit. p.	2	12	9	2	—	25	
hybajme	rozk.	—	—	—	—	—	—	
	cit.	—	—	—	—	—	—	
hybajte	rozk.	—	1	—	1	—	2	
	cit.	—	—	—	—	—	—	

Vysvetlivky: rozk. = tvar použitý vo funkcii rozkazovacieho spôsobu; cit. = tvar použitý vo funkcii imperatívneho citoslovca; cit. p. = tvar použitý vo funkcii predikatívneho citoslovca; 36 + 2 (a pod.) = 36 prípadov na základný tvar (napr. *choď*) a 2 prípady na tvar zosilnený časticou *-že* (*choďže* ap.).

vajú približne rovnako často a sú zhruba osemnásobne častejšie ako imperatívne tvary so základom *iď-*, ak berieme do úvahy všetky možnosti ich využitia. Ak prihliadame len na funkciu vlastného imperatívu a neberieme do úvahy využitie jednotlivých tvarov vo funkcii citoslovca, stúpne uvedený nepomer až na 36—37-násobok. A to je už nepomer veľmi zarážajúci.

Z hľadiska frekvencie by teda bolo možno pokladať za základné tak tvary radu *choď*, ako aj tvary radu *poď*. Zo sémantického hľadiska sú však

tvary so základom *poď-* príznakové, významovo bohatšie ako tvary so základom *choď-*. Toto konštatovanie vyžaduje bližšie osvetlenie.

Pokiaľ sa gramatiky alebo slovníky slovenského jazyka zmieňujú o sémantickej stránke imperatívnych tvarov slovesa *ísť* — *idem*, charakterizujú tvary so základom *choď-* príslovkou „preč" (smer preč) a tvary so základom *poď-* príslovkou „sem" (smer sem) — porov. vyššie. To je však len veľmi hrubá, nepresná a neúplná sémantická charakteristika obojich tvarov. Napr. spojením *choď po lekára* vyjadrujeme nielen „odíď", ale „iď a priveď lekára", teda „odíď a vráť sa"; alebo spojením *choď pracovať* vyjadrujeme „začni pracovať, daj sa do práce"; *choď spať* (o desiatej) = ulož sa na spánok (vôbec nemusí ísť o pohyb preč). Pravda, všetky uvedené významové odtienky sú obsiahnuté vo významoch celej lexémy „ísť — idem" v spojení s príslušnými väzbami. Imperatívne tvary so základom *choď-* z významovej stránky nič nové nepridávajú (ak neprihliadame ku gramatickému významu rozkazu).

Naproti tomu podobné spojenia *poď po lekára, poď pracovať, poď spať* vyjadrujú odtienok, ktorý nie je obsiahnutý priamo vo význame slovesa „ísť — idem", ale ktorý dodávajú práve imperatívne tvary *poď, poďme, poďte*. Ide tu o vyjadrenie rozkazu alebo výzvy vykonať pohyb alebo dej, pri ktorom sa predpokladá účasť hovoriacej osoby (= „spolu so mnou" alebo „spolu s nami"). Niekedy sa odtienok „so mnou" alebo „s nami" vyjadruje explicitne. Napr.: *„Vicerichtár a hajtman, poďte so mnou!"* (Kuk.) — *„Poďte s nami!"* [jesť] *núkal ju majster Brna.* (Kuk.) — *Miško, nechoď — poď so mnou k mame!* (Kuk.) — Tvarom 1. os. pl. *poďme* sa vyjadruje odtienok „my (dvaja alebo viacerí) spolu, spoločne". Napr.: *Poďme, chlapci, poďme zbíjať* . . . (ľud. pieseň) — *Chlapi, poďme!* [= preč] (Kuk.) — *„Ale, starý, poď! Poďme domov,"* *vraví mu ona dôverne.* (Kuk.) — Pri tomto odtienku sú možné a bežné aj spojenia *poď (poďme, poďte) preč, ta, von* ap. Napr.: *Poďme preč, — povedal Peter tvrdo a rozhodne.* (Pláv.) — *Naši ani počuť a von, von, von, ta poďme!* (Taj.) V uvedených príkladoch nejde teda o odtienok „smer sem", ktorý zaznamenávajú naše gramatiky a slovníky, ale ide o odtienok „spolu, súčasne so mnou, s nami niekam, tým istým smerom ako ja, ako my".

V súčasnej spisovnej slovenčine sa využívajú tvary 2. os. sg. i pl. *poď(že), poďte(že)* v oboch uvedených odtienkoch: „sem, ku mne, k nám"[12] i „spolu so mnou, s nami niekam, tým istým smerom ako ja, ako my",

[12] Tento odtienok tvarov *poď, poďte* je blízky významu tvarov *príď, príďte*. Nejde však o celkom synonymné tvary. Rozdiel medzi nimi je nielen formálny, ale aj významový. Pri použití tvarov *poď, poďte* predpokladáme bezodkladné, okamžité splnenie rozkazu alebo výzvy; tvary *príď, príďte* použijeme vtedy, keď predpokladané splnenie rozkazu alebo výzvy kladieme do bližšej alebo vzdialenejšej budúcnosti (porov. *poď sem* — teraz, hneď proti *príď sem* — o hodinu, zajtra, o rok). Tvarmi *poď, poďte* sa obraciame na adresáta vždy priamo, tvarmi *príď, príďte* sa môžeme na adresáta obrátiť i nepriamo (napr. písomne).

kým tvar 1. os. pl. *poďme(že)* sa využíva len v odtienku „my všetci (obaja) spolu tým istým smerom". To je celkom pochopiteľné: k sebe, resp. k nám možno privolávať len iné osoby, nie samých seba. S uvedenými významovými odtienkami súvisí aj skutočnosť, že sa imperatívne tvary so základom *poď-* nepoužívajú v zápornej podobe.

Z toho, čo sme povedali, vyplýva, že imperatívne tvary so základom *poď-* treba hodnotiť ako príznakové, pretože vyjadrujú osobitné významové odtienky. Imperatívne tvary so základom *choď-* sú bezpríznakové, lebo nevyjadrujú osobitné významové odtienky. Ako sme ukázali vyššie, odtienok „smerom preč", ktorý sa týmto tvarom obyčajne pripisuje, nie je pre ne záväzný. Okrem toho pohyb smerom preč možno vyjadriť aj tvarmi so základom *poď-*, ak ich použijeme vo význame „tým istým smerom ako ja, ako my", resp. „všetci (obaja) spolu tým istým smerom". S tým súvisí aj skutočnosť, že zápornými tvarmi *nechoď, nechoďte* vyjadrujeme nielen zákaz stojaci proti *choď, choďte,* ale aj zákaz stojaci proti *poď, poďte:*

choď ta
poď sem > *nechoď ta/sem*

Za základné bezpríznakové imperatívne tvary pohybového slovesa *ísť — idem* v súčasnej spisovnej slovenčine budeme teda pokladať supletívne formy *choď, choďte.* Tieto supletívne formy sa v súčasnej spisovnej slovenčine používajú oveľa častejšie ako synonymné staršie formy *iď, iďte.* Oboje formy — *choď, choďte* a *iď, iďte* — možno navzájom zameniť bez zmeny zmyslu a štylistického zafarbenia. Formy *poď, poďte,* ktoré sú sémanticky príznakové, nemožno použiť namiesto tvarov *choď, choďte,* resp. *iď, iďte* ani naopak.

Je pozoruhodné, že rad príznakových foriem je úplnejší (má aj tvar 1. os. pl. *poďme*) ako rady bezpríznakových foriem *choď, choďte* a *iď, iďte,* ktorým chýba tvar 1. os. pl., aspoň v kladnej podobe.[13]

Z našej tabuľky vidieť, že sa imperatívne tvary slovesa *ísť — idem* všetkých troch radov využívajú aj ako citoslovcia. Vo využívaní jed-

---

[13] V skúmaných textoch sme sa ani raz nestretli s formou *choďme,* ani s formou *iďme.* Predpokladáme, že sa pri slovese *ísť — idem* tieto formy v kladnej podobe nepoužívajú. Preto sme ich v tabuľke neuviedli. Možné sú však zákazové záporné formy *nechoďme* (v systéme tvarov stojí proti kladnej forme *poďme*) i *nejdime (neiďme),* ale v skúmaných textoch sa ani tieto záporné formy nevyskytli. Pravda, celkom reálne existuje forma *choďme (nechoďme)* pri slovese *chodiť.*

Slovenské gramatiky neuvádzajú záporné tvary imperatívu *nejdi (neiď).* Tvary *nejdi, nejdime, nejdite* sú pôvodnejšie a svojou hláskovou podobou zodpovedajú tvarom indikatívu prézenta *nejdem, nejdeš...* i predponovým imperatívnym tvarom typu *prejdi, prejdime, prejdite.* Nemožno však odmietať ani sekundárne tvary *neiď, neiďme, neiďte,* utvorené pridaním záporovej častice *ne-* ku kladným tvarom *iď, iďme, iďte.*

notlivých foriem vo funkcii citoslovca je však podstatný rozdiel medzi bezpríznakovými formami so základom *choď-* alebo *iď-* a príznakovými formami so základom *poď-*. Formy *choď(že), choďte(že)* a *iď(že), iďte(že)* sa využívajú vo funkcii tzv. imperatívnych interjekcií, patriacich do kategórie vôľových citosloviec. Naproti tomu forma *poď* sa využíva vo funkcii predikatívneho citoslovca.

Medzi rozkazovacie (imperatívne) citoslovcia MSJ zaraďuje napríklad výrazy *hajde!, pst!, na!, nate!, vitaj!, vitajte!* (c. d., 815–816). Týmto výrazom sú funkčne veľmi blízke formy *choď, choďte, iď, iďte,* ak sa použijú v replike a stoja samostatne alebo sú aspoň oddelené od ostatnej výpovede (v ústnych prejavoch sa oddeľujú pauzou, pred ktorou je kadencia; v písomných prejavoch sa oddeľujú výkričníkom alebo čiarkou).

Niekoľko príkladov z Kukučína:

„I chlap si hodný, hocktorá by ťa chcela."
„Choď mi, ty ohava!" riekol jej [cigánke] Mišo a bral sa preč.

„Ty líškavec, choďže mi ho!"

„Nikdy!" zdvihol Mišo ruku slávnostne ako k prísahe. „Nikdy, iba keď mi pán farár dovolia."
Ločmanka sa veľmi rozosmiala.

„Joj — choďte! To ste už sto ráz povedali."

„Ale, pomysli si len; ten chlapec, čo si vzal zas do hlavy — chce sa ženiť."
Bežanka od divu pľasla si dlaňou o zásteru: „Ach, už len nepovedajte."
„A, stvorička," pokračovala totka, „že si tvoju dievku vezme."
Bežanka, majúc ruky v lone preložené, zdvihla pravú a posotila ňou totku znakom zarazenia.
„Ach, choďteže — choďte!"

Stará mu s hnevom odsekla: „Ach, iď mi ho i ty a nezmýšľaj!"

„Alebo Cigáni!" zvolal naraz. „Veru nik iný, ako oni."
„Ale iď! Ide ti Cigán kradnúť vo vlastnej dedine!"

Vošiel do stajne celý umučený, nasypal statku sečky. Ako šiel popri krave, zaťala ho chvostom, a to po tvári.
„Iď ty, iď!" tľapol ju dlaňou po ľadviech.

„Joj, iďže a nevrav také bohaprázdne reči..."

„Ach, iďte — nemáte rozumu ani za náprstok!"

Ako vidieť z uvedených príkladov, výrazy *choď, choďte, iď, iďte* v takýchto replikách sa obyčajne pripájajú k citovým interjekciám alebo časticiam, alebo stoja pri vokatíve, zdôraznenom osobným zámenom *ty* alebo

vy, alebo sa spájajú so zdôrazňovacou časticou *ho*, prípadne s datívom dôvernosti *mi*. Týmito replikami sa obyčajne vyjadruje nesúhlas, odmietnutie, odpor alebo údiv. V slovníkoch sa tieto výrazy uvádzajú ako osobitné použitie (význam) imperatívnych tvarov *choď, choďte, iď, iďte* v rámci významov slovesa *ísť*.[14] Pravda, existuje celá škála prechodných typov, kde nie je ľahko jednoznačne rozhodnúť, či ide ešte o imperatívny tvar slovesa *ísť* a či už o citoslovce.[15]

Celkom ináč sa využíva vo funkcii citoslovca výraz *poď (poď ho, poďho)*. V citovo podfarbených vetách tento výraz zastupuje predikatívne určité tvary slovies pohybu *ísť, odísť, ujsť* ap. a vyjadruje pohyb preč alebo náhly nástup deja.[16] Interjekcia *poď (poď ho, poďho)* zastupuje obyčajne tvary 3. os. sg. i pl. min. času, zriedkavejšie aj tvary 1. a 2. os. sg. alebo pl.[17] Tvary *poďme, poďte* ani zdôraznený tvar *poďže* sa v tejto funkcii nepoužívajú.

Popri tvaroch so základmi *choď-, iď-, poď-* používajú sa v slovenčine vo funkcii imperatívu základného slovesa pohybu aj tvary *hybaj(že), hybajme(že), hybajte(že)*.[18] Sú štylisticky príznakové, expresívne. Najčastejšie sa používajú v rovnakých významových odtienkoch ako imperatívne tvary so základom *poď-*, ale môžu zastupovať aj imperatívne tvary so základmi *choď-, iď-*.

Tvary *hybaj, hybajte* možno použiť aj ako imperatívne interjekcie na vyjadrenie nesúhlasu, odporu, odmietnutia alebo údivu, podobne ako tvary *choď, choďte* a *iď, iďte*.[19]

Tvar *hybaj* sa okrem toho veľmi často používa vo funkcii predikatív-

---

[14] Pozri 16. význam pri hesle *ísť* v SSJ. Matičný slovník zaznamenáva formy *iď, iďte* v uvedenej funkcii ako 4. význam slovesa *ísť* a formy *choď, choďte* ako 6. význam slovesa *chodiť*. Slovenské gramatiky (ani akademická *Morfológia slovenského jazyka*) toto použitie foriem *choď, choďte, iď, iďte* nezaznamenávajú.

[15] Opäť príklady z Kukučína: *„Nuž, my sme hneď skrúcali sito ..."* — *„Ale, choďte s vašim sitom! To vám už povie!" zvolal so smiechom.* — *Keď ho Ezech naberá, že je vraj s ňou zosobášený, Gábor mu odvrkne cele nevľúdne: „Ale choď mi s ňou! ..."* — *„Choď mi s takou výhovorkou — stará kvočka!"* (nesúhlas). — *„Ale choďte mi ho! Čo sa tu postavil ako stĺp!"* (odháňanie).

[16] Pozri SSJ III, 120 (heslo *poď, poď ho*) a MSJ, 551 a 822.

[17] *Samko, ako mu dych stačil, zahol do uličky a poď celým behom k Zuzke* (Taj.) = rozbehol sa. — [Sova] *vzala sa na krídla a poď po kuse do susedovie humna* (Taj.) = odletela. — *Halaša ... predvídal, a poď z dom' do domu ...* (Taj.) = začal chodiť. — *Halaša poď naspäť na druhý breh ...* (Taj.) = vrátil sa. — *... vše chceli spievať po maďarsky ..., keď sa ale podpili, poď po detvianskych a ešte zbojníckych* (Taj.) = začali spievať detvianske a zbojnícke (piesne). — *Iba keď zvonili na poludnie, poď behom na pažiť* (Taj.) = rozbehli sme sa (my deti). — *Poď ja za ňou do dvora* (Kuk.) = preliezol som.

[18] V našej tabuľke sme zaznamenali dovedna 10 položiek na použitie týchto tvarov vo funkcii imperatívu, kým na použitie imperatívnych tvarov so základom *iď-* sme v našich textoch zistili len 3 položky.

[19] V textoch, ktoré sme z tejto stránky preskúmali, sme sa s takýmito prípadmi nestretli.

neho citoslovca. V tejto funkcii je synonymný s predikatívnym citoslovcom *poď (poď ho, poďho)*.[20]

Viaceré funkcie tvaru *hybaj* komplikujú otázku slovnodruhovej platnosti tohto výrazu. Obyčajne sa hodnotí ako zmeravený imperatív slovesa *hýbať* vo funkcii citoslovca.[21] Je nepochybné, že v súčasnom jazyku tvary *hybaj, hybajme, hybajte* stratili formálnu i významovú súvislosť so slovesom *hýbať*. Z významovej a funkčnej stránky sú tieto tvary synonymné s tvarmi imperatívu slovesa *ísť*. A keďže sloveso *ísť* má viaceré supletívne tvary *(ísť — idem — choď — poď — pôjdem — šiel)* a formy *hybaj, hybajme, hybajte* sú defektívne, možno ich — i keď voľne — priradiť do súboru supletívnych tvarov slovesa *ísť*.[22]

Záver: V súčasnej spisovnej slovenčine sa používajú vo funkcii imperatívu pohybového slovesa *ísť — idem* štyri súbory tvarov: *choď, choďte* (tvar *choďme* sa nepoužíva); *iď, iďte* (tvar *iďme* sa nepoužíva); *poď, poďme, poďte; hybaj, hybajme, hybajte*. Základné, sémanticky i štylisticky bezpríznakové sú tvary *choď, choďte;* bezpríznakové sú aj tvary *iď, iďte*, ale tie sa v súčasnej spisovnej slovenčine vo funkcii imperatívu používajú zriedka. Príznakové tvary *poď, poďte* vyjadrujú výzvu vykonať pohyb smerom k hovoriacej osobe alebo v smere pohybu hovoriacej osoby; tvar *poďme* vyjadruje len druhý odtienok. Formy *hybaj, hybajme, hybajte* sú synonymné s tvarmi *poď, poďme, poďte*, ale sú štylisticky príznakové, expresívne. V expresívnej oblasti možno formy *hybaj, hybajte* použiť aj vo funkcii tvarov *choď, choďte*. V zápore, na vyjadrenie zákazu sa používajú tvary *nechoď, nechoďte, nechoďme*, zriedkavejšie sú tvary *nejdi/neiď, nejdite/neiďte, nejdime/neiďme*. Tvary *choď, choďte* aj *iď, iďte* sa používajú i vo funkcii imperatívnych citosloviec. Tvary *poď* a *hybaj* majú často funkciu predikatívneho citoslovca (bez gramatickej zhody). V tejto funkcii zastupujú určité tvary slovies pohybu v minulom čase.

---

[20] *Nabral si na srdce, že hanba takáto a takáto — a hybaj z mesta do nás...* (Kuk.) = odišiel. — *Voľačo chodila... aj do školy a potom hybaj k deťom...* (Taj.) = šla (do služby). — *Ale zavial iný vietor a slovenskí učitelia hybaj sa mnohí učiť maďarčinu až hen do Segedína...* (Taj.) = odišli. — *Neraz zalupkal Brna zásterou a junce hybaj strečkom hore dedinou...* (Kuk.) = rozbehli sa. — *Ja som sa jej vymykol a hybaj k slaku* (Kuk.) = dal som sa do behu. — *Ale ty po svadbe hybaj preč, kdesi inde* (Kuk.) = ušiel si.

[21] Pozri matičný SSJS, str. 834. — Akademický SSJ rozlišuje citoslovce *hybaj/hybáj* (predikatívne) a defektívne tvary rozkazovacieho spôsobu *hybaj, hybajme, hybajte*, ktoré sú synonymné s tvarmi *poď, poďme, poďte* alebo *choď, choďme, choďte* (c. d. I, 546). Podobné rozlíšenie, a to podľa kritéria gramatickej zhody naznačuje MSJ, str. 822.

[22] Zblíženie tvarov *hybaj, hybajme, hybajte* so základnými tvarmi slovesa *ísť — idem* sa prejavuje výraznejšie i formálne v tých slovenských nárečiach, kde sa miesto *hybaj, hybajte* hovorí *ibaj, ibajte* (popri *idz, idzte*). Mne sú tieto znenia známe zo stredného Ponitria z okolia Chynorian.

DISKUSIE

Ján Stanislav

O SLOVENČINE VO VYDAVATEĽSKEJ PRAXI

V starších časoch príkladom redakčnej praxe, resp. jej neexistencie, je popri iných knihách vydanie Vansovej Siroty Podhradských tlačou a nákladom kníhtlačiarne Jána Páričku v Liptovskom Ružomberku r. 1919. Nemáme priruke vydanie z r. 1889, ale i toto je veľmi poučné.

Vo vydaní sa stretáme s ypsilonovými a jotovými chybami: *A ti dvaja starodávny priatelia* 31, *hlúpy ľudia* 71, *milí priateľský ľudia* 116, *podaj že my ten kvet* 210, *zkúsiť silu svoju v potiku so žitím* 262, *s tým napomenutým* (m. *napomenutím*) 265, *Cudzinec, patrne neznámi v okolí* 266. Zbytočne sa píše *ľ: naschváľ* 227, neoznačuje sa: *lvom* (k nom. *lev*) 41. Za slabičné *l* je podľa češtiny *lu: tlumočila* 110, *utlumila* 218, *utlumená* 227, *mluvu* 239, *výmluvnejšej reči* 113, *prímluvcom* 256, *málomluvnosť* 80. Na začiatku slova je *l* za *lu: lhala* 223.

Českých prvkov je tu, pravda, oveľa viac. Uveďme tvar *krev* 80, inde *krv*. Skupina *rot-* je v slove *nedorostlá* 66. Píše sa *drúbež* 77, 146, 183, 230, *pôtky* (čes. *půtky*) 42, 103, *nabídnul* 46, *nabídla* 74. Je tu *neni* 208 i *nenie* 159. Spomeňme, že píše *klid* 201, *dechom oviaty* 247, *vzala na seba toto jho* 254, *obhorený parez* 243, *sobectvo* 179, *límec* 223, *okrasami v průčelí* 6. Podľa českého tvaru *děvčátko* Vansová píše *devčiatko* 170 (*dievčatko*). Používa sloveso *tázať sa* a adj. *tázavý: tázala sa* 220, 277, *tázaná* 275, *tázave* 102, 108, 223, 228. Niekedy upotrebuje aj český spôsob vykania: *Hlavné je, aby ste si sami venoval viacej pozornosti* 63 (čes. *sám věnoval*) *chcela ste odísť* 262. V prvom prípade je pomiešaný český spôsob so slovenským. Vo význame „fajčiť" píše *kúriť: Imrich, ktorý po celý čas kúril, odhodil teraz svoju smodku* 155, *Tam pri stole sedeli niektorí starší páni, popíjajúc si, kuriac a politizujúc* 227. Čítame tu: *v ochrane a péči* 79, *pečlive* 87, *roztaje* 79, *ložnica* 109, *zlobiť* 111, *svačina* 79, 212, *tanul* 117, *drzosť* 196, *drzo* 263, *prádlo* 123, *zlobne* 132, *trnula* 106, *stín* 67, *kojná* 58, *rudý* 24, *puhého* 187, *divoký (ryk)* 25, *S divokým (slovom)* 26, *divokej luze* 26, *lúzny (svoj ráj)* 17, *na vonkove* 184 (čes. *venkov*), *zolhá (reč)* 182.

Účasť českého jazyka je v beletrii T. Vansovej značná. Doteraz nik na to nepoukazoval. Bolo by dobré, keby sa naša jazykoveda obšírnejšie venovala problému českých prvkov aj v dielach iných autorov. Nevieme doteraz povedať, ktoré české prvky a kedy do diel slovenských autorov už v dobe slovenského spisovného jazyka prechodili. České prvky má nielen T. Vansová, ale aj iní slovenskí spisovatelia. České prvky možno v novšej slovenskej literatúre sledo-

vať, pravda, predovšetkým v tých dielach, ktoré neprešli cez ruky martinských korektorov, najmä po prvej svetovej vojne. Inak by sa bolo treba pozrieť do rukopisov a ukázať, ako vlastne autori diel naozaj písali, a teda vedieť, čo je ich jazyk a čo je prax korektorov. V prípade spomenutého diela Terézie Vansovej sme v tej dobrej situácii, že v ňom môžeme vidieť nielen vplyv českého jazyka, resp. jazyka českej literatúry na jazyk Vansovej, ale že môžeme tu pozorovať slovenčinu malomestskej a dedinskej inteligencie na Slovensku na konci 19. stor. V nej sú neraz starobylé prvky ľudovej reči a neraz črty vývinove pokročilé. Uveďme vzácnu väzbu: *veď znáte, že máme hostí: jeden je mladého pánov priateľ a druhý panej brat* 230, *Viole sa zdálo (!), že prsty tej starej ženine neumeli by vyraziť onen cit* 86. Z ruských slov má Vansová všeobecne vžité sloveso *želať* a okrem neho aj starý paleoslovenizmus *blahodariť: I blahodarila si, že je tu* 231.

Redakčne neupravené a neopravované vydanie knižky Terézie Vansovej má pre jazykovedca isté výhody, lebo použitie rozličných vyjadrovacích prostriedkov poukazuje na situáciu slovenského spisovného jazyka prinajmenej v diele tejto spisovateľky. Opravené vydanie by nám obraz skreslilo. Slovenské archaizmy i prvky ľudovej reči spolu s českými a tu i tam ruskými javmi kreslia situáciu slovenského spisovného jazyka v danom úseku jeho dejín. Preto je poučná zastávka pri tomto diele vo vydaní J. Páričku.

Dnešný redaktor by opravil jej tvar *bľadý* 11, 34 na *bledý*. T. Vansová má tu ešte predložku *straniva peňazí* 7, píše *krem toho* 7, *dľa* (*zvyku* atď.) 15, 35, 38, 65, často *u* v prípravách, ako *u stola* 31, *u dverí* 73. V Martine odstraňovali niektoré staré spojky, najmä *ač, ačkoľvek, ačpráve, poneváč, jestli*. T. Vansová píše *ač* často, napr. 22, 26, 35, 38, 39, 44, 52, 57, 60, 82—83, *poneváč* 24, 272, *ačpráve* 9, 21, 71, *jestli* často, napr. 20, 33. Píše *čo* v platnosti porovnávacej spojky: *ostaňte čo svedok* 32. Zaujímavé je, že v tejto knihe Vansová nemá adv. *chytro*, lež *rýchlo* 20, 61, 79, *rýchle* 55. Má sloveso *laziť* 213, adj. *lepý* 145, *utešený* 215—216, výraz *Mliečna cesta* 219. Syntakticky je to dielo veľmi vítané, lebo má väzby, ktorých dnes býva len málo.

Redaktormi neopravovaný text dáva teda možnosť štúdia javov, ktoré v dejinách slovenského jazyka sú známe, ale časom odumreli, resp. v literatúre zanikli či už vnútorným vývinom jazyka alebo zásahmi redaktorov, ktorí nemali vždy jazykovedné vzdelanie.

Všimnime si teraz niektoré iné vydania.

Porovnáme niekoľko strán dvoch vydaní Mojich detí E. Maróthy-Šoltésovej, a to vydanie z r. 1929 (Zobr. spisy III, Martin) a vydanie z r. 1952 (Hviezdoslavova knižnica). Redaktorom vydania z r. 1952 bol K. Rosenbaum, ideovým vedúcim J. Brezina a korektorom J. Frlička.

Hneď v úvode sa upravujú r. 1952 syntaktické javy. V texte z r. 1929 je: *to najde azda svojho ospravedlnenia*, r. 1952 *svoje ospravedlnenie;* r. 1929 *Iste je v nich niečo na nasledovanie*, 1952 *k nasledovaniu;* r. 1929 *nesmie si nárokovať takého širokého záujmu*, r. 1952 *taký široký záujem;* r. 1929 *dosiahly vlastného svojho významu*, 1952 *vlastný svoj význam*. Vynecháva sa adj. *pečlivý:* r. 1929 *venuje takú pečlivú pozornosť*, r. 1952 *venuje takú pozornosť*. Vidíme, že vydanie z r. 1952 odstraňuje staršiu rekciu niektorých slovies s genitívom a nahrádza ju novšou rekciou s akuzatívom. Staršia je dnes neobvyklá, mladšia produktívna. Nejasné je, prečo sa nahradila väzba *niečo na nasledovanie* väz-

bou *niečo k nasledovaniu,* hoci práve väzba s predložkou *na* je zvyčajnejšia. Vo vydaní z r. 1952 je na str. 31: *písať hneď na samo počutie,* kým vo vydaní z r. 1929 na str. 9 je: *na samé počutie.* Zmysel úpravy nie je jasný. Ďalej sa nahrádza adv. *zvláštne* (1929, 10) formou *zvlášť* (1952, 33). Vo vydaní z r. 1929, 11 čítame: *Ivan, do všetkého samý oheň, temer hodil sa k nemu (umelému psíkovi s rúk varovkyne,* r. 1952, 33: *temer shodil sa k nemu.* R. 1929, 12 je genitív: *na rozmnoženie svojho hračkového inventáru,* r. 1952, 34: *inventára.* V texte z r. 1929, 12 je: *o chvíľu však sa hašteria,* kým v texte z r. 1952 je: *už sa hašteria* (34).

R. 1929 (str. 13) je *samé slová,* r. 1952 (35) *samy slová.* Hneď je r. 1929 *ko mne* (13), r. 1952 *ku mne* (35), r. 1929 *šatočky* (13), r. 1952 *šatôčky* (36), r. 1929 *stolíkov* (13). r. 1952 *stolkov* (36). R. 1952 vypadol riadok na str. 36: *Bol teda zapriahnutý a konal službu krôčikom.* Tu je r. 1929 (13—14): *Bol teda zapriahnutý a konal službu koníka. Ako sa napred knísal svojím neistým krôčkom.* A teda okrem toho sa tvar *krôčkom* nahrádza r. 1952 tvarom *krôčikom.*

Vydanie z r. 1952 má na str. 36 text *zdvihne hlasno pästičku,* r. 1929 je len *zdvihne pästičku.* Roku 1929 je *zoprie* (14), r. 1952 *vzoprie* (37). V edícii z r. 1929 je *Na neho však nemá to želaného účinku* (14), ale r. 1952 *Na neho však nemá to želanie účinku* (37). Ďalej je r. 1929 *Keď sa povadia, a hoci i pobijú* (15), r. 1952 *Keď sa povadia, a hoc i pobijú* (37).

Zaujímavá je zmena táto: r. 1929 je *Ivanove nôžky vo vyšľapkaných kapčekoch* (15), ale r. 1952 *vo vyšliapaných kapčekoch* (37). Prvý text je iste lepší.

Zámena predložky *u* predložkou *pri:* r. 1929 je *u samého cieľa ztratí rovnováhu* (15), r. 1952 *pri samom cieli* (38). R. 1929 je *neohybný jazýček* (16), r. 1952 *neohebný jazýček* (39). R. 1929 je *hneď sa len ku mne pýta* (17), r. 1952 *hneď sa ku mne pýta* (40), r. 1929 *s jeho uľútostenym srdiečkom* (17), r. 1952 *s jeho uľúteným* (40). Adj. *uľútostený* je známe v ľudovej reči, a nepoznám adj. *uľútený.* Je to azda tlačová chyba? Šoltésová krásne napísala o Ivanových posunkoch a hláskach: *Neviem, čo by som za to dala . . ., keby som mohla zachytiť a podať s celým tým nevýslovne milým, prerozkošným dojmom, akým účinkujú na mňa* 18. Takto je r. 1929, kým r. 1952 sa píše len: *rozkošným dojmom.* Dal by som prednosť zneniu z r. 1929.

Upravujú sa formy adverbií: r. 1929 je *upreno a prísno hľadel mi do očú* (18), r. 1952 *uprene a prísne* (41), r. 1929 je *zvedave* (14), r. 1952 *zvedavo* (36), r. 1929 *šušľave* (18), r. 1952 *šušľavo* (41), r. 1929 *šťastlive* (20), r. 1952 *šťastlivo* (43), r. 1929 *trpelive* (23), r. 1952 *trpezlivo* (46), v oboch vydaniach je *bojazlive.*

Sloveso *písať* sa nahrádza slovesom *spísať* v tomto prípade: r. 1929 *No to je nič proti tomu, čo narozpráva vo svojej vlastnej reči, ktorá sa dá ťažko písať* (19), r. 1952 *spísať.* Ide o to, že sa detská reč naším písmom dá ťažko písať, t. j. foneticky zaznačovať. Zlá je aj táto úprava: 1929 *Tam mi tisol ruku k známemu priečinku* (26), 1952 *Tam mi stisol ruku* (50).

R. 1929 je *chcel dokázať, že sa nedal pomýliť* (24), r. 1952 *že sa nedá* (48).

Podľa dnešnej gramatiky a pravidiel sú takéto úpravy: r. 1929 *šuchal* (25), r. 1952 *šúchal* (49), 1929 *na diváni* (26), 1952 *na diváne* (50), 1929 *do tvári* (26), 1952 *do tváre* (50) atď.

Vo vydaní z roku 1952 sa nikde nepíše v poznámkach, že by sa text diela bol nejako upravoval. Pri poriadnom a najmä kritickom vydaní by sa komentár mal urobiť. Takto máme falošnú predstavu, že vydanie z roku 1952 reprezentuje jazyk E. Maróthy-Šoltésovej. Je otázka, či ho reprezentuje vydanie z r.

1929. Tieto otázky treba riešiť v duchu dávno platných pravidiel a zákonov o vydávaní diel starších autorov.

Pozrieme na iné dielo klasickej literatúry v starom a v novom vydaní. Kalinčiakova Reštavrácia vyšla prvý raz v Lipe r. 1860, potom v Martine roku 1871 a napokon ešte niekoľko ráz. Máme v ruke vydanie z roku 1928. Vyšlo v Mazáčovej Slovenskej knižnici v Prahe podľa vydania z roku 1871. V tomto vydaní sú niektoré tlačové chyby a vynechávky slov alebo i skupín slov. Inak sa edične neupravovalo. Roku 1964 dielo vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave v edícii našich klasikov, ktorú rediguje Daniel Šulc. Nechceme tu podať podrobný rozbor rozličných edícií tohto diela. Všimnime si iba dve vydania, a to z r. 1928 (podľa vyd. z r. 1871) a 1964. Podotknúť treba, že obidve vydania sú bez kritického jazykovedného aparátu. Vo vydaní z r. 1964 sú len poznámky, týkajúce sa cudzích slov, výkladov historických udalostí, osôb a pod. Redaktor upravoval text.

Treba iste súhlasiť s tým, že sa koriguje pravopis podľa dnešného spôsobu písania. Upravujú sa i Kalinčiakove tvary, týkajúce sa morfológie a kmeňoslovia. Za Kalinčiakove tvary zámen *jím, jích, svojích* sa píše *im, ich, svojich,* za *jako* sa píše *ako.* Upravuje sa písanie mäkkého *ľ* atď. Sú aj úpravy, s ktorými by sme ťažko súhlasili. Uvedieme niektoré príklady. Tak hneď na prvej strane textu nového vydania (v zátvorke uvedieme stranu) je vo vydaní z r. 1871 *horlive* (5), r. 1964 *horlivo* (53), r. 1871 *a hovoria, že by vraj zemän platil porciu a mýto, kto sa jím opre, kto jím prejde cez rozum* (5), r. 1964 *a hovoria, aby vraj zeman platil porciu a mýto, kto sa im vzoprie, kto im prejde cez rozum* (53). Nemožno súhlasiť s náhradou spojky *žeby* spojkou *aby* a slovesného tvaru *opre* tvarom *vzoprie,* hoci *oprie* by nebolo chybné. Spojka *žeby* je nielen v slovenčine, ale aj v poľštine a lužickej srbčine, nie však v češtine. Netreba ju vyhadzovať z edícií.

Nemožno tu podať celý rozbor. Všimneme si ešte aspoň niektoré strany textu. V III. kap. napísal Kalinčiak *zobrať sa mohlo do stolice vždy do štýrsto hláv k hlasovaniu. Znal on dobre, že jeho postavenie v stolici obzvlášte preto udržalo sa tak dlho, poneváč on sám súc Bešeňovský, sestru mal za Levickým vydatú* (1928, 23), r. 1964 text znie *do štyristo hláv, tak dlho lebo on sám.* Zásahy sú teda dva. Odstraňuje sa tvar starého gen. pl. *štýr* a stará západoslovanská spojka *poneváč,* historicky z *po-ne-va-d-že.* Na tej istej strane v starom vydaní je *dala si velice na tom záležať,* v novom *dala si veľmi* (63). Kalinčiakova spojka *nežli* sa nahrádza spojkou *než: radšej ruku otváral k prijímaniu, nežli k vydávaniu* (24), r. 1964 *než k vydávaniu* (64); *celá reštavrácia nestála viac nežli obyčajne* (24), r. 1964 *než obyčajne* (64). V staršom vydaní je *Mladý grófj teda mal vätšiu čiastku* (toto slovo r. 1928 vypadlo) *nákladov, chtiac k dačomu prísť, tak žeby Adama celá reštavrácia nestála viac.* R. 1964 sa text upravil takto: *chtiac k dačomu prísť, takže by Adama.* Upravovateľ nerozumel textu. Nemá tu byť *takže by,* ale *tak žeby* v značení „tak aby". Neporozumel ani ďalšiemu textu so spojkou *žeby.* Kalinčiak má *Jediné, čo mu pochlebovalo ..., žeby prišiel do pokrevenstva s rodinami, ktoré maly od neho vyššie postavenie* (24), r. 1964 čítame: *že by prišiel do pokrvenstva* (64). Vzniká takto iné súvetie. Je to iste len tlačová chyba, keď vo vydaní z r. 1964 stojí: *zemianských* (64), v staršom vydaní *zemänských.*

V staršom vydaní čítame veľmi vzácny bezpredložkový datív po slovese pohybu: *bo by jeho dieťa ani s prázdnou rukou nemu nebolo prišlo* (25), v no-

vom vydaní: *k nemu* (65). Kalinčiak má ešte aj bezpredložkový lokál času: *ale ím tu už išlo jako lete na saňach* (122); v novom vydaní: *ale im to už išlo ako v lete na saniach* (127).

Kalinčiak používa starý titul *Vaša osvícenosť* (25), dnešný vydavateľ ho upravil na podobné *Vaša osvietenosť* (65). Vypadli slová: *hovoril k tomu Adam* (1928, 26), r. 1964 *hovoril Adam* (65). V staršom vydaní je *ale už sťa advokát naučil sa nepočúvať, čoho nechcel dopočuť* (26), v novom vydaní *čo nechcel dopočuť* (65). Ďalej píše Kalinčiak: *keď si takí ľudia čo do hlavy vezmú* (26), r. 1964 je *dačo do hlavy vezmú* (65). Stráca sa starý vyjadrovací spôsob, živý miestami i dnes v ľudovej reči i v krásnej literatúre. V staršom vydaní je podoba *nedúverčivo* (27), v novom *nedôverčivo* (66), t. j. dnešná spisovná forma. V staršom vydaní je *svoje jednanie tak usporadúvať* (27), v novom *svoje konanie tak usporadúvať* (66).

Pozrime sa na V. kap. Kalinčiak ešte písal *horniu, dolniu, prostredniu Bešeňovú* (60), v novom vydaní je, pravda, *hornú, dolnú* a *prostrednú Bešeňovú* (87). V staršom vydaní je *žili ako malí králi alebo u cesty žobráci* (60), v novom *pri ceste* (87). V staršom vydaní je *ináčej, poneváč bol celý grunt kuriálsky* (60), v novom *ináčej, keďže* (87). Aj nižšie sa výraz *poneváč* nahrádza spojkou *keďže* (1928, 62, 1964, 88). Rozdiel je v tom, že spojka *poneváč* je stará, dnes málo produktívna, kým spojka *keďže* je nová, produktívna. V staršom vydaní čítame *človek velice obozretný a výmluvný* (61), v novom *človek veľmi obozretný a výrečný* (88). V piesni je v starom vydaní *Nepŕš, nepŕš déžď* (62), v novom *Neprš, neprš dešť* (88). Prečo *dešť?* V starom vydaní je *nad týmto prípadkom* (64), v novom *nad týmto prípadom* (90). V staršom vydaní je *huncút od narodzenia* (65), v novom *od narodenia* (91). V staršom vydaní je *okrem trošku toho mäsa a trošku vína nič nemáte* (68), r. 1964 *okrem troška toho mäsa a troška vína, nič nemáte* (93). A hneď je *vstrčí ruku do vačku* (68), r. 1964 *do vrecka* (93). Ďalej čítame v staršom vydaní *Za chvíľku bolo tu víno v krčahoch, ale spolu objavil sa aj zvedavý židák na okne, a opretý laktí na okno, hlavu strkal dnuká* (1928, 69), r. 1964 *Za chvíľu bolo tu víno v krčahoch, ale spolu objavil sa aj zvedavý židák v okne a opretý lakťami na okno, hlavu strkal dnuká* (93). Máme tu teda tri zmeny v novom vydaní. V nasledujúcej vete je *dobrý deň, pán urodzený* (69), r. 1964 *pán urodzenký*. O chvíľu čítame *za jeho priezočivosť* (69), r. 1964 *za jeho bezočivosť* (94) *a zas do pohárkov* (69), r. 1964 *do pohárikov* (94). V staršom vydaní je *zaušnice* (71), v novom *náušnice* (95). V starom vydaní je *Potockovci* (72), v novom *potockovci* (95—96) i *Potockovci* (95). V starom je *s Potockovci* (72), r. 1964 *s potockovcami* (96). V staršom vydaní je *v ktorých slovách celé smýšľania Bešeňovských obsaženo bolo* (74), r. 1964 *celé zmýšľanie Bešeňovských obsiahnuté bolo* (97), a hneď *remesielce dľa najlepšej vôle* (74), r. 1964 *remesielce podľa najlepšej vôle* (97). V staršom vydaní je príslovka *oňahda* (76), v novom vydaní *onehdy* (98). V staršom vydaní IX. kap. je *na ktorých sa lebo biele vysoké perá dolu shýbajú, alebo orlové perá sa pyšne do hora dvíhajú na hlavách.* (127), r. 1964 *na ktorých sa alebo biele vysoké perá dolu zhýbajú, alebo orlie perá* (129). V staršom texte je na konci VIII. kapitoly *a tak prv akby ju boli dokončili, sotvás' na celom rade vozov dvoch ľudí našiel* (125), r. 1964 *a tak prv, ako by ju boli dokončili, sotva si na celom rade vozov dvoch ľudí našiel* (128). Pre historickú syntax je doklad *akby* cenný.

Nechceme vyslovovať súdy o úpravách textov do všetkých podrobností. Ak ide len o nenáročného čitateľa, napokon možno prižmúriť oči, ale ak nám záleží

na náročnom čitateľovi, nemožno s mnohými úpravami súhlasiť. Tak napr. podľa vydania z r. 1964 nemožno posudzovať jazyk J. Kalinčiaka. Nemožno z neho excerpovať materiál pre slovník dnešnej spisovnej reči, nemožno študovať syntax, morfológiu a ani hláskoslovné javy. Jazyk J. Kalinčiaka je v mnohých črtách iný, ako je jazyk jeho diel v novej edícii. Mali by sme teda prikročiť k vedeckému spôsobu vydávania klasikov našej literatúry, t. j. donášať do edícií vedecký kritický aparát. Práca s ním je dosť náročná, musia ju robiť dobre kvalifikovaní filológovia. Takáto práca je však nevyhnutne dnes už potrebná. Mnohí dnešní čitatelia by ju prijali s povďakom ako pokrok vo vydávaní klasikov. Len tak budeme vedieť, ako vlastne slovenskí klasici hovorili a písali.

Mináčova knižka Kto kráča po ceste (1965, Slovenský spisovateľ) je iste pozoruhodné dielo. Jazykove máme tu niektoré zaujímavé javy. Tak na str. 62 čítame starú väzbu záporu *nie: A aj keď mi bol Pokrčený nesympatický, ba viac, odporný, predsa nie že by som ho ľutoval, ale hnusilo sa mi to ponižovanie.* Chválim, že je tu adnominálny datív: *A či mi to nie je vlastný syn...?; vybrali sme sa tuto s Janom, kmotor mi je a sused* (14). Treba pochváliť, že Mináčovi *chlap* ostal *chlapom* a že ho nenahradil *muž* (str. 11, 12—14, 168, 192 atď.). Za bratislavský výraz *ani ma nenapadne* Mináč má starý slovanský výraz *ani mi na um nepríde* (309). Pozná spojku *abo* (13), slovo *železnica* (189), výraz *kývol rukou* (62 a pod. 72), *zastal si kraj cesty* (184); väzbu *Mňa každý rozumie* (66), *Ak sa objavíme na ceste alebo kde* (za *niekde* 103), pozná ešte *posteľ* (173) za módne slovo *lôžko* (prvé slovo je všeslovanské), pozná správnu väzbu *hrá na gitare* (179), pozná slovo *oblok* (193, 194, 309) popri *okno* (103, 173, 175, 178, 192, 199), napr. *zabubnovala nimi na obločnú dosku* (179), má všeslovanské slovo *les*, ale aj *horu*, ale nesúhlasím s ním, keď píše: *Bol to starý horár, bol adjunktom, keď vysadzovali tento les, bol to jeho les* (54), lebo starý horár sadil túto horu, bola to jeho hora.

V dnešnej hovorovej slovenčine mesta Bratislavy a možno aj inde je inflačným slovom *rýchlo, rýchle, prirýchlo.* V tomto diele azda Mináč zabudol na vzácne a v ľude všeobecnejšie upotrebované slovo *chytro*, známe v tomto význame už len v slovinčine (píše sa: *hitro*). Obidve slová sú dobré, ale prečo odhodiť slovo *chytro?* Týka sa to mnohých. Nemyslím, že by sa seno *kydalo: seno sa natriasalo a kydalo z voza* (105). Píše: *trochu je opitý* (12), ale aj podľa západoslovenského nárečia *opilý: oči sa ešte viac zahmlili, naplnili sa opilými slzami* (60). V prvej časti tohto súvetia stojí: *Pohľad mu na chvíľu ustrnul.* Napísal by som *zmeravel*, event. *stŕpol.*[1] Nenapísal by som: *Kašlem na jeho súcit* (179); *A ak to človek nedokáže urobiť, potom nepochopí nič* (96). V intelektuálnej slovenčine sa pravda, takto hovorí, ale ľudové korene takáto reč nemá. Tam i *kašlať (kašľať)* i *dokázať* má ešte vždy primárny význam. Slovosled vo vete *Nie je ti zima, holúbok?* nie je obvyklý. Povie sa *Nie ti je zima?*

---

[1] Sloveso *ustrnúť* sa u nás cíti ako české. Slovenský ľud hovorí *tŕpnuť, stŕpnuť, zmeravieť.* Vansová v Sirote Podhradských (1919) píše: *lekár strnul* 30, *Táto (Viola) s ustrnutím čakala* 112; píše aj *trnúť: Viola ale trnula pred týmto shliadaním* 106, za formu *tŕpla.* Porovnajme doklady z Lerchovej prekladu knižky B. Zavadského Päť rokov za oceánom (Bratislava, 1963): *tlsťoch na chvíľu stŕpol* 45; *chcelo sa im spať, alebo aspoň ľahnúť si na zem a natiahnuť si od únavy údy* 306. I T. Vansová však píše: *Deva stŕpla* (tamže 202).

Vo vete *Ale ja som sa nedal, pracoval som a pracoval, drhol po celé mesiace, po celé roky* (63) by som predložku *po* nepoužil, i keď už v 15. storočí bezpredložkový akuzatív v takýchto prípadoch nahrádza väzbou s predložkou *po*, pričom bezpredložkový akuzatív žije v slovenčine a v iných slovanských jazykoch. Mináč píše: *boli ste vtedy s ňou po celú noc?* (306). Nezazlievam túto väzbu, ale sám by som napísal ľudovú, dobrú väzbu bez *po*. Tak isto namiesto *to nerobí po prvý raz* (310) by som napísal *to nerobí prvý raz*. V Bratislave v obchodoch a inde sú nadpisy s predložkou *po* v takýchto prípadoch všeobecne. Nesúhlasím s tým. Vysvetlenie by bolo potrebné pri výraze *blíza: a v takom veľkom meste sa blíza všeličo nájde* (13), *A keď oni, pánko môj, blíza nebudú vedieť, u nás bol taký zvyk, ohnište obzerať* (14). O ňom treba ešte porozmýšľať. Je dobre, že Mináč slovo uviedol. V poznámkach ho mala redakcia vysvetliť.

Ešte by sme mohli uviesť k väzbe s predložkou *po*, že Mináč ju má aj inde: *Po celý život by sa plazil po bruchu* (Nikdy nie si sama, 90). Aj P. Karvaš píše: *kuli spolu po celú noc* (Pokolenie v útoku, 404). M. Urban v knihe Kto seje vietor má tiež väzbu s *po: Mali po celé mesiace čakať* (494), ba píše aj: *keď sa mu po prvý raz udalo vidieť* (494). Ale Jašík má primárnu väzbu: *Išli celú noc a kus dňa zasneženou krajinou* (Mŕtvi nespievajú, 1962, 312).

Nie je jasné, či produktívnosť väzby s predložkou *po* podľa vzoru bratislavskej slovenčiny patrí naozaj spisovateľom, alebo či to nie je maniera redaktorov vydavateľstva Slovenský spisovateľ. Ubíja nám starú všeslovanskú i slovenskú ľudovú i literárnu väzbu a robí jazyk priveľmi uniformovaný a plochý.

Keby som mohol radiť, odporúčal by som, aby sa bežné ľudové a staré väzby typu *celý rok pršalo, celú noc sme spali* neprepisovali na väzby typu *po celý rok*.

Malú poznámku by sme mohli uviesť k Tatarkovej knižke Démon súhlasu tiež pri otázke bezpredložkovej väzby, a to v tomto prípade s inštrumentálom: *On s celým svojím filozofickým arzenálom rozmetal všetko, čo pomyslel, napísal... Horlivo sa činil akademik. S touto autoritou rozdrvil mňa, akéhosi Boleráza* (47—48). Je tu v oboch prípadoch nástrojový inštrumentál, ktorý v slovenčine — okrem nárečí — je ešte vždy bez predložky *s*. Vzácne píše bezpredložkový inštrumentál času: *Každou chvíľou, podľa slobodnej rozvahy, mohli sme skočiť dolu* (73).

V slovenskej žurnalistike sa rozšírilo slovko *tentoraz*. Aj Tatarka píše *ale neprotestoval som ani tentoraz* (9). Je to mechanicky prepísaná česká príslovka *tentokrát*. Niektorí ľudia nahrádzajú slovo *ozvena* slovom *odozva* podľa českého *odezva*. I Tatarka píše: *nejasnú odozvu cudzích myšlienok* (11). Uveďme, že píše aj: *Môj prvorodený syn a moja žena ustrnuli nado mnou* (7). O slovku už bola reč. Obyčajne hovoríme: *ako vám chuti?* Tatarka má: *ako chutná* (43). Chválime genitív času: *Ešte včerajšieho dňa zneužil svoju moc* (71).

Povšimnime si trochu útlu básnickú zbierku Šialený mesiac od J. Ondruša. Tu čítame: *nie, s touto nohou nedôjdem* (62). Máme tu predložkový nástrojový inštrumentál podľa západoslovenského nárečia. Videli sme, že ho použil i Tatarka. Útvar nie je bežný v spisovnej slovenčine, ako je bežný v slovinčine a lužickej srbčine. Ondrušova veta budí čudný a neobvyklý obraz v čitateľovi, ktorý je navyknutý na bezpredložkový nástrojový inštrumentál. Syntax, ako zasa vidíme, je dosť slabou stránkou niektorých spisovateľov i redaktorov.

Podľa západoslovenského nárečia J. Ondruš má slovo *opilý* namiesto *opitý: Ako opilý do dverí, netrafíš do seba* (55). Slovník slovenského jazyka uvádza tvar *opilý* so značkou „staršie". Nie je starší, je nárečový. Do svojich diel ako doklad by som neuviedol tento verš Ondrušovej knižky: *Za kútom močenia je kút dávenia* (55). Taký doklad by bol zlou reprezentáciou medzi čitateľmi z kruhov medzinárodnej slavistiky.

Debatovalo sa a písalo mnoho o zásade „nehateného rozvoja" spisovnej slovenčiny. Zásada u nás donáša často chaos do spisovného jazyka. Voľakedy sa hovorilo „aj tak sa môže, aj tak sa môže". V jazykovede vieme, že táto zásada v kultúrnych pomeroch neplatí. Jazykovedec je povinný upozorniť používateľov jazyka, čo platí a čo nie. Vidíme i z takejto básnickej zbierky, že i odborne vzdelaný redaktor má upozorniť mladého básnika na zákony a normy v jazyku, ak sa od nich odchyľuje tak, že poškodzuje svoju vlastnú tvorbu.

Uveďme však ešte iné príklady.

Tak v Nylonovom mesiaci J. Blažkovej, ktorej tvorbu si inak ctím a vážim, mal redaktor R. Turňa upozorniť spisovateľku, že sa priklonila k zásade „nehateného rozvoja". V knižke čítame: *cvičenie na husle* (57), *Pani si otrela oči* (15, miesto *utrela), otca vyliali* (102), *vyhadzov* (100)[2] *poťahoval si viazanku* (92) atď. Výrazy sú z českej reči, nie však vo všetkých prípadoch spisovnej. V Bratislave na trhu možno počuť: *prosím si viazanku petržlenu, mrkvy, cibule.* Slováci a milióny iných Slovanov kravatu volajú kravatou. Niektorí Slovania ju volajú inakšie. Podotknúť možno pri tomto prípade, že netreba prekladať vžité medzinárodné termíny, keď napokon tieto svedčia i o stykoch nášho národa s inými európskymi národmi v dávnejšej alebo blízkej minulosti.

Slovenčina je známa ako dobre zrozumiteľný jazyk v styku s inými Slovanmi. Netreba si ho dnes, keď môžeme spokojne cestovať medzi Slovanmi, robiť ťažko zrozumiteľným nepotrebnými zásahmi. Netreba sa nám jazykove izolovať.

Veľmi potrebné je, aby slovenský spisovný jazyk bol absolútne zrozumiteľný Slovákom a všetkým tým, čo sa po slovensky naučili. Skúšal som v Liptovskom Jáne, či sa niektoré celkom každodenné veci označujú v žurnalistike a inde zrozumiteľnými slovami. Tak som sa opýtal na slovo *lôžko.* Aj veľmi bystrí ľudia nevedeli, čo je to. Hovoria *posteľ.* Toto všeslovanské slovo sa neraz vytíska v novinách i literatúre slovom *lôžko.*[3] Pýtal som sa ženy, či vie, čo je to lem na sukni, lemovaná sukňa. Pozrela sa pýtavým pohľadom, čo to má byť. Má, pravda, na sukni obrubu a

---

[2] H. Lerchová v preklade knižky Päť rokov za oceánom píše správne: *No len čo som sa niekde zapracoval, vyhodili ma alebo sa skončila sezónna práca* 311; *Mnohí z nich nevládzu platiť nájomné a hrozí im vyhodenie na ulicu* 270.

[3] Slovo *lôžko* používa napr. Vansová v Sirote Podhradských (vyd. 1919): *Aj Viola povstala z lôžka svojho* 60; *Starý pán málo jedol a skoro si vyhľadal lôžko, ktoré tu vždy bývalo prichystané pre neho* 74; *Chorý nepokojne pohyboval sa na svojom lôžku a pozeral tázave na Violu* 108.

sukňa je *obrúbená*, cesta je *vrúbená* niečím atď. Intelektuálovi porozumenie textu nerobí ťažkosti, ale ľudovému človeku robí, a dnes nám má záležať na týchto čitateľoch.*

Vlado Uhlár

Z PROBLEMATIKY MIESTNYCH NÁZVOV

Pôvod a znenie názvu *Komjatná* a *Komjatice*

Názov obce Komjatnej, ležiacej na rozhraní dolného Liptova a Oravy, je z viacerých príčin taký významný, že sa nemožno uspokojiť iba poznámkou o jeho znení v miestnom úze.[1] V protiklade k úradnému názvu *Komjatná* obyvatelia tejto obce a susedných dedín zachovávajú v svojom nárečí pôvodný názov *Komňätná*, ktorý sa v podstate v tejto podobe vyskytuje už v prvom historickom zázname z r. 1330.[2]

V tejto súvislosti načim hneď spomenúť, že nejde o ojedinelý prípad rozporu medzi pôvodným a ľudovým názvom takéhoto druhu a úradným znením; na juh od mesta Nitry je veľká obec Komjatice, ktorá v domácom úze tak isto zachováva pôvodné znenie *Komňatice*, ako to dosvedčujú historické a iné doklady.[3]

V ľudovom názve *Komňätná* je *ä* v zhode s vokalickou mäkkostnou koreláciou severnej strednej slovenčiny, zachovávanou dosiaľ v miestnych nárečiach dolného Liptova a Oravy, kde po mäkkej, resp. pôvodne mäkkej spoluhláske je namiesto *a* vždy *ä*.[4]

---

* Dokončenie článku (o jazyku prekladov) vyjde v 4. čísle Slovenskej reči. (Pozn. red.)

[1] Porov. autorov článok *Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov*, SR 32, 1967, 154.

[2] ... quandam terram nostram seu silvam Komnathna hola vocatam ... Turul, 1900, 68. Porov. D. Rapant, *Starý Liptov*, čas. Bratislava 7, 1933, 22, pozn. 31.

[3] Komjatice sú staré slovenské sídlisko. Nálezy z rozrušených hrobov, pravdepodobne včasnostredovekého radového pohrebiska belobrdského typu z 10.–11. stor., sú z honov Homoki. Správa AÚ SAV 101/62. – U Fejéra, CD IV/2, 365 je listina z r. 1256 o pokonávke medzi taverníkom Ondrejom a magistrom Abom „super terra Kamnati ... pro terra Kamnati". Regest tejto listiny podľa Szentpéteryho *Regesta regum stirpis Arpadianae ... I*, 1923, č. 1090, 338 uvádza aj J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku II*, Turč. Sv. Martin 1948, 278. J. Stanislav uvádza aj zápis na špec. mape *Komnyatice*.

[4] Napr. *jä, čäs, län/ľän, mužä, läví/ľäví* (spis. *ľavý*) ap. Porov. E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963, 104.

Niet pochyby, že názov obce Komňätná, úradne Komjatná, súvisí nejakým spôsobom s apelatívom *komňata (komňäta)*, ako toto slovo znelo v starej slovenčine; ide o prevzaté slovo, najpravdepodobnejšie z talianskeho kominata vo význame „izba s kozubom a komínom", ktoré sme prevzali pravdepodobne prostredníctvom starej nemčiny. I v starej češtine slovo *komňata* označovalo „izbu na bývanie a spanie".[5]

Názov *Komňätná* vznikol zo spojenia *komnätná ves*,[6] z ktorého určený výraz *ves* sa vynechal, ako je to v toponymii obvyklé. Prekážkou tohto výkladu by sa zdal práve prvý historický zápis o tejto obci, ktorý hovorí o „Komňätnej holi". Lenže celý príslušný pasus latinskej darovacej listiny treba chápať ako zámerné zatušovanie skutočnosti. Podľa dobových skúseností možno predpokladať, že sa za touto „komňätnou hoľou" skrýva staršia neveľká osada, hoci popri nej nemožno vylučovať ani názov hole *Komňätná*.[7]

Čo však väčšmi znepokojuje, je otázka, ako taká odľahlá osada mohla byť pomenovaná podľa „komňaty", ako a prečo sa sem také nezvyčajné pomenovanie dostalo, akú skutočnosť vyjadruje a v akých súvislostiach vznikol názov tejto obce.

Komňatice, úradne Komjatice, obec na bohatej nížine medzi historickou Nitrou a Šuranmi, spomínajú sa r. 1256 ako „super terra Kamnati", teda ako *Komňaty*. Terajší názov *Komňatice* môže byť mladší, ale aj súčasný; vyjadruje, že obec obývali „komňatici",[8] teda ľudia bývajúci v domoch osobitne stavaných, ktoré sa výrazne odlišovali od zvyčajných domácich polozemníc (alebo zrubov) pokrytých slamou, a to azda aj iným stavebným materiálom, hoci len z nepálených tehál, a azda aj vykurovaním kozubom. Pravdaže, komíny sotva možno predpokladať v prostých poddanských domoch, kde celkom vystačili s otvorenými ohniskami, z ktorých dym a sadze černili miestnosť („čierna izba" v protiklade k „svetliciam").

---

[5] Porov. J. Gebauer, *Slovník staročeský II*, Praha 1916, 86–87. Podobne V. Machek, *Etymologický slovník...*, Praha 1957, 216. Novočeské *komnata*, ktoré sa v tejto podobe prevzalo aj do slovenčiny vo význame parádnej izby, zámockej svetlice, je pokračovaním stč. *komnata*, kým paralelný tvar *komňata* zanikol.

[6] H. Borek, *Zachodniosłowiańskie nazwy toponymiczne z formantem -ɔn-*, Wrocław 1968, 108 uvádza aj heslo Komjatná „pierwotnee *Komňat*—>*Komjat* (dysymilacja)". O disimiláciu v slovenčine však nejde.

[7] D. Rapant, *Starý Liptov*, čas. Bratislava 7, 1933, 11. — Informátor a súčasne aj obdarovaný sa usiloval v očiach obdarovateľa znehodnotiť darovaný objekt na nevýznamnú „zem a či les" menom „komňatná hoľa".

[8] Skôr možno predpokladať, že „komňatici" boli obyvateľmi nejakých skromných „komniat", nie ich budovateľmi, staviteľmi, pretože tu by bol vznikol zamestnanecký typ názvu *komňatníci*, prípadne *komňatnári* (potom *Komňatníky, Komňatnáre*).

Výklad z osobného mena *Komňata* by bol najľahší a veľmi aj zvádza (*Kojatice, Čižatice, Buňatice* ap.), lenže slovanské antroponomastikony nepoznajú osobné meno z koreňa *Kom-, Komn-*, a tak nemožno ani predpokladať hypokoristické meno osoby Komňata.

S kozubmi a svetlicami možno však počítať v príbytkoch svetských a cirkevných hodnostárov.

Aj pre Komňätnú (Komjatnú) treba predpokladať nejakú osobitnú stavbu, ktorá sa nápadne líšila svojou architektúrou od domáceho severoslovenského typu zrubových domov. Iba podľa takejto komňaty ako výrazného odlišovacieho znaku bolo možné nazývať potom aj osadu, ktorá môže byť mladšia ako pôvodná ojedinená stavba „komňata" (a azda iba podľa nej aj hoľu komňatnú). Tu sa však už končí výklad jazykovedca, ktorý si výdatne pomohol národopisom z oblasti kultúry bývania vo včasnom stredoveku u Slovanov a Slovákov.

Vzniká otázka, ako sa takáto „komňata" mohla vyskytnúť v tomto priestore a dať obci názov. Komjatná bola po celý stredovek poddanskou obcou zemianskej rodiny Turánszkych, ktorí mali svoje kúrie v Turíku. Nebolo tu ani nijakej cirkevnej inštitúcie; fara je tu mladšia. Existencia pôvodnej „komňaty", ktorá motivovala vznik názvu tejto obce, môže byť však v súvislosti s cestným spojom, ktorý viedol územím tejto obce, a to dávno ešte pred jej vznikom. Naša archeológia totiž dobre pozná starú cestu hore Považím (dokladá ju aj Ptolemaios) a inú Ponitrím cez Turiec na Oravu a do Poľska. Táto cesta však nemohla ísť v úseku medzi terajšími Kraľovanmi a Párnicou popri rieke Orave (terajšia trasa cesty bola v tejto úžľabine zväčša vysekaná do skál až ku koncu feudalizmu), ale postupovala proti prúdu Váhu k Nolčovu a potom cez Fatru sedlom priamo k Ľubochni a znovu k Váhu až ku potoku Komňatianke a jej údolím išla priestorom terajšej obce Komjatnej, aby popri Hrádku (na chotári s Jasenovou) prekročila nízky hrebeň Chočského pohoria a pri Dolnom Kubíne zostúpila na trasu v údolí rieky Oravy, a tak pokračovala do Poľska a k Baltu.[9]

Hoci zatiaľ niet priameho historického dokladu na „komňatu" v priestore terajšej „Komnätnej" na tomto cestnom spoji v praveku a vo včasnom stredoveku, nemožno ju ani vylučovať pri výklade názvu tejto liptovskej obce. Azda sa niekedy pričinením historickej archeológie bude môcť vyslovený názor konkretizovať pozitívnymi nálezmi.

K takémuto predpokladu nás vedie analógia s obcou Komňátka na Mo-

---

[9] O neschodnosti dolného toku Oravy pozri P. Florek, Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1926, 81 a I. Houdek, *Veľký hrad liptovský*, Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 25, 1931, separát 6, pozn. 29.

Cesta cez Komjatnú už v praveku je doložená hromadným nálezom bronzových nástrojov a najmä vzácnych karpatských mečov tzv. liptovského typu. Porov. V. Budinský-Krička, *Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej*, Slovenské dejiny I, Bratislava 1947, 85, obr. tab. XX, 3. — Cestu hore Komňatiankou popod Hrdoš a Hrádok zakresľuje na mape aj A. Petrovský-Šichman, *Severozápadné Slovensko v dobe laténskej a rímskej*, Vlastivedný zborník Považia 7, 1965, 53 n., mapa na str. 98.

rave (teraz administratívne patrí ako osada do obce Bohdíkov v okrese Šumperk). Touto obcou viedla historicky doložená obchodná cesta z Moravy do Kladska v Sliezku cez tzv. Špiklické sedlo. Vznik názvu *Komňátky* na Morave moravská toponomastika motivuje existenciou nejakej malej „komňátky" pre pohodlie cestujúcich v tejto osade.[10] V južnom Nemecku, najmä v Bavorsku sú tiež miestne názvy tohto typu, odvodené od *kaminata,* starohornonemeckého *kemenate,* a to v miestach, kadiaľ vedú staré obchodné cesty, neraz nadväzujúce na staré rímske hradské. Tieto „kemenate" bývali aj kláštorskými a panskými zotavovňami na cestách a hostincami pre pocestných.[11]

Začiatky Komjatnej (Komňätnej) možno azda posunúť do 13. storočia, ale predpokladať kontinuitu so starším predslovanským osídlením by bolo nereálne, hoci by aj „kaminata" tu bola z čias predslovanských. Ani nemožno z tohto názvu a dokladu z r. 1330 *(Komnathna hola)* a z názvu Komjatíc (r. 1256 terra Kamnati) usudzovať, odkedy najprv sa používalo slovo *komňata* v starej slovenčine.[12]

V závere nemožno neupozorniť na skutočnosť, že v terajších úradných názvoch obce Komjatná a Komjatice sa používa nesprávny, neslovenský pravopis. Niet dôvodu písať v koreni *-ja-*. V týchto názvoch nejde, čo je celkom zrejmé, o zložené slová, kde by *-ja-* súviselo s kmeňom druhej zložky slova začínajúceho sa takouto slabikou (napr. od *jav* je *zjav, objav;* dokonca aj *vziať,* píšeme s dvojhláskou, hoci máme *najať, prijať* ap.). Niet dôvodu v týchto miestnych názvoch udržovať neslovenský pravopis vplyvom maďarských úradných názvov.

Ale ak sa už žiada upraviť podľa spisovného úzu a slovenského pravopisného systému tieto názvy, tak potom dôsledne treba upraviť ich znenie v zhode s ich etymológiou, historickým stavom a v zhode s regionálnym úzom na Komňatná a Komňatice.[13]

---

[10] Za poskytnutie informácií a výdatnej pomoci vďačím pánu dr. Rudolfovi Šrámkovi z Ústavu pro jazyk český ČSAV, pracovisko Brno. Informácie mi poskytol zo svojho výskumu a zo štúdií prof. L. Hosáka. Sú z diela L. Hosák – R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku, jejich vznik, původní význam a změny I (A–L)* (v tlači).

[11] B. Eberle, *Die bayerischen Ortsnamen,* 1925, 100.

[12] Doklady zo starej češtiny sú tiež iba z konca 13. a zač. 14. stor. Porov. J. Gebauer, c. d., v pozn. 5. Problém by mohli osvetliť staronemecké pamiatky, ale najmä porovnanie s inými slovanskými jazykmi, aby sa viacej získalo pre poznanie starej slovenčiny a pre naše kultúrne dejiny v súvislosti s toponymiou Slovenska.

[13] V chotári obce Predmier je samota, teraz iba jeden dom (bývala v ňom aj horáreň), nazývaná v blízkom Jablonovom Komatné (list z Jablonového z 20. 2. 1968). Na katastrálnej mape obce Predmier je dolinka, vyúsťujúca pri tejto samote, Komatná dolina. V liste z MNV Predmier (z. 13. 3. 1968) mi oznámili, že ľudový názov teraz je *Komjatné.* Je to iste vplyvom úradnej nomenklatúry (ako *Komjatice, Komjatná*).

Názov *Komatné,* ktorý vznikol z podoby *Komňatné* osobitným vývinom miestneho nárečia, je v súlade s vysloveným názorom na funkciu komniat pri cestách. Porov.

Obec Istebné nad Oravou, ľudovo *Isťebnuo*, nebolo by správne nespomínať v súvislosti s Komjatnou. Viaceré súvislosti si to priam vynucujú. Nabáda nás k tomu významová blízkosť oboch týchto miestnych názvov, ktorá je o to nápadnejšia, že ide o obce vzdialené na necelých 7 km od seba.

Ak názov Komjatnej (Komňätnej) dávame do súvislosti s nejakou stavbou, ktorá sa svojou architektúrou výrazne odlišovala od stavebných zvyklostí svojho krajového prostredia, treba aj v tomto prípade venovať pozornosť názvu *Istebné*, ktorý významovo aj svojím funkčným zameraním až priveľmi pripomína názov Komjatná.

Je očividné, že názov *Istebné* má za základ apelatívum *izba*, ktoré sa vyvinulo z tvaru *istba* (z pôvodného všeslov. **jьstъba*, ku ktorému je blízke staroruské *istъba*) po príslušných hláskoslovných zmenách: zániku jerov a neutralizácii aj zjednodušení skupiny spoluhlások *stb* > *zdb* > *zb*, kým v začiatočnom jь nastala zmena jь > *i-* už pred zánikom jerov (podobne *ihra, ihla, idem, ihrať, igric* ap.).[14]

Je síce pravda, že toto všeslovanské slovo *(jizba, izba)* je z románskeho **estuva* (postverb. od *aestuare* „vykurovať") a prešlo k Slovanom až na východ zo starého Talianska. Dôležité však je, ako dôvodí Machek, že Slovania prevzali toto slovo najprv pre svetlicu čiže dymom nezačiernenú izbu s pecou, ktorá sa vykurovala zvonka.[15] Sémantická príbuznosť slov.

---

aj názov susednej obce Jablonové pri vstupe do Súľovskej doliny; už V. Chaloupecký v *Starom Slovensku* 1923 (porov. register) si povšimol, že názvy typu *Jablonica, Jabloň, Jabloňovce (Almáš)* sa pozoruhodne opakujú na starých cestách pri vstupe do dolín, ako zasa aj *Trstené (Nádaš)* ap. Táto problematika je však zložitá a nejasná. Porov. diskusiu v Zpravodaji Místopisné komise ČSAV, roč. 1966, 1967. J. Stanislav v diele *Slovenský juh v stredoveku II*, 278, uvádza túto samotu Komjatné (v hesle Komjatice), iné Komjatné v záp. časti Abovskej stolice. — Takýchto názvov je v starom Uhorsku viacej, napr. *Temeskomját* neďaleko Temešváru s rumunským obyvateľstvom, teraz v Rumunsku úradne už *Comeata*, čít. *Komiata*, potom *Vaskomját* v býv. Vašskej stolici, teraz v Burgenlande v Rakúsku, a *Magyarkomját* v býv. Ugočskej stolici na Zakarpatskej Ukrajine pri Veľkom Sevľuši (z listu doc. Ľ. Šmelíka z Nitry z 12. 4. 1968).

Pre našu problematiku najzreteľnejšou rečou hovoria moravské *Komňátky* a ukrajinská obec *Kumnijata (Kumňjata)*, býv. *Magyarkomját*, resp. *Komját* pri Veľkom Sevľuši.

[14] E. Pauliny, c. d., 58—59.

[15] V. Machek, c. d., 182—183.

Románske **estuva* sa dostalo do nemčiny ako *Stube*, porov. v Turci obce *Dolná Štubňa* (pôv. *villa Kosmas;* r. 1437 v listine sa hovorí *Stubna alias Mochk Lehota*) a *Horná Štubňa* (vznikla až koncom 14. stor. z územia obce Háj; jej meno bolo *Nová Lehota* a r. 1407 sa píše *Newstub*, r. 1415 *Neustuba*, r. 1493 *Felsewstubna*). Názov *Štubňa* proti slovenskému *Istebník, Istebné* súvisí s nemeckou kolonizáciou v týchto obciach v hornom Turci a v Kremnici. Porov. J. Šikura, *Miestopisné dejiny Turca*, Turčiansky Svätý Martin 1944, 57—59.

„komňaty" a „izby" až prekvapuje. A predsa musela byť medzi nimi istá odlišnosť, ako o tom svedčí pomenovanie osád Komňatná a Istebné. Tento rozdiel mohol byť architektonický, azda ešte väčšmi vizuálny, ale celkom iste v rozdielnosti kultúrneho prúdenia a veku týchto dvoch apelatív, ktoré v našom prípade dali vznik pomenovaniu dvoch osád vzdialených od seba na dobrú hodinu. Vznik týchto osád sa nám dnes zdá časovo veľmi blízky, no azda je v skutočnosti značne väčší, hoci pre tento názor niet historických dokladov.

Istebné sa po prvý raz spomína r. 1316, keď magister Donch (Dônč) so súhlasom panovníka odňal drobným vlastníkom ich zeme v Belsku v Liptove (azda terajšie Dovalovo) a daroval im nové pozemky v Istebnom na Orave.[16]

Paralela s Komjatnou vystupuje aj v otázke polohy Istebného na významnom cestnom spoji starej považsko-oravskej trasy[17] do Poľska, ktorá viedla popri istebnianskom Hrádku. Hrádok je významným halštatským hradiskom (cenný bronzový poklad z neho je v Slovenskom národnom múzeu v Martine) a púchovským sídliskom. V pokusnej sondičke na jeho temeni som našiel niekoľko stredohradištných črepov (obdobie Veľkej Moravy) a pár mladohradištných črepov. Ide o ojedinelé črepy, ktoré nesvedčia o slovanskom osídlení na Hrádku, ale skôr iba o prechodnom pobyte azda kupcov alebo vojenskej skupiny.[18]

Súvislosť so starým cestným spojom v prípade pôvodu názvu Istebného môže byť však aj iného rázu a významu.

Aj nemecké *Stube* označovalo vykurovanú miestnosť; nárečové talianske *stua* označuje izbu s kachľami (podľa pôv. významu) a parným kúpeľom, čo bola vymoženosť rímskej kultúry. Porov. V. Machek, c. d., heslo *jizba*.

[16] R. 1316 *possessio Iztebna, fluvium Iztebna*. Orig. DL 40.361. Vďačím zaň doc. dr. P. Ratkošovi, ktorý Istebné spomína v štúdii Z *dejín mestečka (Hybe)* v publikácii *Hybe včera a dnes*, Bratislava 1967, 12. Porov. aj *Súpis pamiatok na Slovensku I*, Bratislava 1967, 493—494 (vplyvom recenzie P. Ratkoša).

A. Kavuljak, *Historický miestopis Oravy*, Turčiansky Svätý Martin 1935, 110 n., dáva názov Istebného do súvislosti so zrubmi na Hrádku pri Istebnom (pri rieke Orave), ktorý sa spomína po prvý raz k r. 1272 (*... ad monticulum Haraduk ...*) pri vytýčení chotára obce Revišné (teraz osada obce Veličnej).

K r. 1382 (v prepise z r. 1391) sa uvádza „de possessione Istebnek vocata in Comitatu de Arva existendi" (Turčiansky register 13 § 67.1). Tu sa spomína aj riečka Istebna („*... ubi fl Iztebna cadit ... per ipsum Iztebna ...*"). Porov. Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, Budapest 1966, 196.

[17] Táto stará obchodná cesta z Viedne cez Bratislavu a Trenčín (Laugaricium) postupovala hore Považím; pri Varíne stúpala cez terajšiu Terchovú na prehybu medzi Malou Fatrou a Oravskou Magurou a dolu potokom (Zázrivkou) zostúpila k rieke Orave, aby popri Hrádku pri Istebnom postupovala hore Oravou až do Poľska. Porov. aj poznámku 8, v ktorej sa hovorí o ceste z Ponitria Turcom a Liptovom na Oravu.

[18] Porov. V. Uhlár, *Mních pri Ružomberku v praveku a včasnej dobe dejinnej*, Študijné zvesti AÚ SAV č. 4, 1961, pozn. 32 na str. 177. — Dlhodobý archeologický výskum na halštatskom hradisku Hrádok v Istebnom konal P. Čaplovič, riaditeľ múzea na Oravskom zámku; výsledky publikoval najmä v čas. Archeologické rozhledy 9, 1957, 777—784, 792—794 (Výskum na Hrádku pri Istebnom).

Pri Trenčíne je totiž obec Istebník (teraz časť obce Závažie).[19] V listine zoborského kláštora z r. 1113 sa na hornej Nitre spomína riečka Istobnica (Istobenize).[20]

Teda názov potoka a osady Istebné ap. nie je ojedinelý. Zdá sa, že názvy potokov tohto typu sú staršie ako názvy osád pri nich. Potom sa však načim zamýšľať nad touto skutočnosťou. Možno si ju vysvetliť tak, že pri týchto potokoch, pri ich vtoku do riek (Oravy, Váhu, Nitry, napr. na Hrádku pri Istebnom), stála nejaká stavba, azda vežového charakteru, hoci aj zrubová, v zime vykurovaná, v ktorej sa vykonávala strážna služba. R. Krajčovič uvádza,[21] že „istebnici" boli strážcovia hospodárskych objektov, najmä rybníkov a že s touto zamestnaneckou skupinou súvisia aj časté názvy typu *Istobenica.*

Pôvod, význam a motivácia vzniku názvu Komňätnej (úradne Komjatnej) a Istebného, dvoch blízkych osád v dolnom Liptove a na dolnej Orave, podnecujú záujem nielen jazykovedca, ale aj historika a svojím spôsobom aj národopisca. Uvedenie tejto paralely do literatúry by malo podnietiť hlbšie štúdium otázky takýchto názvov aj v iných slovanských krajinách. Zatiaľ tu môžeme pracovať viacej s náznakmi ako s konkrétnou skutočnosťou, doloženou historickými a archeologickými prameňmi. Ale pre obdobie do 13. stor. na tomto území Slovenska toponymia aj sama osebe musí osvetľovať temnotu našej prehistórie, hoci aj uzulinkým lúčom poznávania svojho druhu.

---

[19] Istebník sa spomína r. 1208, DL 54.55.HO VII,4. ako *Stipnic;* r. 1245 *terra Ztebnuc* (porov. F. Sasinek, Letopis VI, 40, 143); z r. 1245 i prameň *Ztebnuk,* porov. A. Fekete Nagy, *Trencsén vármegye a Hunyadiak korában IV,* Budapest 1941, 128.

[20] Porov. J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka III,* Bratislava 1957, 105: „...In villa Nouac terminus est fluvius Istobenize."

[21] V tom istom dokumente, v ktorom je prvá správa o Istebnom (porov. pozn. 19), spomínajú sa aj blízke Rybáre (*villa Ribnic* r. 1208, *poss. seu villa rybary* r. 1439), dnes časť obce Záblatie. Všetky tieto tri názvy sú príznačné pre charakter nížiny pri Váhu pod Trenčínom (pravý breh) a pre zamestnanie obyvateľov. Názvy *Istebné* a *Rybáre* sú v istej významovej súvzťažnosti. Tým sa opodstatňuje pôvodný Krajčovičov výklad, ktorý uviedol v recenzii tejto štúdie, za čo som mu veľmi povďačný.

SPRÁVY A POSUDKY

K päťdesiatke Pavla Ondrusa

Absolventom bratislavskej filozofickej fakulty a slovakistom je práca P. Ondrusa dobre známa. Pri jeho osobnom výročí sa teda zastavujeme nie preto, aby sme iba zrekapitulovali doterajšiu jeho pedagogickú a vedeckú činnosť, ale aj preto, aby sme mladších kolegov upozornili na jeho skromnosť, húževnatosť a aby sme naznačili, že aj výsledky jeho mravčej práce súvisia s úspechmi dnešnej slovakistiky. Vedecká akríbia z jeho postupov bola vždy evidentná. P. Ondrus bol však v doterajšom svojom živote intenzívne zaangažovaný aj spoločensko-politicky. Za takúto prácu mu prezident republiky k 20. výročiu oslobodenia ČSSR prepožičal pamätnú medailu.

P. Ondrus sa narodil 19. mája 1919 v Pitvaroši v Maďarsku. Maturoval roku 1938. Po matúre bol rok nezamestnaný. Filozofickú fakultu (kombinácia slovenčina – filozofia) skončil až roku 1945, lebo po prvej štátnici musel na istý čas ísť pracovať. Ako stredoškolský profesor účinkoval v Piešťanoch, v Bratislave a v Dunajskej Strede. Jeden rok bol na výmennom štipendijnom štúdiu v Belehrade, kde študoval srbochorvátsky jazyk.

Na filozofickú fakultu do Bratislavy prišiel ako asistent roku 1949. Roku 1953 sa stal odborným asistentom a od roku 1959 je na tej istej fakulte docentom. Doktorát filozofie dosiahol v máji 1952 a hodnosť kandidáta filologických vied v júni 1960.

Výskumnými oblasťami P. Ondrusa sú súčasný slovenský jazyk a dialektológia. Publikovať začal už v štyridsiatych rokoch článkami z oblasti dialektológie. Jeho doktorská práca sa týkala otázok syntaxe: štúdia o polohe enklitík v srbskej vete, ktorá vyšla v časopise Zeitschrift für Slavistik roku 1957.

Záujem o súčasnú slovenčinu interferoval s jeho záujmom o nárečovú problematiku. V rokoch 1953–1955 uverejnil sériu populárno-vedeckých článkov o reči agitátora, propagandistu a popularizátora. Roku 1956 mu vyšla knižne monografia *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*, ktorá bola súčasťou jeho kandidátskej dizertačnej práce. Od roku 1955 venoval väčšiu pozornosť morfológii spisovnej slovenčiny. Výsledky práce z tohto obdobia zhrnul do vysokoškolskej učebnice *Morfológia spisovnej slovenčiny*, ktorá vyšla tlačou roku 1964. Koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov venoval viacej času otázkam vzájomného vplyvu jazykov a ich nárečí. Celú tú problematiku zhrnuje v štúdii *Triedenie a hodnotenie javov vzájomného vplyvu nárečí príbuzných a nepríbuzných jazykov*. Potom vo vedeckom výskume P. Ondrusa dominoval zasa súčasný spisovný jazyk, menovite problematika pomocných a kvantitatívnych slov v slovenčine. Výsledky tejto práce uverejňuje v knižnej monografickej práci *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine*, ktorá je v tlači. Podľa jeho názoru pri vyčleňovaní číslovíek v rámci slovných druhov rozhodujú všeobecné sémantické významy, ako je substancionálnosť,

procesuálnosť a podobne. Číslovky člení na základné, rozčleňovacie a zlomkové.

P. Ondrus sprievodne zhromažďuje materiál z terminológie zanikajúcich remesiel a domáckej výroby na Slovensku. Skúma aj tajný jazyk vandrovných profesií a zbiera materiál na diferenciálny nárečový slovník zo západoslovenských nárečí s presahom do stredoslovenských a východoslovenských nárečí. Má bohatý materiál z nárečí na Dolnej zemi a v Matranských horách. K hláskosloviu a tvarosloviu, ktoré už vyšlo tlačou, chystá pripojiť časť o syntaxi a slovník. Inklinovanie k tejto problematike súvisí s jeho vzťahom k rodnému kraju.

To bola prevažne vedeckovýskumná činnosť P. Ondrusa, ktorú koná popri svojej pedagogickej práci a popri prácach súvisiacich s jeho pracovným zaradením. Povinnosti a funkcie vysokoškolského pedagóga ťažko možno vyrátať obdobným spôsobom, lebo je to množstvo drobných každodenných úloh, ktoré v sumári nielen že zaberajú značnú plochu, ale rozptyľujú učiteľa a neraz sa javia ako rušivé momenty pri jeho sústavnom a hlbšom výskume. P. Ondrus prednáša, vedie semináre, skúša, posudzuje diplomové práce i dizertácie, predsedá v komisiách, organizuje exkurzie študentov atď. Témy jeho vysokoškolských prednášok sú: tvaroslovie, syntax a lexikológia súčasného spisovného jazyka, otázky jazykovej kultúry slovenčiny, teória spisovnej slovenčiny, nárečová lexikografia. Sú to všetko práce, ktoré sa nedajú preukazne vyčísliť, sú to práce učiteľa, ktorý sa obetuje, „premieňa na drobné".

Redakčný kolektív a čitatelia Slovenskej reči i pracovníci Filozofickej fakulty UK a žiaci si vážia nezištný a nadšený prístup P. Ondrusa k povinnostiam, ktoré pred neho stavia jeho povolanie a zamestnanie. Želajú mu pri jeho päťdesiatke dobré zdravie a neutuchajúci pracovný elán do ďalších rokov jeho plodného života, mnoho šťastia v škole, vo vede i v súkromnom živote.

J. Mistrík

Súpis prác Pavla Ondrusa za roky 1947—1968

Táto bibliografia prác Pavla Ondrusa je usporiadaná chronologicky a ďalej podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce (pri prvom vydaní aj ďalšie vydania) a štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) školské učebnice (iba prvé vydanie), iné články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác a časopisov a zborníkov sa uvádzajú v pôvodnom pravopisnom znení.

1947

K otázke kombinácie foném v korennej morféme slov novohradského nárečia v Maďarsku. — Jazykovedný sborník 1—2, 1946—1947, 432—447.

1948

K neutralizácii konsonantov *m, n, ň* v novohradskom nárečí v Maďarsku. — Jazykovedný sborník 3, 1948, 23—27.

1951

Voprosy jazykoznanija v svete trudov J. V. Stalina, Moskva 1950. — Jazykovedný sborník 5, 1951, 272—275 (ref.).

1952

V. V. Vinogradov, Trud J. V. Stalina „Marksizm i voprosy jazykoznanija i razvitije sovetskoj nauki o jazyke", Moskva 1951. — Jazykovedný sborník 6, 1952, 155—156 (ref.).

V. V. Vinogradov, O trudach J. V. Stalina po voprosam jazykoznanija, Moskva 1951. — Jazykovedný sborník 6, 1952, 156—157 (ref.).

A. G. Spirkin, Voprosy jazyka i myšlenija v svete rabot J. V. Stalina po jazykoznaniju, Moskva 1951. — Jazykovedný sborník 6, 1952, 157—158 (ref.).

P. S. Kuznecov, Russkaja dialektologija, Moskva 1951. — Slovenská reč 18, 1952/53, 97—100 (ref.).

Materialy objedinennoj naučnoj sessii otdelenija literatury i jazyka Akademii nauk SSSR i Akademii pedagogičeskich nauk RSFSR, posviaščennoj trudam J. V. Stalina po jazykoznaniju i voprosam prepodavanija jazykov v sovetskoj škole, Moskva 1951. — Slovenská reč 17, 1951/52, 238—241 (ref.).

1953

Učme sa od najväčších sovietskych a našich majstrov propagácie a agitácie. (K 3. výročiu stalinskej diskusie o jazykovede.) — Osvetová práca 3, 1953, 197—298, 374—375.

Za vyšší stupeň kultúry národného jazyka v našich propagačných a agitačných prejavoch. — Osvetová práca 3, 1953, 327—329.

Ľudová a umelecká obraznosť — základný prameň zvýšenia úrovne nášho propagačného a agitačného ústneho prejavu. — Osvetová práca 3, 1953, 349—350.

O jazyce literárních děl. Překlady vybraných sovětských statí, Praha 1952. — Slovenská reč 18, 1952/53, 183—186 (ref.).

A. I. Jefimov, Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij, Moskva 1952. — Slovenská reč 18, 1952/53, 284—285 (ref.).

1955

Ako popularizovať vedecké poznatky? (Niekoľko metodických poznámok.) Bratislava, Československá spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých poznatkov 1955. 4°. 19 s. (rozmn.).

Za tvorivú popularizáciu vedeckých a technických poznatkov. — Osvetová práca 5, 1955, 533—534 (o jazykových prostriedkoch na dosiahnutie jasnosti a zrozumiteľnosti jazykového prejavu).

[Diskusný príspevok na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24.—25. 3. 1955 v Bratislave.] — Slovenská reč 20, 1955, 259—260.

R. I. Avanesov, Obščenarodnyj jazyk i mestnyje dialekty, Moskva 1954. — Slovenská reč 20, 1955, 63—64 (ref.).

1956

Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. 8°. 318, [1] s.

K otázke častíc v slovenskom jazyku. — Slovenská reč 21, 1956, 58—59.

Ľudovít Štúr a jazyková kultúra. — Slovenská reč 21, 1956, 254—257.

1957

Zur Stellung der Enklitika im serbischen Satz. — Zeitschrift für Slawistik 2, 1957, 513—522.

1958

K otázke jazykového miešania. — Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka, Praha 1958, 417—427.

K otázke jazykového kríženia a miešania. Na materiáli palóckeho, novohradského a matranského nárečia v Maďarskej ľudovej republike. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 10, 1958, 66—77, rus. res. na str. 77—78.

1959

Miesto slov *málo, mnoho* v gramatickej stavbe slovenského jazyka — Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk, Bratislava 1959, 229—231.

Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1959. 4°. 86 s. (rozmn.). 1961 dotlač.

Hádanky Slovákov v Maďarsku. (Paralelný nemecký názov.) — Slovenský národopis 7, 1959, 129—131 (spoluautor zápisu časti materiálu).

1960

Triedenie a hodnotenie javov vzájomného vplyvu nárečí príbuzných a nepríbuzných jazykov. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 11—12, 1959—1960, 3—24, rus. res. na str. 25—26.

Martin Hattala. 4. 11. 1821 — 11. 12. 1903. — Kulturně politický kalendář 1961, Praha 1960, 255—256.

1961

Prehľad slovenskej dialektológie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 4°. 98 s. (rozmn.).

1962

Morfológia spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 8°. 106 s. — 2. preprac. vyd.: 1964, 202, [2] s.

Zmena *tl, dl* na *kl, gl* v stredoslovenských nárečiach. — Jazykovedný časopis 13, 1962, 70—75.

Číslovky v slovenčine. — Slovenská reč 27, 1962, 223—234.

K otázke vzťahov českého a slovenského jazyka v najbližších vývinových obdobiach. — Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 417—419.

Teória jazykového substrátu a slovenská historická dialektológia. — Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 372—377.

Zpráva o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. — Slovenská reč 27, 1962, 120—121 (správa o prednáškach v období od 19. 10. 1959 do 12. 6. 1961).

1963

Národ, jazyk a vývin spoločnosti. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave — Philologica 15, 1963, 3—12.

[Diskusný príspevok na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave.] — Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 224.

Zpráva o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. — Slovenská reč 28, 1963, 366—367 (správa o prednáškach v období od 18. 9. 1961 do 13. 5. 1963).

1964

Gramatická kategória mužskej osoby v číslovkách 5—99. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica (A) 16, 1964, 129—133.

Miesto tzv. zámenných prísloviek v gramatickej stavbe slovenského jazyka. — Slovenská reč 29, 1964, 340—342.

O tzv. zbližovaní slovenčiny a češtiny. — Kultúrny život 19, 1964, č. 39, str. 6.

1965

Zámenné tvary *niekoľkí* a *niekoľko*. — Slovenská reč 30, 1965, 10—13.

1966

Výskum slovnej zásoby slovenských nárečí. Metodicko-inštruktívna príručka pre poslucháčov slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 8°. 277, [1] s. (rozmn.).

Vozniknovenije stekloplaviľnych gut v gorach Matry. — Slavica 6, 1966, 173—179.

Z komparatívnej frazeológie Slovenského Komlóša. — Jazykovedné štúdie 9, 1966, 211—223.

Upravíme pravopis príslovkových zložiek? — Slovenská reč 31, 1966, 48—50.

Dve naliehavé úlohy vo výskume slovenských nárečí. — Jazykovedný časopis 17, 1966, 188—191.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach.] — Slovenská reč 31, 1966, 81—82.

Spájanie teórie s praxou, modernizácia vo vyučovaní slovenského jazyka na ZDŠ. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Sborník referátov a diskusných príspevkov, Bratislava 1966, 41—42.

O tzv. všestrannom jazykovom rozbore prídavných mien, zámen a číslovíek. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Sborník referátov a diskusných príspevkov, Bratislava 1966, 89—91.

1967

K otázke vzájomného vplyvu nárečí príbuzných jazykov. — Bulletin celoštátneho dialektologického seminára Katedry ukrajinského jazyka a literatúry pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, Prešov b. r., 92—117.

Tri poznámky. (1. K opisu nárečia iba zo synchronického hľadiska. — 2. K osvetleniu príčin vzniku nárečových zmien. — 3. K opisu „príležitostných jazykov".) — Bulletin celoštátneho dialektologického seminára Katedry ukrajinského jazyka a literatúry pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, Prešov b. r., 155—158.

Zlomkové číslovky v súčasnom spisovnom jazyku slovenskom. — Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica 19, 1967, 63—73, angl. res. na str. 73.

Podielové číslovkové výrazy. — Slovenská reč 32, 1967, 286—292.

Dialektologická exkurzia — príprava poslucháčov na výskumné úlohy. — Naša univerzita 13, 1966/67, č. 18, str. 2.

[Diskusný príspevok na seminári o jazyku a štýle slovenskej publicistiky, konanom v dňoch 3.—4. 10. 1966 v Bratislave.] — O jazyku a štýle slovenskej publicistiky, Bratislava 1967, 51.

O nespisovných podobách slovenského jazyka. — Kultúra spisovnej slovenčiny. Bratislava 1967, 98—99.

1968

Les formes pronominales *niekoľkí* (quelques) et *niekoľko* (plusieurs) en slovaque. — Slavica 8, 1968, 185—188.

Číslovky *jeden* a *dva* v absolútnom postavení. — Slovenská reč 33, 1968, 38—42.

Čítanie spájacích symbolov v počtových úkonoch a číslovky. — Slovenská reč 33, 1968, 97—104.

K niektorým vlastnostiam vlastných mien ako časti slovnej zásoby. [Diskusný príspevok na I. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 5.—6. 12. 1967

v Bratislave.] — I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.—6. decembra 1967, Zborník materiálov, Bratislava 1968, 16—17.
[Diskusný príspevok na I. slovenskej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 5.—6. 12. 1967 v Bratislave.] — I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.—6. decembra 1967. Zborník materiálov, Bratislava 1968, 52—53.
K adekvátnosti typologického porovnávania. — Otázky slovanské syntaxe II. Sborník symposia „Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj", Brno 1968, 322—323.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: *Slovenská reč:* člen redakčnej rady roč. 29, 1964 — 33, 1968.
Redakčná činnosť v zborníkoch: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — Philologica:* člen redakčnej rady roč. 11, 1959 — 19, 1967.

Zostavil L. Dvonč

Za Želmírou Gašparíkovou

Vysokoškolské štúdium Sloveniek pred r. 1918 bolo výnimkou (napr. v spoločenských vedách H. Turcerová-Devečková). Po vzniku samostatného štátu Čechov a Slovákov aj v tejto veci sa pomery zmenili. Medzi prvými slovenskými študentmi v Prahe i v Bratislave sú i študentky. Popri svojej sestre A. Gašparíkovej (historičke, býv. archivárke prezidenta T. G. Masaryka, neskoršie vydatej za univ. prof. J. Horákom) dostala sa na štúdium filológie do Prahy i Ž. Gašparíková. Praha stala sa jej osudom: tam spolu so sestrou prežila druhú svetovú vojnu, tam účinkovala po r. 1945 a tam i skončila svoju životnú cestu (15. 12. 1968).

Ž. Gašparíková sa narodila 18. 1. 1901 v Martine v rodine Jozefa Gašparíka-Leštinského, známeho predprevratového národovca, plodného spisovateľa, vydavateľa populárnej literatúry a martinského kníhkupca. Po štúdiách na univerzite v Prahe pracovala ako bibliotekárka univerzitnej knižnice pridelená do bibliotéky Matice slovenskej v Martine. Keď prešla do Slovanskej knihovne v Prahe, účinkovala ako lektorka slovenského jazyka na univerzite v Prahe. Literárne pracovala v odbore bibliografie a lingvistiky. Svoje príspevky a recenzie uverejňovala v 20. a 30. rokoch v Slovenských pohľadoch, v Časopise pro moderní filologii (štúdia *Pohreb či pohrab?* 1931) a inde. Do monografie I. Šmakalovej Integrálna dedina (Martin 1936) Ž. Gašparíková napísala kapitolu o nárečí D. Jasena. S učiteľskou prácou v Prahe súvisí jej najlepšia práca *Slovensko-český slovník* (Praha 1967; písmená E — M, R — V vypracoval A. Kamiš) s gramatickým úvodom (str. XIII—XLIII). Je to prvý úplný slovník slovensko-český vypracovaný modernými lexikografickými metódami. Pri práci použila materiál *Slovníka slovenského jazyka* (I—III zv. i rukopis v tom čase ešte nevydaných dielov a lístkový materiál SAV) ako aj najnovšie české slovníky. Pri hodnotení slovenských slov a pri ustaľovaní ich významu opierala sa i o vlastné poznanie spisovného, najmä martinského úzu. Po Isačenkovom *Slovensko-ruskom prekladovom slovníku* (I—II, 1950, 1957) je to druhý slovník, ktorý konfrontuje slovnú zásobu spisovnej slovenčiny so

slovnou zásobou vyspelého slovanského spisovného jazyka, v tomto prípade českého.

Pamiatka Želmíry Gašparíkovej ostane živá v jej diele.

E. Jóna

Konferencia o spisovnej slovenčine v r. 1918—1968

Polstoročie spoločného života Čechov a Slovákov v jednom štáte bolo príležitosťou na bilancovanie v mnohých sférach. Vedecky zhodnotiť vývin spisovnej slovenčiny za ostatných 50 rokov — to bol cieľ vedeckej konferencie, ktorú usporiadal Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach. Konferencia sa konala v dňoch 10.—12. 12. 1968 a zúčastnilo sa na nej asi 60 jazykovedcov z JÚĽŠ SAV, z vysokých škôl a ďalších kultúrnych pracovníkov. Jazykovedné konferencie, resp. sympóziá konané v Smoleniciach (najmä v ostatných štyroch-piatich rokoch) značili v rozvoji slovakistického bádania vždy prínos. Posledná jazykovedná konferencia na túto dobrú tradíciu nadviazala.

Konferenciu otvoril J. Horecký. Pripomenul, že spisovná slovenčina bola doteraz veľmi často predmetom politických sporov, bola teda politikum. Vyslovil želanie, žeby spisovná slovenčina v budúcnosti bola politikum iba v dobrom a správnom zmysle — žeby sa totiž týkala všetkých Slovákov.

Základný referát predniesol J. Ružička na tému *Spisovná slovenčina v období od 1918 do 1968*. Keďže jeho referát dostali účastníci konferencie v písomnej podobe, obmedzil sa na jeho základné myšlienky. Vyzdvihol r. 1918 ako dôležitý medzník vo vývine spisovnej slovenčiny (tento medzník je pre spisovnú slovenčinu oveľa dôležitejší ako pre spisovnú češtinu a spisovná slovenčina sa od r. 1918 vyvíjala omnoho rýchlejšie ako spisovná čeština). Päťdesiatročné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny nie je jednoliate, ide v ňom o dve etapy: do I. etapy patria 20. a 30. roky, kým od 40. rokov doteraz trvá II. etapa — táto etapa tvorí skutočnú súčasnú etapu spisovnej slovenčiny. V I. etape bol v popredí problém pravopisu, teda najviac vonkajšia stránka jazyka, no v II. etape sa do popredia dostáva hovorená podoba spisovného jazyka, a ide v nej už o celý jazyk a jeho ovládanie, pričom sa osobitná pozornosť venuje náučnému štýlu spisovného jazyka. Svoj výklad uzavrel J. Ružička konštatovaním, že vývin za toto polstoročie šiel vždy dopredu, hoci nie vždy rovnomerne, a celkove treba tento vývin hodnotiť kladne. Hlavný referát bol vhodným východiskom do rokovania a mnohým jeho konštatovaniam sa potom v diskusii venovala značná pozornosť.

Dobrý ohlas u účastníkov konferencie mal aj ďalší referát — *Praslovanská genéza slovenčiny* —, ktorý predniesol R. Krajčovič. Vyšiel z doterajších teórií o pôvode slovenčiny a na základe nového zhodnotenia jazykového materiálu, ako aj jeho konfrontácie s mimojazykovými faktami (a osobitne zemepisno-stratigrafickými údajmi) načrtol svoju koncepciu pôvodu slovenčiny. Išlo mu pritom o genetický aspekt; z tohto aspektu kvalifikuje slovenčinu ako osobitný slovanský jazyk. Referent predpokladá, že karpatsko-podunajská

oblasť sa osídľovala z juhovýchodu a že praslovanský jazykový základ tejto oblasti sa ešte pred 10. storočím rozštiepil na dve oblasti: severnú a južnú. Severná oblasť pritom integrovala vnútornokarpatské výbežky západoslovanského makrodialektu. Súbory praslovanských izoglos (rozlišuje tu izoglosy karpatské centrálne, karpatské vnútorné čiže integračné a karpatské vonkajšie) predstavujú prastarú interdialektnú väzbu, ktorá v 9.–10. storočí utvorila osobitne štruktúrovanú bázu, a tá poskytla základ pre osobitný slovanský jazyk. V 10.–12. storočí sa slovenčina dala už na samostatnú cestu svojho vývinu.

Témou referátu E. Paulinyho podľa programu mal byť stav spisovnej slovenčiny pred r. 1918. Referent uviedol niektoré tézy a upozornil, že tejto problematike bude venovaná jeho osobitná publikácia. Svoje vývody konfrontoval s východiskovým referátom. Spisovná slovenčina pred r. 1918 mala príznak sviatočného spisovného jazyka, nebol to teda spisovný jazyk v plnom rozsahu. Spisovná slovenčina sa silno pociťovala ako symbol existencie národa. Tento stav pretrvával aj v prvom desaťročí ČSR, keď tón udávala stará generácia — tá udržiavala aj normu a predstavovala túto normu. Tento stav sa mení po roku 1930, keď nová generácia používa spisovnú slovenčinu už bežne. Mení sa teda vzťah používateľov k spisovnému jazyku a to pokladá E. Pauliny za základný periodizačný faktor. Pri periodizácii pritom žiada klásť na prvé miesto vnútorné, jazykové faktory pred vonkajšími, nejazykovými.

Nasledoval referát J. Doruľu o spoločenských súvislostiach vývinu spisovnej slovenčiny v tomto období (za neprítomného autora ho prečítal I. Ripka). Aj J. Doruľa vyšiel z Hodžovho konštatovania, že spisovná slovenčina je politikum, a ukazoval, ako boli útoky proti spisovnej slovenčine útokmi proti Slovákom v citlivom bode. Slovenčinu a jej právo ako samostatného slovanského jazyka prichodilo brániť proti útokom vedeným z rozličných strán a postojov. Tak ako pre spisovnú slovenčinu po r. 1918 značila veľké nebezpečenstvo teória o československej jazykovej jednote, bola proti samostatnosti a osobitnosti spisovnej slovenčiny ako národného jazyka Slovákov v istom období po r. 1945 namierená aj teória o umelom zbližovaní slovenčiny s češtinou.

Diskusia v prvý deň rokovania sa sústredila najmä na otázky periodizácie vývinu spisovnej slovenčiny, zákona o národnom jazyku a genézy slovenčiny. Ľ. Novák vyzdvihol ako významné pre periodizáciu dejín spisovnej slovenčiny štyridsiate roky, ktoré značili veľa pre spisovnú slovenčinu tak interne, ako aj z hľadiska vzťahu používateľov k spisovnému jazyku. J. Horecký vyslovil názor, že interné dejiny spisovnej slovenčiny (t. j. dejiny jej systému) nedovoľujú v skúmanom období rozlíšiť dve výrazné etapy. Podľa J. Štibraného treba súčasnú etapu spisovnej slovenčiny posunúť viac do minulosti: aj jazyk realistickej prózy patrí do súčasnej spisovnej slovenčiny. V. Blanár na základe rozboru jednotlivých periodizačných činiteľov podporil Ružičkovu tézu, že obdobie od r. 1918 je osobitnou fázou vo vývine slovenčiny a že v ňom možno rozlíšiť dve podobdobia. E. Jóna neodporúčal pri spisovnom jazyku rozlišovať vonkajšie a vnútorné dejiny, jestvujú iba dejiny spisovného jazyka. Pre periodizáciu dejín spisovného jazyka sú dôležité kodifikácie normy. F. Kočiš pokladá r. 1918 za potenciálny medzník vo vývine spisovnej slovenčiny, lebo nové kvality v spisovnom jazyku nepriniesol. Dvadsiate roky sú iba doznievaním predchádzajúceho obdobia. F. Miko vyslovil presvedčenie, že r. 1918 bol aj v dejinách spisovnej slovenčiny osudový.

O zákone o národnom jazyku v takej podobe, ako sa predkladá, vyslovil E. Pauliny už pri svojom prvom vystúpení pochybnosti, lebo ide iba o deklaratívny zákon. Ak hlavným zmyslom tohto zákona má byť náprava situácie na zmiešanom slovensko-maďarskom území, má sa to riešiť predpisom. J. Ružička pripomenul, že návrh zákona síce vznikol v trochu inej situácii, ale jazykové zákony jestvujú a keďže na Slovensku je osobitná situácia, má sa prijať aj primeraný zákon. Osobitnosť našej jazykovej situácie v pomere k našim jazykovým susedom zdôraznil aj F. Miko. Ľ. Novák sa prihováral za to, aby ústavný zákon o Slovenskej socialistickej republike zakotvil ustanovenie o úradnom jazyku. M. Urbančok vysvetlil, že návrh zákona o slovenčine vznikol ako reakcia na prax päťdesiatych rokov, na poslednú časť rokovania liblickej konferencie v r. 1960 a i., a mal tak byť zavŕšením sporov o slovenčinu. F. Kočiš pripomenul, že návrh zákona o slovenčine vznikol aj z istých skúseností z práce v jazykovej kultúre.

V rámci diskusie o genéze slovenčiny E. Pauliny povedal, že v Krajčovičovom referáte (s ktorým vyslovil súhlas) ide o dokazovanie tzv. 4. skupiny slovanských nárečí. V. Blanár upozornil, že etnonymum *Sloven* sa vyskytuje aj na okraji slovanského osídlenia, a to u Lužických Srbov. J. Štolc pripomenul, že nestačí historické osvetlenie jazykových faktov (povedzme z 10. storočia), ale treba brať do úvahy aj neskoršie spoločenské, politické a iné okolnosti, ktoré do jazyka silno zasahujú. Ľ. Novák poukázal na úlohu Avarov pri osídľovaní podunajskej kotliny a na konvergentný vývin starej maďarčiny a starej slovenčiny nitrianskeho typu.

Ďalšie diskusné príspevky sa venovali osvetleniu daktorých stránok bojov o slovenčinu (R. Kuchar, Š. Lipták, J. Oravec), úlohe češtiny na Slovensku v minulosti (E. Pauliny), rozvoju slovnej zásoby (K. Habovštiaková) a tvorenia slov (J. Furdík), pravopisnej problematike (Ľ. Novák), hodnoteniu niektorých osobností z dejín slovakistiky (Š. Krištof o J. Damborskom, M. Marsinová zhodnotila Banikov návrh na úpravu slovenského pravopisu z r. 1932), významu jazyka periodickej tlače pre normotvornú činnosť (P. Ondrus) a rozboru umeleckých textov (M. Pisárčiková posúdila jazykovú úroveň Gašparových noviel z r. 1925).

Aj začiatok druhého dňa patril ešte diskusii. Reč bola najmä o význame časopisu Slovenská reč pre slovakistický výskum a pre upevnenie normy spisovnej slovenčiny v 30. rokoch. G. Horák vyzdvihol to, že v SR sa od začiatku uplatňoval funkčný zreteľ (túto myšlienku potvrdil a rozviedol po ňom V. Blanár). V SR z 30. rokov sa pripravovalo súčasné, moderné obdobie spisovnej slovenčiny. Š. Peciar zhodnotil prvých osem ročníkov SR; celková činnosť redakcie i prispievateľov sa mu javí ako cieľavedomá a tvorivá práca na zveľaďovaní spisovnej slovenčiny a jazykovej kultúry. M. Urbančok navrhol zhodnotiť činnosť slovenských puristov na osobitnej konferencii a pripomenul, že viaceré útoky proti češtine sú iba zdanlivé, šlo totiž o mechanické napodobňovanie českého purizmu.

Ďalšia časť druhého dňa bola venovaná väčším príspevkom. J. Horecký hovoril o rozvoji terminológie v 20. a 30. rokoch. Podrobnejšie zhodnotil Viestov Železničný slovník, v ktorom závislosť od češtiny ešte nebadať, a ukázal, ako sa pod vplyvom nových faktorov po r. 1920 (styk s českými odborníkmi, prenikanie českej odbornej literatúry, učebníc, českí učitelia...) odborná slovná zásoba bohemizovala. Nová situácia vzniká, keď prichádza generácia slovenských odborníkov (O. Ferianc, J. Martinka, J. Ledényi-Ladziansky,

I. Karvaš a i.). Ich pričinením sa čechizujúce tendencie pribrzdili. Napriek zásahom zvonka vývin slovenskej slovnej zásoby (vrátane odbornej) šiel jedným smerom.

O vývine daktorých zložiek gramatickej stavby spisovnej slovenčiny v 20.–30. rokoch hovoril J. Oravec. Spomenul veľké kolísanie v istých bodoch gramatickej stavby, a to práve v tých bodoch, čo Czambel nespracoval presne alebo kde uznával dvojtvary. Poukázal najmä na odmietavý postoj autorov gramatík k bežným väzbám s predložkovými pádmi a na uprednostňovanie neslovenských alebo zastaraných väzieb, spojok ap.

Ľ. Dvonč podal výklad o vývine slovenského pravopisu. Rozlišuje dve obdobia: 1., v ktorom doznievajú historizujúce a etymologizujúce tendencie zo začiatku storočia, a 2., ktoré sa vyznačuje novým prístupom k pravopisu. Etymologický princíp sa najskôr začína opúšťať pri písaní cudzích slov, kým v domácich slovách sa drží pevnejšie. Vývin slovenského pravopisu sa vyznačuje prekonávaním starších názorov z minulého storočia.

J. Štolc hovoril o jazykovej kultúre a nárečiach. Nárečia sú konštitutívnou zložkou národného jazyka. Spisovný jazyk a nárečia ako isté podoby národného jazyka sa nevylučujú; spisovný jazyk nevyhnutne predpokladá nárečia ako svoju živnú pôdu, z ktorej vždy čerpá. Zodpovednosť za jazykovú kultúru nepadá na spisovný jazyk alebo na nárečia. Jazyková kultúra má jazykové inventáre aktivizovať. Cieľom jazykovej výchovy má byť vedomie diferencovanosti jazykových prostriedkov na viacerých póloch.

A. Habovštiak sa zaoberal využívaním nárečia v krásnej literatúre. Konštatoval, že miera využitia nárečia je rozličná; možno tu rozlišovať tri skupiny využitia: 1. nárečie v jeho naturálnej podobe, 2. jednotlivé nárečové prvky v spisovnom prejave a 3. nárečie ako zdroj celkovej ľudovosti jazyka. Najčastejšie sa využíva nárečie v satirickej alebo humornej polohe. Niekedy (pri preklade) je dialekt nevyhnutný, no tým dôležitejší je jeho výber.

V diskusii sa hovorilo najmä o využívaní nárečia v krásnej literatúre, o nápravnej práci v okruhu jazykovej kultúry, o frazeológii a o pravopisných otázkach. Ľ. Dvonč poukázal na to, že vonkajšie pomery (násilné odnárodňovanie ap.) môžu vplývať na to, aby sa zdôrazňovalo to, čo zjednocuje celý národ, teda spisovný jazyk, čím sa do pozadia dostávajú iné podoby národného jazyka. J. Ružička nepokladá za správne požadovať v umeleckej literatúre filologickú vernosť nárečia. Nie je správne, ak sa isté časti literárnych diel prekladajú nárečím. J. Štolc vyslovil názor, že deformovaný nárečový prvok stráca funkciu, ktorá sa mu ako nárečovému pripisuje. A. Habovštiak pripomenul, že pri prekladaní sa nárečie z pôvodiny musí nejako prejaviť. K. Buzássyová k tomu dodala, že prekladateľ pri prekladaní nárečových častí pôvodného diela nemá možnosť použiť iný útvar ako nárečie, s ľudovými prvkami sa nevystačí.

V rámci druhého diskusného okruhu F. Kočiš upozornil na to, že slová, proti ktorým bojovala SR v 30. rokoch, žijú v hovorenej podobe spisovného jazyka dodnes. Istým pomocníkom správnej jazykovej praxe by tu mohla byť príručka nesprávnych slov. Za takú príručku sa prihovárala aj M. Marsinová. J. Ružička vyslovil názor, že práca v jazykovej kultúre nemala u nás od začiatku dosť prostriedkov. Dnes je veľmi aktuálna malá príručka o slovenčine. G. Horák navrhol, žeby sa takáto knižka vypracovala na základe teraz chystanej publikácie *1000 dobrých rád*. E. Jóna pripomenul, že zaká-

zané slová majú na Slovensku dosť dávnu tradíciu. Ustavičné opakovanie istých chýb by nás malo viesť k prehĺbenejšiemu štúdiu týchto javov.

J. Mlacek predniesol príspevok o vývine slovenskej frazeológie. Rozlíšil v ňom vonkajší vývin (t. j. vznik nových alebo preberanie hotových spojení) a vnútorný vývin (t. j. vývin podoby ustáleného spojenia). V skúmanom období sa ustálené spojenia vyvíjali koordinovane s ostatnými zložkami jazykovej stavby. E. Smieškova si všímala hodnotenie frazeológie z normatívnej stránky a vyzdvihla pritom prvé ročníky SR, ktoré majú zásluhu, že sa frazeológii venovala stála pozornosť a zachovávala sa jej kontinuita. J. Oravec sa vyslovil proti deformovaniu a aktualizovaniu frazeológie, lebo tým sa oslabuje jej účinnosť.

V diskusii o pravopisných otázkach Š. Peciar upozornil, že v pravopise sa viac ako inde udržiava tradícia, preto pri ňom nemožno priamočiaro sledovať istý princíp. Ľ. Dvonč vyslovil mienku, že slovenská jazykoveda po r. 1945 maximálne využila situáciu na dobré úpravy. Ľ. Novák je presvedčený, že verejnosť by bola prijala aj radikálnu reformu. M. Urbančok v súvislosti s diskusiami o odstránení *y* pripomenul, že pokiaľ ide o počet diakritických značiek na riadok, je teraz slovenský pravopis oproti českému vo výhode. Keby sa urobila radikálna reforma, bola by situácia opačná.

Ďalšie diskusné príspevky boli venované pôsobeniu češtiny na slovenčinu (K. Habovštiaková, V. Budovičová), spisovnej tradícii (J. Kačala, J. Oravec), osvetleniu činnosti daktorých osobností z dejín slovakistiky (M. Marsinová zhodnotila publikáciu K. Krčméryho K rečovej otázke u Slovákov, Ľ. Novák hovoril o H. Bartkovi), podielu činohry SND a ochotníckych divadiel na budovaní scénickej výslovnosti (E. Kriaková) a polohe zhodného prívlastku v 2. a 3. ročníku SR (E. Bajzíková).

Ostatná časť rokovania sa venovala štylistickej problematike. F. Miko sa v svojom príspevku zaoberal prínosom lyrizovanej prózy pre spisovný jazyk. Vychádzal z rozličných prístupov autorov a sledoval odraz týchto prístupov v jazyku. Z toho potom vyvodil špecifickosť lyrizovanej prózy, ktorá značí návrat k dedinskému prostrediu, ale na inej, vyššej rovine. Ľudovosť je podľa F. Mika strážnym anjelom spisovnej slovenčiny.

J. Findra si všímal slovenskú náukovú prózu v 20. rokoch. Sústredil sa na rozbor vety v štúdii I. Karvaša, uverejnenej v časopise Bratislava. Karvašova veta značí zreteľný odklon od klasicizujúcej stavby vety — je to živá slovenská veta. Túto tézu autor ilustroval na umiestení prísudkového slovesa, na polohe príkloniek *sa, si,* na postavení zhodného prívlastku atď.

J. Mistrík podal súhrnnú charakteristiku umeleckého, náučného a publicistického štýlu v najnovšom období. Vo vývine umeleckého štýlu rozlíšil dve etapy: 1. etapu tvoria 50. roky, keď prevláda schematizácia výrazu, 2. etapu 60. roky — obdobie experimentu. Náučný štýl sa vyznačuje silnou objektivizáciou, a potom dezaktualizáciou a schematizáciou. Publicistický štýl charakterizuje atraktívnosť, dôraz na koncíznosť a veľká internacionalizácia prejavov.

Napokon V. Blanár hovoril o kodifikácii slovnej zásoby, najmä prevzatej, a to v situácii, keď je úzus značne rozkolísaný (rozsah rozkolísanosti úzu možno ukázať na zlom autorovi). Potom charakterizoval jednotlivé typy prevzatia z hľadiska prijímajúceho jazyka a z hľadiska ich uplatnenia sa v tomto jazyku.

Začiatok posledného dňa patril ešte terminológii. V. Slivková hovorila o vývine slovenskej gramatickej terminológie. Sústredila sa najmä na Czam-

belovu a Hlavatého terminológiu. Rušivý zásah do slovenskej gramatickej terminológie predstavovali Faměrove a Machtove práce. R. Kuchar sa zaoberal vývinom právnej terminológie a na ňom ukazoval, ako sú zásahy do spisovného jazyka možné a odôvodnené.

I. Masár zhodnotil slovenskú odbornú terminológiu po r. 1945. Rozlíšil tu tri etapy. Dobrým nástupom do budovania slovenskej odbornej terminológie bolo založenie terminologického oddelenia v rámci Jazykovedného ústavu. Zlom priniesla liblická konferencia z r. 1960, ktorá vytýčila zásadu koordinácie slovenskej a českej terminológie. Novú etapu otvára smolenická konferencia z konca r. 1966 a vznik časopisu Kultúra slova. Teraz je na programe spresňovanie terminológie.

J. Horecký v diskusii upozornil, že teória zbližovania nebrala do úvahy to, že slovenčina a čeština sú dosť odlišné štruktúry: slovenská terminológia je mladšia, česká zasa staršia. Takéto dve štruktúry sa nedajú zbližovať. E. Jóna hovoril o prístupe k neterminologickej slovnej zásobe po r. 1918. Rozlíšil tu štyri etapy: v 1. etape šlo predovšetkým o vonkajšiu podobu slov, 2. etapa mala za cieľ zhrnúť slovné bohatstvo, 3. etapa zasa ustáliť vonkajšiu stránku a inventár a vo 4. etape išlo už aj o vypracovanie vnútornej stránky (významu). J. Oravec vyslovil náhľad, že netreba u nás (najmä v odbornom a publicistickom štýle) preferovať cudzie slová. Š. Peciar sa zaoberal periodizáciou. Z uvedených troch kritérií (spoločenské pomery, kodifikácia, vnútorný vývin jazyka) pokladá za rozhodujúce spoločenské pomery, lebo tie utvárajú podmienky na rozvoj spisovného jazyka. A nové spoločenské pomery u nás vznikli po r. 1945. Preto nesúhlasí so záporným hodnotením päťdesiatych rokov vo vývine spisovnej slovenčiny. G. Horák vyzdvihol Tézy o slovenčine ako generálnu líniu v práci v jazykovej kultúre. Tézy platia pre všetkých a teraz ich bude treba dostať najmä do učebníc.

Na záver diskusie vystúpil hlavný organizátor konferencie J. Ružička. Diskusiu zhodnotil ako bohatú a živú, majúcu dobrú úroveň. Vrátil sa k najviac prediskutúvaným otázkam a zaujal k nim stanovisko. Na konferencii sa podarilo rozriešiť mnohé otázky, no výskum sa tým zďaleka nekončí. Treba zhodnotiť najmä jednotlivé osobnosti z dejín slovakistiky. Konferencia urobila veľmi závažný prvý krok v komplexnom výskume daného obdobia a treba ju pokladať za úspešnú.

Rokovanie uzavrel J. Horecký. Poďakoval sa J. Ružičkovi za všetko, čo urobil pre úspech konferencie, aj za záverečný prejav, v ktorom prejavil vedecky aj občiansky jasný postoj v mene všetkých účastníkov konferencie. Výsledky konferencie pokladá za dobré; bude ich treba publikovať v osobitnom zborníku, ktorý bude pre budúce generácie dokumentom nášho vzťahu k spisovnej slovenčine.

J. Kačala

Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV

Na záver funkčného obdobia 1966—1968 sa v pobočke ZSJ v Banskej Bystrici konalo riadne valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. O organizáciu celého podujatia sa postarala pobočka na čele s predsedom J. Findrom, CSc. Valné zhromaždenie sa konalo v dňoch 16.—17. decembra 1968 za účasti viac ako polovice členov.

Valné zhromaždenie otvoril J. Findra. Za Pedagogickú fakultu členov ZSJ pozdravil dekan dr. J. Alberty. Po tomto úvode sa ujal slova predseda ZSJ prof. dr. J. Ružička. Zaoberal sa cieľmi, ktoré si ZSJ vytýčilo v poslednom funkčnom období: modernizáciou výskumu a pestovaním jazykovej kultúry. Konštatoval, že tieto ciele sa splnili pomerne dobre v prednáškach domácich i zahraničných jazykovedcov a častými prednáškami a seminármi o problémoch jazykovej kultúry najmä v pobočkách. Celkovú činnosť ZSJ v tomto období možno hodnotiť ako úspešnú.

Po úvodnom prejave prof. Ružičku prečítal správu o činnosti ZSJ za funkčné obdobie 1966—1968 vedecký tajomník ZSJ dr. F. Kočiš. Správu o činnosti pobočiek predniesli jednotliví predsedovia: doc. Ľ. Šmelík (Nitra), J. Findra, CSc. (Banská Bystrica), J. Sabol (tajomník ZSJ v Prešove). Správu o finančnom stave ZSJ prečítal hospodár I. Masár.

Po správach o činnosti ZSJ sa rozvinula veľmi rušná a vecná diskusia. (Záznam z diskusie dostal každý člen v zápisnici z valného zhromaždenia.) Po prestávke si prítomní členovia vypočuli revíznu správu. Obaja revízori prof. J. Štolc a doc. J. Mistrík konštatovali, že všetky účty sú v poriadku, a tak odstupujúcemu výboru možno udeliť absolutórium.

Z poverenia výboru sa potom vedenia valného zhromaždenia ujal doc. Schwanzer a začala sa voľba nového výboru ZSJ na nasledujúce funkčné obdobie. Doc. Schwanzer prečítal návrh na nový výbor, podaný odstupujúcim výborom. Z pléna bol do výboru ešte navrhnutý dr. Á. Kráľ. Doplnený návrh na nový výbor potom všetci členovia schválili jednohlasne s abstenciou jedného hlasu. Nový výbor bol zvolený v tomto zložení: predseda: univ prof. dr. Ján Horecký, DrSc.; podpredsedovia: doc. dr. Rudolf Krajčovič, CSc., univ. prof. dr. Jozef Štolc, DrSc.; vedecký tajomník: Ivor Ripka, CSc.; hospodár: Elena Smieškova; členovia výboru: doc. dr. V. Blanár, DrSc., dr. G. Horák, CSc., univ. prof. dr. J. Ružička, DrSc., doc. dr. J. Svetlík, CSc., doc. dr. V. Schwanzer, CSc., doc. dr. Š. Krištof, CSc., univ. prof. dr. Š. Tóbik, CSc., odb. asist. B. Kovalová, V. Betáková, CSc., dr. Á. Kráľ, CSc.; revízori: univ. prof. dr. E. Jóna, doc. dr. J. Mistrík, CSc.

Za tajomníkov ZSJ v pobočkách boli určení: Drahomíra Mačurová (Nitra), Elena Kriaková (Banská Bystrica), dr. Jozef Mlacek (Prešov).

O 20. hod. sa členovia ZSJ, prítomní na valnom zhromaždení, zúčastnili na spoločnom posedení.

Na druhý deň, 17. XII., pokračovalo valné zhromaždenie prednáškami zo slovenskej fonetiky. Dr. Á. Kráľ prednášal na tému *Atlas slovenských hlások*, dr. J. Dvončová na tému *Možnosti fyziologického výskumu v slovenskej fonetike*, dr. J. Liška na tému *Problémy patofonetiky*.

Valné zhromaždenie ZSJ v Banskej Bystrici uzavrel novozvolený predseda prof. dr. J. Horecký zhodnotením celého priebehu valného zhromaždenia, naj-

mä však poslednej časti, týkajúcej sa organizácie fonetického výskumu na Slovensku.

F. Kočiš

Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1966—1968

1. Prednášková činnosť. — V súlade s Organizačným poriadkom a v súlade s intenciami vedeckej spoločnosti vo funkčnom období 1966—1968 malo ZSJ veľmi intenzívnu prednáškovú činnosť. V posledných troch rokoch sa konalo dovedna 156 prednášok, z toho v Bratislave 65, v pobočkách 91. Na veľkom počte prednášok majú zásluhu tri pobočky, na ktoré ročne v priemere pripadá 30 prednášok. Tento priemer je trochu skresľujúci, pretože najväčšiu zásluhu na zintenzívnení prednáškovej činnosti v pobočkách má Prešov a Banská Bystrica. Menej sa darilo pobočke v Nitre. Na prednáškach v pobočkách ZSJ sa zúčastňovali v hojnom počte aj poslucháči filozofických a pedagogických fakúlt, stredoškolskí profesori a učitelia základných deväťročných škôl.

Tematika prednášok bola pomerne pestrá. Možno ju rozčleniť do viacerých okruhov. Najviac prednášok bolo zo všeobecnej jazykovedy vrátane matematickej lingvistiky. Na druhom mieste je okruh prednášok z teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Veľký počet prednášok z tohto okruhu vhodne podporoval úsilie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV o zvýšenie jazykovej kultúry na Slovensku. Prednášky z teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry zároveň svedčia o tom, že jeden z cieľov vytýčených predsedom Združenia prof. dr. J. Ružičkom na toto funkčné obdobie sa úspešne splnil. Pomerne veľký počet prednášok sa týkal dejín spisovnej slovenčiny, slovakistiky a fonológie. Poradie ďalších tematických okruhov je asi takéto: morfológia a lexikológia, syntax, dialektológia, štylistika a fonetika. Pomerne málo — na škodu veci — bolo prednášok zo štylistiky.

Osobitne treba konštatovať, že v ZSJ (najmä v Bratislave) prednášalo 25 zahraničných jazykovedcov. Prednášali zväčša o všeobecnojazykových otázkach. Z našich jazykovedcov do tohto okruhu prednášok prispeli prof. Ľ. Novák, prof. Horecký a prof. Ružička. Združenie slovenských jazykovedcov nadviazalo kontakty s jazykovedcami z Viedne a s Viedenskou jazykovednou spoločnosťou. V ZSJ prednášali ďalej jazykovedci z NDR, NSR (tu treba zvlášť poznamenať, že slovenskí jazykovedci sa osobne mohli poznať s vynikajúcim teoretikom univ. prof. dr. E. Coseriom, ktorý tohto času pôsobí v Tübingene), ďalej u nás prednášal prof. Holliday z Anglicka, prof. Achmanovová zo ZSSR, prof. Dean Worth a jeho manželka dr. Gerta Hütlová-Worthová z kalifornskej univerzity.

Prednáškami zahraničných hostí ZSJ pomerne dobre priblížilo slovenským jazykovedcom svetovú lingvistiku a splnilo tým ďalší vytýčený cieľ: priblížiť slovenskú jazykovedu aspoň sčasti k svetovému jazykovednému trendu.

O prednáškach zahraničných hostí treba konštatovať, že sa nadviazali dobré a sľubné kontakty s jazykovedcami iných štátov. Slovenskí jazykovedci sa

mohli viac ako inokedy oboznamovať s výsledkami jazykovedného výskumu v iných štátoch z prvej ruky. Zahraniční hostia zas mali možnosť sa bližšie zoznámiť so slovenskou jazykovedou a nadviazať osobné styky.

Osobitne treba spomenúť hosťovanie českých jazykovedcov v Združení slovenských jazykovedcov. I keď sa azda nepodarilo získať taký počet prednášajúcich, ako by sme si boli želali, predsa môžeme byť spokojní, že sme mohli v našom strede privítať sedem českých jazykovedcov. V budúcnosti bolo by veľmi potrebné nadviazať užšie kontakty s brnenskými jazykovedcami.

Ani v tomto funkčnom období sa nepodarilo získať ako prednášateľov mladších jazykovedcov. Možno len dúfať, že v nastávajúcom funkčnom období sa tento zámer a želanie výboru bude lepšie realizovať. Tu by mali a mohli pomôcť najmä dobrou radou starší a skúsenejší jazykovedci.

Výbor ZSJ je toho názoru, že v prednáškovej činnosti by sa mala celkom zreteľne odrážať a ukazovať situácia vo výskume slovenčiny vôbec. Stav a úroveň v prednáškovej činnosti by mal do istej miery odzrkadľovať celú organizáciu jazykovedného výskumu na Slovensku, aby sa jazykovedci a pracovníci v jazykovej praxi i učitelia ako členovia Združenia včas a vyčerpávajúco dozvedeli o celej výskumnej činnosti v slovakistike. Bola by veľmi potrebná väčšia spolupráca s literárnovednou spoločnosťou, aby sa do programu dostali najmä prednášky zo štylistiky. Nateraz takáto spolupráca existuje v pobočke v Nitre, kde hybnou silou tejto spolupráce je doc. dr. František Miko.

Viaceré prednášky zahraničných hostí ZSJ organizovalo v spolupráci s Krúžkom moderných filológov pri SAV, s Katedrou slovenského jazyka a s Katedrou slavistiky na FF UK.

V súvislosti s prednáškovou činnosťou treba osobitne spomenúť tri prednáškové cesty predsedu ZSJ prof. dr. J. Ružičku. Prvú cestu vykonal na začiatku funkčného obdobia s prednáškami o základných problémoch jazykovej kultúry na Slovensku. Navštívil pobočky v Nitre, v Banskej Bystrici, v Prešove, ďalej Divadlo J. Záborského v Prešove, Štátne divadlo v Košiciach, Pedagogickú školu v Levoči, stredné školy v Žiline.

Druhú cestu uskutočnil po X. medzinárodnom lingvistickom kongrese v Bukurešti. V prednáškach oboznámil členov ZSJ v pobočkách o priebehu a o výsledkoch tohto významného vedeckého podujatia. Na besede o X. medzinárodnom lingvistickom kongrese v Bukurešti, ktorú usporiadala prešovská pobočka, referovali aj doc. dr. Miko, dr. J. Oravec a dr. G. Horák.

Tretiu cestu vykonal predseda ZSJ v októbri 1968 s prednáškami o vývoji spisovnej slovenčiny od roku 1918 do 1968. V jedenástich prednáškach pre členov ZSJ v pobočkách, pre učiteľov a študentov pedagogických fakúlt hovoril o základných tendenciách vývinu spisovnej slovenčiny a o pripravovanej vedeckej konferencii o spisovnej slovenčine od r. 1918 do r. 1968, ktorá bola 10.—12. 12. 1968 v Smoleniciach.

2. *Organizačná činnosť.* — Činnosť Združenia jazykovedcov pri SAV vo funkčnom období 1966—68 usmerňoval výbor v tomto zložení: predseda prof. dr. J. Ružička, podpredsedovia prof. dr. J. Horecký, prof. dr. Š. Ondruš, vedecký tajomník dr. F. Kočiš, hospodár I. Masár, členovia výboru: prof. dr. E. Pauliny, doc. dr. R. Krajčovič, prof. dr. Ľ. Ďurovič, dr. G. Horák, dr. Š. Peciar, doc. dr. F. Miko, doc. Ľ. Šmelík, Ján Findra, CSc., Valéria Betáková, CSc. Pobočka v Prešove mala okrem predsedu doc. dr. F. Miku aj tajomníka J. Sabola, odb. asistenta na FF UPJŠ. Vý-

konnou sekretárkou ZSJ bola Ľ. Adamišová a účtovníkom J. Kršek. Výbor sa schádzal pravidelne tri-štyri razy do roka na prerokovanie priebežných a mimoriadnych úloh v činnosti ZSJ.

V poslednom funkčnom období výbor zvolával v zhode s Organizačným poriadkom pravidelne raz do roka valné zhromaždenie členov. Prvé valné zhromaždenie sa konalo vo februári 1967 v Bratislave, na ktorom bolo prijatých 30 nových členov. V decembri 1967 sa konalo druhé valné zhromaždenie v pobočke ZSJ pri PF v Nitre. Cieľom tohto valného zhromaždenia bola pomoc Katedre slovenského jazyka a literatúry pri PF vo vyučovaní slovenčiny a oživenie záujmu o otázky jazykovej kultúry v nitrianskych školách a v ich okolí. Obe valné zhromaždenia sa organizačne i tematicky vydarili.

Výbor ZSJ po viacerých rokovaniach schválil návrh na zriadenie osobitnej sekcie pre jazykovú kultúru pri ZSJ, ktorá bude predbežne figurovať pod názvom Kruh priateľov slovenskej reči. Predsedom sekcie sa stal prof. J. Štolc. Sekcia bude mať osobitný výbor v tomto zložení: I. Ripka, J. Bosák za Bratislavu, doc. dr. F. Miko za Košice, Ž. Tarcalová za Martin, B. Kovalová za Banskú Bystricu, dr. J. Mlacek za Prešov, V. Betáková za Trnavu. Výbor sa rozšíri o ďalších členov z Nitry, zo Žiliny, z Dolného Kubína a z iných miest. Sekcia sa bude organizačne opierať o miestne odbory MS a jej cieľom bude organizovať prednášky o jazykovej kultúre v miestnych odboroch MS. Ďalšiu činnosť sekcie prerokuje výbor na svojich pravidelných schôdzkach. Prof. Štolc oboznámil už výbor MS s plánovanou činnosťou sekcie pre jazykovú kultúru na porade referentov miestnych odborov MS, ktorá bola 15.–17. 10. 1968 v Novom Smokovci. MS ponúknutú spoluprácu prijala.

Na poslednom zasadnutí sa výbor ZSJ zapodieval možnosťou založiť ďalšiu sekciu pri ZSJ, a to fonetickú sekciu, ktorá by na pôde ZSJ a za pomoci finančných i organizačných prostriedkov Združenia koordinovala fonetický výskum na Slovensku. Predkladáme preto túto myšlienku, aby sa prediskutovalo nielen založenie fonetickej sekcie a jej koordinačná úloha vo fonetickom výskume, ale aj koordinačná úloha Združenia slovenských jazykovedcov vo výskume národného jazyka vôbec.

Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV ako vedecká spoločnosť nemá zatiaľ vlastné definitívne stanovy. Riadi sa podľa dočasného Organizačného poriadku, ktorý platí pre všetky vedecké spoločnosti na Slovensku. Vypracovanie definitívnych stanov už bolo pred dokončením, ale nové usporiadanie štátu na federatívnom základe mení situáciu aj v štruktúre vedeckých spoločností. Doteraz podľa litery ZSJ ako spoločnosť bolo v istom zmysle podriadené Jazykovědnému sdruženiu, asi tak ako bola subordinovaná Slovenská akadémia vied Československej akadémii vied. Komisia pre organizáciu vedeckých spoločností pri Predsedníctve SAV nateraz neodporúčala spoločnostiam podnikať kroky na osamostatnenie. Vzťah spoločnosti sa určí podľa ustálenia nových vzťahov oboch akadémií vo federatívnom štáte.

S programom v jazykovej kultúre veľmi úzko súvisia akcie, ktoré Predsedníctvo ZSJ začalo uskutočňovať tohto roku. Na XIV. Hviezdoslavov Kubín ZSJ vyslalo dvoch členov, a to dr. J. Oravca a tajomníka ZSJ, aby sledovali celé podujatie z jazykovej stránky a aktívne sa zúčastnili na seminároch a diskusiách spojených s Hviezdoslavovým Kubínom. Účasť jazykovedcov na tomto podujatí mala aj svoju spoločenskú dôležitosť. Iným podujatím, na ktoré ZSJ vyslalo svojich zástupcov, bola porada referentov miestnych odborov MS v Novom Smokovci a IV. Štúrov Zvolen, na ktorom sa pre časovú tieseň

a veľkú zaneprázdnenosť pracovníkov ústavu zúčastnil iba jeden pracovníl (J. Bosák). Nazdávame sa, že tieto významné celoslovenské akcie, majúc veľký význam pre jazykovú kultúru, ZSJ nesmie v budúcnosti zanedbávať.

3. *Špeciálne akcie pobočiek.* — Obmedzíme sa len na konštatovanie, že po bočky za posledné tri roky usporiadali deväťnásť seminárov, ktoré boli veno vané otázkam jazykovej kultúry, tvoreniu odbornej terminológie a štylistickým otázkam. Semináre usporadúvali pobočky v spolupráci s katedrami slovenského jazyka a literatúry, s Krajským pedagogickým ústavom a s vedením niektorých všeobecnovzdelávacích škôl. Najviac seminárov (12) usporiadala pobočka ZS pri PF v Banskej Bystrici.

4. *Edičná činnosť.* — 1. V minulom a tomto roku členovia ZSJ dostali doved na 7 čísel Informačného bulletinu. Bulletin koná dobrú službu pri hľadan a štúdiu odbornej literatúry. Bulletin spracúval trojčlenný kolektív v Jazyko vednom ústave Ľ. Štúra: prof. J. Horecký, M. Kučerová a Ľ. Adamišová.

2. ZSJ práve pred dvoma rokmi otvorilo v denníku Pravda rubriku *Sloven čina naša.* Rubrika dosiahla veľkú publicitu a ohlasy, ktoré prichádzali a pri chádzajú na články v rubrike, svedčia o tom, že rubrika je úspešná a perspek tívna.

3. Publikácia ZSJ *Recueil linguistique II* vyšla koncom roka 1968.

4. Výbor ZSJ schválil na návrh tajomníka ZSJ vydanie cyklostylovanej príručky, obsahujúcej materiály z konferencie o hovorenej podobe spisovnej slo venčiny, ktorá bola v Smoleniciach pred troma rokmi. Vydanie má na starost redakčná rada v tomto zložení: prof. E. Pauliny, doc. J. Mistrík a dr. F. Kočiš Väčšina príspevkov do tohto zborníka už je zredigovaná, rozmnožovacie prác sa začnú v tomto roku.

F. Koči

J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1968, 232 strán

J. Oravec je známy v kruhoch odborníkov i v širšej verejnosti ako auto učebníc slovenského jazyka pre základné školy, ako autor mnohých štúdi a článkov z oblasti gramatiky spisovného jazyka i ako dialektológ zaujímajúc sa osobitne o rodné nárečia západného Slovenska. R. 1957 obhájil ako kandidát sku dizertáciu prácu o väzbe slovies s bezpredložkovými pádmi. R. 196 v *Morfológii slovenského jazyka* vyšli jeho kapitoly o zámenách a predložkách R. 1967 vyšla jeho kniha *Väzba slovies v slovenčine,* ktorú obhájil ako doktor skú dizertáciu. Vlani vydal novú monografiu *Slovenské predložky v praxi*

Práca Slovenské predložky v praxi okrem predhovoru a stručného úvodu má dve hlavné časti: *Prvotné predložky* a *Druhotné predložky;* z nich čas o druhotných predložkách je z každej stránky zaujímavejšia; zhrnuje doterajšie výskumy z oblasti, ktorú je ťažko ohraničiť, keďže je v pohybe. Očakávali by sme, že štúdia o nie veľmi rozsiahlom slovnom druhu, akým sú slovenské predložky, teoreticky a prakticky látku vyčerpá. No ohľad na prax — ako

vraví autor v predhovore — „nedovoľuje tu do šírky rozvinúť teoretickú a historickú problematiku". O historickú problematiku by ani nemuselo ísť, pretože oddeľovanie synchrónie a diachrónie prijíma sa ako jedna z axióm modernej jazykovedy. Bolo by sa tu očakávalo teoretické prehĺbenie náuky o predložkách ako slovnom druhu, o ich vzťahu k iným slovným druhom, najmä k príslovkám a k ostatným tzv. pomocným slovám. Práca však nadväzuje na jednej strane na autorovu knihu o väzbách slovies, najmä pokiaľ ide o teóriu rekcie a vôbec slovesnej intencie, na druhej strane predpokladá spracovanie gramatickej stránky predložiek v Morfológii slovenského jazyka, kde kapitolu o predložkách spracoval sám J. Oravec, a spracovanie lexikálnosémantickej stránky predložiek v *Slovníku slovenského jazyka*, ktorého autori pri predložkách s J. Oravcom často konzultovali. Takto J. Oravec nemusí opakovať všetky fakty uvedené v spomenutých základných dielach (napr. chýba zmienka o rozdeľovaní predložiek s jedným, s dvoma, s troma pádmi), ani teoretické výklady o pádoch, o väzbách slovies ap. (Chýba napr. výklad, prečo sa delia predložky na prvotné a druhotné z funkčného hľadiska a i.) Odkazy na spomínané práce sú v úvode (napr. na str. 15: „Predmetový význam... podrobne je spracovaný v knihe Väzba slovies v slovenčine, preto sa tu opisuje iba stručne"), ale i spôsob spracovania, t. j. stručnosť, ich predpokladá.

Celkový charakter práce J. Oravca Slovenské predložky v praxi je viac syntetický ako analytický. S týmto celkovým charakterom súvisí aj narábanie s doterajšou literatúrou o predložkách: nerozoberá ju, ba ani všetku neuvádza. Akiste pre ohľad na jazykovú prax zdôrazňuje normatívny postoj k javom spisovného jazyka.

V úvodnej časti práce, kde sa preberajú problémy týkajúce sa všetkých predložiek, po definovaní a rozdelení predložiek sa hovorí o významovej stavbe predložky, formulujú sa pravidlá o opakovaní a neopakovaní predložiek a o vokalizácii predložiek. Treba konštatovať, že všeobecné úvodné výklady sú priveľmi zhustené a abstraktné, na prvé čítanie až nezrozumiteľné (porov. kapitolku *Významová stavba predložky*).

Jadro práce je v časti o jednotlivých prvotných (str. 23—197) a o jednotlivých druhotných predložkách (str. 198—260). Tu chce autor jednotlivé významy predložiek nielen príkladmi doložiť, ale i primeraným „spájacím textom" — ako vraví — odôvodniť ich oprávnenie, osvetliť ich rozsah, hranice, členenie, spojitosti, prenikanie, synonymné, antonymné vzťahy... Tu teda „opisuje, triedi, vymedzuje a hodnotí významy predložiek".

Je zrejmé, že tu ide o veľa úloh, ktoré nebolo možné zvládnuť rovnomerne. Všimneme si tie stránky práce, ktoré sú potrebné na určenie jej hodnoty, a to výskumnej i praktickej.

Pokiaľ ide o skúmaný materiál, zdá sa, že je reprezentatívny v dostačujúcej miere. Sám autor hovorí, že chcel príkladmi zo spoľahlivých autorov doložiť významové bohatstvo predložiek. Z metodologického hľadiska presvedčivejšie by boli výsledky výskumu vybraného súboru textov, vyčerpávajúcim spôsobom s použitím štatistických metód. „Spoľahlivosť" skúmaných autorov, pravda, J. Oravec mohol zistiť len odhadom, intuitívne (nie je jasné, či pri autoroch neslovenského pôvodu, ako je napr. D. Andrusov, počíta s úpravami redaktorov ap.).

Pri triedení a výklade postupuje u nás dnes už tradičným spôsobom: uplatňuje štrukturálne a funkčné hľadisko podľa vzoru E. Paulinyho a iných popredných jazykovedcov slovenských a českých. Ani v terminológii nezavádza

nové termíny, ani starším termínom nedáva nové značenie. Len zriedka, izolovane použil pri formulovaní pravidiel termíny z iných metodologických postupov („Táto zákonitosť sa rozkladá na niekoľko »krokov«" — Vokalizácia predložiek, str. 20—21). Podobne zriedka používa novotvar *náprotivok* („smerové predložky a ich lokálne náprotivky", str. 12). Zaradenie niektorých dokladov pri klasifikácii významov jednotlivých predložiek je niekde diskutabilné aspoň podľa neúplného kontextu (napr. podmienka pri predložke *cez* na str. 27 a i.). Takisto hranicu medzi druhotnými predložkami a predložkovými výrazmi *(vo funkcii, v mene...)*, kde substantívum zachováva svoj plný význam, bude treba presnejšie vymedziť. Medzi tzv. potrojnými predložkami *spopri* je veľmi zriedkavá a málo doložená, preto ju nebolo treba uvádzať bez poznámky.

Normatívna stránka predložiek a predložkových spojení sa pre prax mimoriadne zdôrazňuje. Bolo treba v takejto monografickej práci viac odôvodňovať, aspoň tak, ako je to pri spojení *až na* (starý germanizmus, dnešná kodifikácia ho nepripúšťa, str. 57) alebo pri obmedzeniach predložky *k* (str. 48—49).

Výklady o vokalizácii predložiek (... prestáva sa vokalizovať — *v svete, v svojom, v svetle* — „V hovorenej podobe tu zatiaľ odporúčame vokalizovanú podobu..."; „Predložky *z, s, v, k* sa vokalizujú pred slovami, ktoré sa začínajú skoro rovnakou spoluhláskou, ako je predložka"...) priveľmi ustupujú popularizačným potrebám. Podobne i formulácie príkazov a zákazov niekde sú zjednodušené („neslobodno", 55...).

Inak kniha je pre čitateľa hodne náročná. Bolo by jej prospelo viac prehľadov, schém, ktoré by abstraktné výklady skonkrétnili.

Celkove práca J. Oravca Slovenské predložky v praxi značí vo výskume nášho jazyka nesporne pokrok.

E. Jóna

ROZLIČNOSTI

Kniežatstvo Lichtenštajnské — Lichtenštajnské kniežatstvo. — V *Slovníku slovenského jazyka VI,* Bratislava 1968, 280 sa popri názve *Lichtenštajnsko* uvádza názov *Kniežatstvo Lichtenštajnské* ako preklad oficiálneho názvu tohto kniežatstva (v nemčine *Fürstentum Liechtenstein).* V podobe *Kniežatstvo Lichtenštajnské* je na prvom mieste určené podstatné meno, ktoré bližšie vyjadruje charakter tohto štátu ako územia pod vládou kniežaťa (dnes sa s obľubou v súvislosti s týmto štátom a inými podobnými malými, „trpaslíčími" štátmi používa výraz miništát), na druhom mieste prídavné meno, určujúce bližšie, o ktorý štát v tomto prípade ide. Prídavné meno je teda v postpozícii, pričom sa píše s veľkým začiatočným písmenom. Takéto postavenie prívlastku v názve uvedeného štátu nepokladáme za správne.

Všimnime si poradie prívlastkov pri iných názvoch štátov, v ktorých je podstatné meno bližšie určené prídavným menom. Postaveniu prívlastku v názvoch štátov sme venovali pozornosť v štúdii *Zhodný postpozitívny prívlastok vo vlastných menách* (Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 300—303). Celkove možno konštatovať, že v názvoch štátov bežne býva v spisovnej slovenčine prívlastok pred podstatným menom, napr. *Francúzska republika, Talianska republika, Švajčiarska konfederácia, Nigérijská federácia, Barmský zväz, Sovietsky zväz, Dánske kráľovstvo, Španielsky štát, Maskatský sultanát.* Bežne bývajú prívlastky pred podstatným menom aj v tom prípade, ak ich je viac, napr. *Slovenská socialistická republika, Nemecká spolková republika, Nemecká demokratická republika, Ukrajinská sovietska socialistická republika, Ruská sovietska federatívna socialistická republika, Hašimovské jordánske kráľovstvo, Senúsovské spojené kráľovstvo Líbye, Mauretánska islamská republika* a pod. Len výnimočne sa pri názvoch s jedným prívlastkom môže prívlastok použiť aj za podstatným menom, základnou podobou však ostáva podoba s prívlastkom pred podstatným menom, napr. *Francúzska republika* (základná podoba), ale: Nebol v Talianskej republike, ale v *republike Francúzskej* (postpozícia prívlastku na vyjadrenie dôrazu: p. E. Pauliny, *Gramatickí činitelia a vetný takt pri slovoslede,* SR 16, 1950/51, 198), *Perzská veľríša* (základná podoba), ale: Kýros, syn Kambyzov, kráľ *veľríše Perzskej* (postpozícia na vyvolanie dojmu starobylého alebo biblického štýlu; p. E. Pauliny, c. m., 199). Preto sa aj namiesto podoby *Kniežatstvo Lichtenštajnské* ako základnej podoby má používať podoba *Lichtenštajnské kniežatstvo.* Podobu s postpozíciou prívlastku možno tu tiež používať, ale tak, ako sme to práve ukázali na príklade *republika Francúzska,* napr. Nebol vo Švajčiarskej konfederácii, ale v *kniežatstve Lichtenštajnskom.* Pokiaľ ide o pravopis slov názvu, v postpozícii si prídavné meno ponecháva veľké písmeno, podstatné meno však — rovnako ako v základnej podobe — sa píše s malým písmenom.

Pôvod podoby *Kniežatstvo Lichtenštajnské* je evidentný na prvý pohľad. Vznikla mechanickým postupom pri prekladaní nemeckého názvu, t. j. tak, že za slovo *Fürstentum,* stojace na prvom mieste, sa dalo slovo *kniežatstvo,* za

názov *Liechtenstein,* stojaci na druhom mieste, prídavné meno *lichtenštajnské.* Namiesto mechanického prekladu treba tu však použiť podobu, ktorá zodpovedá štruktúre názvov štátov s prívlastkom v spisovnej slovenčine. Touto podobou môže byť len podoba *Lichtenštajnské kniežatstvo.* S takýmto poradím prídavného mena a podstatného mena sme sa stretli napr. v tomto prípade: *Je nekorunovaným kráľom cestovného ruchu* lichtenštajnského kniežatstva (Svet 2, 1969, č. 3, str. 15). Tu síce ide iba o prosté spojenie prídavného mena *lichtenštajnské* a podstatného mena *kniežatstvo,* ale toto poradie treba zachovať aj vo vlastnom mene, v názve štátu.

Poznamenávame ešte, že podoba *Kniežatstvo Lichtenštajnské* (obe slová s veľkým začiatočným písmenom) by neobstála ani v tom prípade, že by prívlastok mohol stáť v základnej podobe za podstatným menom. Pokiaľ sa totiž používajú v spisovnej slovenčine nepočetné vlastné mená, v ktorých prívlastok stojí záväzne za podstatným menom, pričom neexistuje podoba s anteponovaným prívlastkom ako bežná, základná, píše sa síce určené podstatné meno s veľkým začiatočným písmenom (je na začiatku vlastného mena), ale prívlastok s malým písmenom, napr. *Matica slovenská* (nie „Matica Slovenská"), *Listy filologické* (nie „Listy Filologické"), *Jednota českobratská* (nie „Jednota Českobratská").

Za základnú podobu treba teda pokladať podobu *Lichtenštajnské kniežatstvo.* Druhotnou, slovosledne obmenenou je podoba *kniežatstvo Lichtenštajnské,* používaná v istých špeciálnych, presne vymedzených prípadoch; v tej sa zachováva písanie začiatočných písmen slov podľa ich písania v základnej podobe.

L. Dvonč

Dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný, nie „dosažiteľný, nedosažiteľný". — Prídavné mená na *-teľný/-iteľný* sa odvodzujú od slovies. V slovenčine sa tvoria od tej podoby slovesného základu, ktorú má tvar trpného príčastia alebo neurčitok: *neprekona-ný — neprekona-teľný, nezadrža-ný — nezadrža-teľný, nedefinova-ný — nedefinova-teľný, nezabudnu-tý — nezabudnu-teľný* a pod.[1]

Trpné príčastie slovesa *dosiahnuť* znie v spisovnej slovenčine *dosiahnutý.* Slovesný základ tu má podobu *dosiahnu-.* Keď k tomuto základu pridáme príponu *-teľný,* dostaneme prídavné meno *dosiahnuteľný,* v zápornej podobe *nedosiahnuteľný.* To je spisovné znenie tohto prídavného mena v slovenčine. Popri tomto správnom znení stretneme sa však neraz, najmä v ústnych prejavoch, ale i v dennej tlači, s neústrojnou formou „dosažiteľný, nedosažiteľný". Najnovšie sme si túto neorganickú formu zaznačili z príspevku J. Čomaja v rubrike *Prihovára sa vám* (Smena zo 17. 1. 1969): *Na tom sme sa azda v minulých príhovoroch zhodli — reálna a* dosažiteľná *šanca v tomto čase je začať si robiť poriadok doma . . .*

Slovník slovenského jazyka hodnotí znenie *dosažiteľný* ako nesprávne; zaznamenáva ho obyčajným typom písma a uvádza pri ňom správne znenie *dosiahnuteľný.* Zápornú formu *nedosažiteľný* zaznamenáva SSJ obyčajným typom ako knižný zastaraný variant pri heslovom slove *nedosiahnuteľný.* Tento spôsob lexikografického spracovania oboch foriem v SSJ naznačuje, že za súčasť normy súčasnej spisovnej slovenčiny sa pokladá len znenie *dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný.*

---

[1] Pozri Š. Peciar, *Kvantita a tvorenie príd. mien na* -teľný/iteľný, SR 32, 1967, 82—89.

SSJ však nič nehovorí o pôvode foriem *dosažiteľný, nedosažiteľný*. Odkiaľ sa v slovenčine berie neorganická forma „dosažiteľný, nedosažiteľný"? Prenáša sa mechanicky (s malou hláskoslovnou úpravou) z češtiny, kde je forma *(ne)dosažitelný* spisovná a ústrojná, lebo je utvorená od trpného príčastia *dosažen(ý)* (= sloven. *dosiahnutý*). Obdobne je v češtine utvorené prídavné meno *zasažitelný* od trpného príčastia *zasažen(ý)*. Teda proti sloven. *dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný, zasiahnuteľný* je čes. *dosažitelný, nedosažitelný, zasažitelný*.[2] Obdobný rozdiel medzi slovenčinou a češtinou je napríklad aj v adjektívach *postihnuteľný, nepostihnuteľný, nevystihnuteľný* proti čes. *postižitelný, nepostižitelný, nevystižitelný*.[3]

Z uvedeného výkladu vidieť, že v češtine sú adjektíva typu *dosažitelný, nedosažitelný, zasažitelný, postižitelný, nepostižitelný, nevystižitelný* ústrojné a náležité, ale v slovenčine sú podobné formy neústrojné. V slovenčine sú správne iba formy typu *dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný, zasiahnuteľný, postihnuteľný, nepostihnuteľný, nevystihnuteľný*.

Š. Peciar

---

[2] Pozri heslá *dosiahnuteľný* a *zasiahnuteľný* v *Slovníku slovenského jazyka* a v *Slovensko-českom slovníku* (autori Ž. Gašparíková — A. Kamiš), Praha 1967.

[3] *Slovník spisovného jazyka českého II* uvádza popri formách *postižitelný, nepostižitelný* aj znenia *postihnutelný, nepostihnutelný*, ale s poznámkou *řidč.*, t. j. zriedkavé, a popri základnej forme *nevystižitelný* zaznačuje ako zriedkavú formu *nevýstižný*, knižnú formu *nevystihlý* a s hviezdičkou ako celkom zriedkavú uvádza obyčajným typom písma v zátvorke formu *nevystihnutelný*.

Slovník slovenského jazyka ukončený

Základné lexikografické dielo začalo vychádzať vo Vydavateľstve SAV v roku 1959. Je spracované podľa zásad dnešnej vedeckej lexikografie a zachytáva slovnú zásobu slovenského jazyka. Obsahuje slová nielen štylisticky neutrálne, ale i slová hovorové, nárečové, slangové a celý rad odborných termínov používaných v súčasnej odbornej, vedeckej a populárno-vedeckej literatúre. Používateľ slovníka nadobudne jasnú predstavu o správnom písaní slova podľa zásad Pravidiel slovenského pravopisu, o výslovnosti, ohýbaní a spájaní slova s inými slovami vo vete, o význame slova, jeho synonymách, frazeologických spojeniach a štylistickej hodnote. Každé slovo v každom svojom význame (okrem odborných termínov) je bohato ilustrované typickými slovnými spojeniami. Slovník upozorňuje aj na nesprávne slová a výrazy, ktoré sa častejšie vyskytujú.

Šiesty zväzok uzatvára tento normatívny slovník spisovnej slovenčiny. Obsahuje šesť častí, a to: doplnky k všetkým predchádzajúcim zväzkom, slovenské osobné mená a ich domáce podoby, zemepisné mená a obyvateľské mená k nim, tlačové opravy k predchádzajúcim zväzkom a doslov.

I. zv. (a—k), 816 strán — viaz. Kčs 45,—.
II. zv. (l—o), 648 strán — viaz. Kčs 45,—.
III. zv. (p—r), 912 strán — viaz. Kčs 45,—.
IV. zv. (s—u), 760 strán — viaz. Kčs 45,—.
V. zv. (v—ž), 848 strán — viaz. Kčs 45,—.
VI. zv. Doplnky, 336 strán — viaz. Kčs 45,—.

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 34, 1969, číslo 3. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka Ladislava Haplová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 5,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredna expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer RK HSVZ čís. 18163/50-II/3.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.
Kčs 5,—.